

KISEBBSÉGI SZEMLE

VIII. ÉVFOLYAM, 2023. 2. SZÁM

SZERKESZTŐK

FERENC VIKTÓRIA, GAZSÓ DÁNIEL, KÁNTOR ZOLTÁN

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ABLONCZY BALÁZS, FERENC VIKTÓRIA, GAZSÓ DÁNIEL, KÁNTOR ZOLTÁN,
TÁTRAI PATRIK, TORÓ TIBOR, TÓTH NORBERT, VIZI BALÁZS

Kiadó: *Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.*

1016 Budapest, Gellérthegy u. 30–32.

Internetcím: www.bgazrt.hu

Felelős kiadó: *Erdélyi Rudolf Zalán*

Tel.: +36 1 795 2012

E-mail: vezerigazgato@bgazrt.hu

Szerkesztőség: *Nemzetpolitikai Kutatóintézet*

1016 Budapest, Gellérthegy u. 30–32.

Internetcím: www.npki.hu

Felelős szerkesztő: *Kántor Zoltán*

Szerkesztőségi titkár: *Mile Csilla*

Tel.: +36 1 795 4614

E-mail: csilla.mile@bgazrt.hu

Nyelvi lektor: *Fülöp Éva*

Borítóterv: *Kőfaragó Anna*

A borítón megjelenített fénykép forrása:

Art and Picture Collection, The New York Public Library. „Hungarian Design.”

The New York Public Library Digital Collections. 1911.

<http://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e1-0219-a3d9-e040-e00a18064a99>

Nyomás és kötés: *Kapitális Nyomdaipari Kft.*

4002 Debrecen, Balmazújvárosi út 14.

A Kisebbségi Szemle egy szaklektorált (peer-reviewed) folyóirat

MTA-értékelés: A

HU ISSN 2498-8049

TARTALOM

ETNICITÁS ÉS FEJLESZTÉSPOLITIKA

- PÉTI MÁRTON – MOZGA GÁBOR: NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGI KÖZÖSSÉGEK
MINT AZ EURÓPAI FEJLESZTÉSPOLITIKA TÉNYEZŐI ÉS ERŐFORRÁSAI 7

NYELVI KÉRDÉSEK ERDÉLYBEN

- WEGHOFFER-VAD ERNA ALETTA: EGY ERDÉLYI MAGYAR MUNKAVÁLLALÓ
LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI A ROMÁNIAI MUNKAERŐPIACON 43
- NAGY GELLÉRT: ANYANYELVHASZNÁLAT A HELYI ÉS A MEGYEI TANÁCSOK
BELSŐ MŰKÖDÉSÉBEN ROMÁNIÁBAN 69

RECENZIOK

- IZING MÁTÉ: HIÁNYPÓTLÓ, ÚJSZERŰ MONOGRÁFIA A KÁRPÁT-MEDENCÉRŐL 89

*MOLNÁR JÓZSEF – PAPP GÉZA (SZERK.): A KÁRPÁT-MEDENCE FÖLDRAJZA –
TERMÉSZET, GAZDASÁG, TÁRSADALOM, NÉPRAJZ. TERMINI EGYESÜLET –
II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA: BUDAPEST–BEREGSZÁSZ, 2022.*

- SULLIVAN FERENC: A KÜLHONI MAGYAR OKTATÁS ÉVTIZEDE A SZÁMOK TÜKRÉBEN 93

*TÁTRAI PATRIK – FERENC VIKTÓRIA – RÁKÓCZI KRISZTIÁN – MÁRTON JÁNOS:
KÖZOKTATÁSI KÖR(TÉR)KÉP: A TANULÓI LÉTSZÁMOK VÁLTOZÁSA A KÁRPÁT-MEDENCE
KÜLHONI MAGYAR KÖZÖSSÉGEIBEN A 2010-ES ÉVEKBEN. CSILLAGÁSZATI ÉS FÖLDTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT – GONDOLAT KIADÓ: BUDAPEST, 2022.*

- MOLNÁR CSONGOR: DISZKRIMINÁCIÓ DÉLEN 97

MARGITTAI LINDA: „ZSIDÓKÉRDÉS” A DÉLVIDÉKEN 1941–1944. KRONOSZ: PÉCS, 2023.

- RESUME 103

- SZÁMUNK SZERZŐI 105

PÉTI MÁRTON – MOZGA GÁBOR

NEMZETI ÉS ETNIKAI
KISEBBSÉGI KÖZÖSSÉGEK
MINT AZ EURÓPAI FEJLESZTÉSPOLITIKA
TÉNYEZŐI ÉS ERŐFORRÁSAI¹

A rendszerváltozás utáni Magyarországon a 2000-es évektől bontakoznak ki azok a szakpolitikai törekvések, amelyek gazdaságfejlesztési lehetőséget látnak a Kárpát-medencei külhoni magyar közösségekkel való együttműködésben. E szándékok motivációi tehát túlmutatnak a hagyományos nemzetrészek közötti szolidaritáson. Magyarországon a politikaalkotási dokumentumokban is megjelent a külhoni magyarság, sőt általában az őshonos nemzeti-etnikai kisebbségi közösségek fejlesztéspolitikai és térségfejlesztési erőforrásként való értelmezése.

Felmerülhet a kérdés, hogy e Magyarországon jelenlévő gondolkör vajon mennyire általános Európában, különösen az európai uniós (EU) fejlesztéspolitikai színtéren. Feltehető, hogy e felfogás nem áll távol az EU által működtetett fejlesztéspolitikáktól, különösen a legnagyobb költségvetésű kohéziós politikától. Egyrészt ugyanis e politikák fontos horizontális elve az esélyegyenlőség, amely bár nem a nemzetiségi és nyelvi kisebbségek esélyeire fókuszál közvetlenül, de e vonatkozásban is értelmezhető. Másrészt a társadalmi sokszínűséget is általában kulturális értékként kezelik a vonatkozó szakpolitikai dokumentumok, amely sokszínűséget többek között a nemzeti kisebbségi közösségek is megjelenítik. Továbbá e szakpolitikai színtéren, ha nem is erőforrásként, de fejlesztési szükségletként gyakran említik a hátrányos helyzetű etnikai kisebbségi közösségek problémáit.

Annak ellenére, hogy logikailag levezethetők ezek az őshonos nemzeti és etnikai közösségekre² is irányuló uniós fejlesztési célú közpolitikai szándékok, e témakör szakirodalma

-
- 1 A tanulmány alapjául szolgáló kutatómunka az Új Nemzeti Kiválóság Program (ÚNKP) keretében valósult meg, támogatta a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap, valamint az Innovációs és Technológiai Minisztérium. Köszönjük Simon Beátának a tervdokumentum-elemzés adatgyűjtésében nyújtott segítséget, és Csíte Andrásnak a konzultációkat a kézirat elkészítése során.
 - 2 A hazai és a nemzetközi szakirodalom jelentős része megkülönbözteti egymástól az etnikai, ill. a nemzeti kisebbség fogalmát. Fontos szempont, hogy a nemzeti kisebbségek jelenleg rendelkeznek anyaországgal (pl. magyarok), míg az etnikai kisebbségek (pl. baszkok, korzikaiak) jellemzően nem (de saját történelmi identitással és jól körülhatárolható kultúrával igen). Emellett szóba kerülhet az őshonosság kérdésköre is Európában, amelyek egyaránt lehetnek nemzeti és etnikai kisebbségek is. Jelen publikációban az *etnikai*

szűkös. Kivételt csak a hátrányos helyzetű közösségek felzárkóztatására és integrációjára irányuló munkák képeznek (roma és bevándorló közösségek). Jelen tanulmány empirikusan vizsgálja meg, hogy az őshonos nemzeti közösségek valójában mennyiben tényezői az európai és különösen az európai uniós fejlesztéspolitikáknak és területfejlesztésnek. Elsősorban azt kívánjuk feltárni, hogy e politikák értelmezik-e erőforrásként az őshonos nemzeti kisebbségi közösségek jelenlétét.

Kedvező terepet kínálhat e kérdések vizsgálatához a nemrég lezárult 2014–20-as uniós fejlesztési periódus dokumentációja. Az időszak egyik irányadó – bár csak informális – uniós szintű fejlesztési szakpolitikai dokumentuma a Magyar EU Elnökség által gondozott Területi Agenda 2020,³ amely az EU fő fejlesztési stratégiai dokumentumához (Európa 2020) adott területi értelmezést. A TA2020 több helyen is említi a helyi és regionális identitás, a táji és kulturális sokszínűség területi fejlődésben betöltött szerepét, amely tényezők számos őshonos európai nemzeti kisebbségi közösség jellegzetességei. A korszak egy másik, őshonos kisebbségek szempontjából releváns uniós politikai dokumentuma a Roma Stratégia, amely szintén magyar gondozásban készült 2011-ben.⁴ Magyarországon pedig az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció (OFTK) – amely a 2014–20-as időszakra szóló hazai tervek és programok alapja – már explicite foglalkozik mind a küllhoni magyar, mind a magyarországi őshonos nemzeti kisebbségi közösségek fejlesztésével, erőforrásaival is. A 2014–20-as időszak azért is érdekes, mert a tervezése során indultak újtjukra az EU állampolgárai által kezdeményezett, az őshonos kisebbségek védelmére irányuló úgynevezett európai polgári kezdeményezések is, amelyek fejlesztéspolitikai beavatkozásokat is javasoltak.⁵ Kérdés tehát, hogy ebben az őshonos kisebbségek szempontjából izgalmas időszakban elkészült uniós szintű és tagállami fejlesztési tervdokumentumok vajon tükrözik-e a fenti megközelítéseket.⁶

kisebbség fogalmát használjuk mindkét csoportra vonatkozóan az egyszerűbb áttekinthetőség érdekében. Ennek egyik fő oka, hogy a vizsgált dokumentumok – és a szakirodalom egy része is – gyakran szinonimaként említik e két csoportot, amihez hozzájárulnak még a modern bevándorlók is mint Európában élő kisebbségi közösségek.

3 Ld. 2. sz. mellékletben.

4 Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere 2020-ig*. COM(2011) 173. 2011. április 5.

5 Tárnok Balázs: A civil szervezetek szerepe az európai polgári kezdeményezésekben különös tekintettel a nemzeti kisebbségek jog- és érdekvédelmével kapcsolatos kezdeményezésekre. *Kisebbségvédelem*, 2020. 2. 80–109.; Varga Péter – Tárnok Balázs: Európai polgári kezdeményezések a nemzeti kisebbségek védelmében. *Kisebbségi Szemle*, 2017. 2 (3). 91–108.

6 A jelenlegi, a 2021–27-es uniós fejlesztési ciklus tervhierarchiája miatt kevésbé fejlett, sem új uniós stratégia, sem új magyarországi koncepció nem született. A TA2020-t azonban megújították, a Területi Agenda 2030-ról ld. később bővebben.

Az európai őshonos etnikai kisebbségek fejlesztési erőforrásai

Az etnikai csoportok gazdasági szerepe az eddigi kutatások szerint

Az őshonos etnikai kisebbségek fejlesztési erőforrásait kézenfekvő e közösségek sajátos gazdasági szerepkörei felől megközelíteni. E kisebbségek gazdasági tevékenysége történelmileg gyakran olyan sajátos volt, hogy a közösség meghatározásának is tényezőjévé vált. Az etnikai kisebbségekkel több tudományterület kutatásai foglalkoznak (pl. történelem, geográfia, politológia, szociológia, nyelv- és jogtudományok), de e téma megjelenik a politikai és jogi diskurzusokban, vagy a közbeszédben is.⁷ Az etnikai vagy nemzeti kisebbségek, illetve a nemzetiség fogalmának számos létező definíciójában az identitásválasztás szabadsága mellett megjelennek esetenként biológiai, valamint jogi, politikai és gazdasági szempontok, illetve objektív és/vagy szubjektív kritériumrendszerek egyaránt.⁸ Napjainkban ugyan nem lehetséges döntően gazdasági szempontok alapján lehatárolni etnikai közösségeket, de a szerteágazó szakirodalmak szerint egyes gazdasági szerepkörök azért hozzárendelhetők etnikai kisebbségekhez.⁹

Az etnikai hovatartozás és a gazdasági tevékenységek kapcsolatának társadalomtudományi kutatása több tudományterületen is kibontakozott. Csata az új intézményi közgazdaságtan, a gazdaságszociológia és a gazdaságanthropológia megközelítéseit különbözteti meg.¹⁰ Schwarcz nemrég megjelent széles körű áttekintése a néprajz, a szociokulturális antropológia (etnikus kultúra mint erőforrás), a közgazdaságtudomány (politikai gazdaságtan, intézményi közgazdaságtan és nyelvgazdaságtan az etnikai/nyelvi diverzitás és a gazdasági teljesítmény összefüggéséről) és a szociológia (gazdaságszociológia tőkeelméleteinek alkalmazása etnikai közösségben) területéről említ meghatározó szakirodalmakat.¹¹ Mindkét imént idézett szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a legtöbb empirikus vizsgálat nem az európai őshonos etnikai kisebbségi közösségek kontextusában zajlott.

7 Adorjáni Anna – Bari Bence: Nemzeti kisebbség – egy gondolati modell születése az Osztrák–Magyar Monarchiában és a nemzetközi jogban. *Regio*, 2020. 28 (2). 5–53.

8 Pap András László: Nemzet, nemzetiség, etnicitás: retorika és fogalomalkotás. In: Fedinec Csilla et al. (szerk.): *A Közép-Európaiság dicsérete és kritikája*. Kalligram: Pozsony, 2013. 15–29.

9 Eriksen, Thomas Hylland: Economies of ethnicity. In: Carrier, James G. (ed.): *A Handbook of Economic Anthropology*. Second Edition. Edward Elgar Publishing: Cheltenham, 2012.

10 Csata, Zsombor: Ethnicity and Economy. A Research Agenda for Transylvania. *Erdélyi Társadalom*, 2015. 13 (3). 9–24.

11 Schwarcz Gyöngyi: *Lokalitás, etnicitás, gazdaság*. (Életmód és tradíció 19.) Bölcsészettudományi Kutatóközpont: Budapest, 2021.

Általánosan elfogadott alapvetés, hogy az etnicitás fontos szerepet játszik a gazdaságban a tranzakciók lebonyolításában és a különböző piacok szerkezetének alakítása révén.¹² Az etnikai sokféleség a gazdasági teljesítményt alapvetően az egyének által követett stratégiák befolyásolásával alakíthatja.¹³ Az etnikai közösségek sajátos kultúrája áruvá is tehető (kulturális örökség kommodifikálása).¹⁴

Termelési oldalon a kompetenciák sokfélesége, valamint a különbözőséggel való szembenézés általánosan kreativitást szül,¹⁵ és pozitív hatással van az innovációra, illetve a kölcsönös tanuláson keresztül annak gyors elterjedésére.¹⁶ A termelési függvényen túl a multietnikus helyszíneken az innovatív stratégiák eredményeként a magasabb hozzáadott értéket tartalmazó és ezáltal a fogyasztók számára vonzóbbá váló termékek és szolgáltatások válnak elérhetővé. Ugyanez a pozitív hatás érvényesülhet a közjavak és közszolgáltatások fejlesztésében is.¹⁷

Tényezők az etnikai közösségek kapcsolatai is, mind a közösségen kívüli kapcsolatok (*bridging*), mind a közösségen belül kapcsolatok (*bonding*) hatással lehetnek az adott közösség vagy a mellette élő más közösségek gazdasági teljesítményére.¹⁸ A közösségen belüli kapcsolati és társadalmi tőke egyszerűsítheti a bürokratikus folyamatokat, illetve csökkentheti a tranzakciós költségeket és az egyes munkafolyamatokra fordított időt a különböző tárgyalások és alkuk által,¹⁹ és ez igaz az etnikai közösségekre is.²⁰ Mindez pedig az etnikailag homogén közösségek közös cselekvésének gazdasági előnyeit vetíti előre a diverzitással szemben, ami az őshonos etnikai kisebbségek esetében nemcsak előny lehet, de a kisebbségek hátrányát is jelentheti például a nyelvileg elkülönülő többségi társadalom által kínált aszimmetrikus nyelvi környezetben.²¹

Schwarcz szerint a téma hazai szakirodalma túlnyomórészt gazdaságantropológiai megközelítésű, az etnikai azonosság gazdasági erőforrásként való hasznosítására irányul,

-
- 12 Csata Zsombor – Deák Attila: Gazdasági etnocentrizmus, etnikai fogyasztás az erdélyi magyarok körében. *Közgazdász Fórum*, 2010. 13 (4). 31–49.
 - 13 Alesine, Alberto – Ferrara, Eliana La: Ethnic Diversity and Economic Performance. *NBER Working Paper No. 10313*, 2004. Letöltés helye: www.nber.org/papers/w10313; letöltés ideje: 2023. 07. 07.
 - 14 Comaroff, John L. – Comaroff, Jean : *Ethnicity, Inc.* University of Chicago Press: Chicago, 2009.
 - 15 Putnam, Robert D.: E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. *Scandinavian Political Studies*, 2007. 30 (2). 137–174.
 - 16 Csata, 2015. *Ethnicity and Economy*, i.m.
 - 17 Ottaviano, Gianmarco I. P. – Peri, Giovanni: The economic value of cultural diversity: evidence from US cities. *Journal of Economic Geography*, 2005. 6 (1). 9–44.
 - 18 Putnam, 2007. *E Pluribus Unum*, i.m.
 - 19 Szántó Zoltán: A gazdaság társadalmi beágyazottsága. Megjegyzések a gazdaságsszociológia és a szocioökonómia újabb irodalmáról. *Szociológiai Szemle*, 1994. 4 (3). 141–145.;
 - 20 Portes, Alejandro: Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 1998. 24 (1). 1–24.
 - 21 Csata Zsombor: Etnikai párhuzamosságok az erdélyi gazdaságban. *Regio*, 2019. 27 (1). 37–80.

ami többek között gazdasági mentalitásban nyilvánul meg. E hazai kutatások kifejezetten az őshonos etnikai kisebbségekre irányultak (egyres magyarországi nem magyar közösségekre, a cigányságra és az erdélyi magyarságra).²²

Az etnikai kisebbségek tehát többféle gazdasági szerepkört jeleníthetnek meg. Hozzájárulhatnak a kreativitást szolgáló társadalmi sokszínűséghez, lehetnek gazdasági közvetítőszerpben (hidat képezve más közösségek felé), birtokolhatnak sajátos gazdasági erőforrásokat (pl. kulturális áruképzés) és erős közösségi társadalmi tőkét. Bár e jelenségek értelmezhetők fejlesztéspolitikai kontextusban is – ugyanis mind fejlesztési erőforrást képeznek –, kifejezetten a fejlesztéspolitika támogatási környezetében lefolytatott etnikai gazdasági tanulmányokat nem sikerült feltárnunk.

Az európai etnikai sokszínűség emblemikus térségei

Jelen tanulmány elsősorban Kymlicka szerinti „őshonos nemzeti kisebbségekkel” foglalkozik,²³ de olykor kitér a „modern bevándorlók” kisebbségi közösségeire is. E két kategóriát ugyanis gyakran hasonlóan közelítik meg a fejlesztési célú európai közpolitikák: sok esetben ugyanolyan társadalmi integrációs szándékok irányulnak a hátrányos helyzetű őshonos roma közösségekre, mint a nyugat-európai, a többségtől eltérő etnikai háttérű bevándorló közösségekre. A roma közösségek nagy koncentrációt mutatnak az EU keleti felén, és még e térségen belül is markáns területi mintázatúak, különösen egyes vidékies térségekben.²⁴ Utóbbi közösségek, különösen az Európán kívüli bevándorlók, elsősorban a nyugat-európai nagyvárosi térségekben koncentrálódnak.²⁵

Az európai etnikai és kulturális diverzitás különösen jól megfigyelhető a kontinensen belüli határrégiókban.²⁶ E határ menti térségek pedig izgalmas jelenségek terepei az Európai Unión belül. Egyrészt zajlik a határokon átívelő transznacionális (tehát nem

22 Schwarcz, 2021. Lokális, etnicitás, gazdaság, i.m.

23 Kymlicka, Will: Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe. In: Kymlicka, Will – Opalski, Magda (eds.): *Can Liberal Pluralism be Exported?* Oxford University Press: Oxford, 2001. 13–107.

24 Binder Mátyás: Roma közösségek Kelet-Európában. Historiográfiai és társadalomtörténeti esszé. In: Juhász József (szerk.): *Kelet-európai sorsfordulók. Tanulmányok a 80 éves Palotás Emil tiszteletére.* L'Harmattan – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék: Budapest, 2016. 350–359.

25 Tintori, Guido – Alessandrini, Alfredo – Natale, Fabrizio: *Diversity, residential segregation, concentration of migrants: a comparison across EU cities. Findings from the Data Challenge on Integration of Migrants in Cities (D4I).* EUR 29611 EN. Publications Office of the European Union: Luxembourg, 2018.

26 Bakry, Ahmed – Growe, Anna: Spatial effect of ethnicity on cross-border regions. Comparative analysis for a cultural aspect based on territorial and network perspectives: the cases of the EU Basque and Upper Rhine border regions. *European Planning Studies*, 2022. szeptember 13.

csak európai szintű) társadalmi integráció az EU-ban.²⁷ Másrészt ugyanakkor még mindig erős a határok szerepe a közösségek és egyének identitásának és stratégiáinak alakításában, a határok kifejezetten relevánsak a döntéshozók számára.²⁸

Az etnikai és kulturális sokszínűségében szintén kiemelkedik Európán belül Köztes-Európa térsége.²⁹ Etnikai tagoltsága tekintetében pedig még Köztes-Európán belül is emblematisztikus a Kárpát-medence, ahol a diverzitás történelmi átalakulása is sajátos. A korábban számos különböző etnikai kisebbségi közösség által generált Kárpát-medencei sokszínűséget valójában mára leginkább csak a magyar kisebbségek őrzik a térség országaiban, napjainkban már csak nyomokban figyelhető meg az ennél sokszínűbb történelmi mintázat.³⁰ Ezért talán nem véletlen, hogy Magyarország fejlesztési célú közpolitikai élen foglalkoznak a magyar és más kisebbségi közösségek fejlesztési erőforrásaival, ahogy azt a következőkben bemutatjuk.

Az őshonos etnikai kisebbségi közösségek a magyar fejlesztéspolitikában

Az etnikai kisebbségek gazdasági és fejlesztéspolitikai szerepköreinek eddigi meghatározásai a szakpolitikai törekvések felől is feltárhatók. A magyarországi fejlesztéspolitikai és területfejlesztési tervdokumentumok legalábbis tükrözik ezt a felfogást, ahogy e tanulmány bevezetőjében már említettük. Magyarországon az államszocializmus éveit követően megjelenő nemzetstratégiai doktrína szerint a szülőföldön való megmaradás vált a külhoni magyar kisebbségekre irányuló legfontosabb törekvéssé.³¹ Ennek szellemében az anyaország szolidaritást vállal a külhoni közösségekkel, segíti azok boldogulását. 2010-től még határozottabbá vált ez a küldetés. Ekkortól Magyarország új alkotmánya is megemlíti, hogy az ország felelősséget visel a külhoni magyarsággal.³² A 2010-es években jelentősen megnőtt a külhoni közösségekbe irányuló magyar kormányzati támogatások nagysága, valamint

27 Rippl, Suzanne – Bücken, Nicola – Petrat, Anke – Boehnke, Klaus: Crossing the Frontier: Transnational Social Integration in the EU's Border Regions. *International Journal of Comparative Sociology*, 2009. 51 (1–2). 5–31.

28 Laine, Jussi P.: The Multiscalar Production of Borders. *Geopolitics*, 2016. 21 (3). 465–482.

29 Igari András: Köztes-Európa belső határai – kulturális, gazdasági és geopolitikai szempontok alapján. *Közgazdaság*, 2022. 17 (1). 235–258.

30 Péti Márton – Szabó Balázs – Szabó Laura: A Kárpát-medence országaiból Magyarországra áttelepült népesség területi mintázata. *Térületi Statisztika*, 2017. 57 (3). 311–350.; Péti Márton: Nem magyar nemzetiségű Kárpát-medencei áttelepülők Magyarországon. Áttelepülésük jellemzői, letelepedésük területisége, lehetséges hatásuk az őshonos nemzetiségi közösségeinkre. *Demográfia*, 2017. 60 (1), 57–103.

31 Duray Miklós: A magyar nemzetstratégia és nemzetpolitika kibontakozásának mérföldkövei. In: Duray Miklós et al. (szerk.): *Kárpát-haza Szemle 10. Együttgondolkodás nemzetstratégiáról és nemzetpolitikáról*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet: Budapest, 2016. 8–16.

32 Magyarország Alaptörvénye (2011). Letöltés helye: <https://mkogy.jogtar.hu>; letöltés ideje: 2023. 07. 07.

kiterjedt azok célja a gazdaságfejlesztés és az általános közfejlesztés irányába, túlmutatva a hagyományos oktatási és kulturális témakörökön.³³

Ahogy korábban már említettük, a magyarországi fejlesztési célú szakpolitikákban olyan beavatkozási logika is kibontakozott, amely nemcsak a támogatások alanyaiként, hanem kifejezetten erőforrásként, azaz Magyarország számára gazdasági lehetőségként is tekint a külhoni magyarságra. E szakpolitikai törekvésektől függetlenül a külhoni magyarok fontos humánerőforrást képviselnek a magyarországi gazdaság számára az 1990-es évektől, e közösségek Magyarországra települése miatt.³⁴ A közösségek elvándorlása mögött nem volt anyaországi politikai tudatosság, sőt e folyamat kifejezetten ellentétes a szülőföldön való megmaradás – szintén ’90-es években megjelent – nemzetstratégiai doktrínájával.

Vannak azonban a külhoni magyar közösségekre irányuló tudatos fejlesztési szakpolitikák, amelyek Magyarország számára is gazdasági lehetőségeket látnak a külhoni térségekben helyben maradó és boldoguló külhoni magyar közösségekben. Mindezt először az Országgyűlés által elfogadott 2005-ös Országos Területfejlesztési Koncepció (OTK)³⁵ fogalmazta meg Magyarország hivatalos fejlesztési és területfejlesztési célú közpolitikai tervdokumentumai közül. Az OTK határon túli magyar közösségek számára szóló igen sokrétű üzenetei részben az alkotóműhely szellemiségéből³⁶ fakadtak. A készítőik – köztük jelen tanulmány egyik szerzője – emlékezete szerint a politikai felelősök a 2004-es állampolgársági népszavazás által kiváltott feszültségek orvoslásának szándékával hagytak e gondolatnak teret. Ennek kapcsán meg kell jegyezni, hogy az OTK nemcsak gazdasági lehetőségként tekintett a külhoni magyar közösségekre, de az oda irányuló fejlesztési támogatások szükségességét is említette. Az OTK-ban szintén újszerű volt, hogy tükrörintézkedésként a

33 Mandel Kinga Magdolna – Morvai Tünde: Határon túli magyar oktatási támogatások 2010 és 2022 között. *Educatio*, 2022. 31 (4). 672–679. Anyaországi gazdaságfejlesztési célú támogatások már az 1990-es évek elejétől megjelentek, ezek alaplogikája a helyben boldogulás, a gazdasági önrendelkezés megvalósításának támogatása volt. Bárdi Nándor – Misovicz Tibor : A kisebbségi magyar közösségek támogatásának politikája. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarok a 21. században*. KEH: Budapest, 2010. 66–76.

34 Péti, Márton – Szabó, Laura – Obádovics, Csilla – Szabó, Balázs – Csécsi, Dávid: Analyzing Ethnocentric Immigration through the Case of Hungary – Demographic Effects of Immigration from Neighboring Countries to Hungary. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 2021. 8 (4). 128–153.

Hasonló jelenségek korábban, a trianoni békekötést követően is előfordultak: még ha a külhoni menekülthallamok rövid távon meg is terheltek az anyaországi gazdaságot és ellátórendszereket, jelentős képzett munkaerő megjelenésével jártak, ld.: Ablonczy Balázs (szerk.): *Úton. Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Budapest, 2020. Később, az államszocializmus időszakában viszont már jelentősen akadályozva voltak e migrációs folyamatok (ld. Péti et al., 2021. Analyzing Ethnocentric Immigration through the Case of Hungary, i.m.).

35 Ld. 1. sz. melléklet.

36 Horkay Nándor (2010): Bevezető. In: Czene Zsolt – Ricz Judit (szerk.): *Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. Területfejlesztési füzetek* 2. NFM – NGM – VÁTI Nonprofit Kft.: Budapest, 2010. 7–13.

magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek által nagy arányban lakott térségek sajátos fejlesztését is szorgalmazta, egyúttal e térségek sajátos karakterének, így erőforrásainak a megőrzését is. Fontos továbbá látni, hogy az OTK a kölcsönös előnyökön alapuló szomszédságpolitikában is szerepet szánt a külhoni magyar közösségekre épülő fejlesztéspolitikának. Az OTK mindezen törekvéseit azonban nem hajtották végre, nem mutathatók ki a magyarországi hazai vagy uniós finanszírozású területfejlesztési vagy fejlesztéspolitikai gyakorlatban az OTK érvényének időszakában. Az tény, hogy az OTK elfogadását követő években érezhető volt, hogy a külhoni támogatáspolitikában a gazdaságfejlesztés hangsúlyosabbá vált, továbbá megjelent egy szándék az európai uniós határ menti operatív programok regionális fejlesztéseinek a határon túli magyar közösségek szolgálatába állítására. E törekvések ugyanakkor elenyésző erőforrásokat mozgattak meg és hatástalanok maradtak,³⁷ továbbá – az OTK-készítők emlékezete szerint – nem feltételezhető, hogy ezek az OTK sugallatára fogalmazódtak volna meg.

Az OTK vonatkozó üzeneteit átvette az ezt a tervdokumentumot 2014-től felváltó, a 2014–20-as uniós fejlesztési időszakra való felkészülés szándékával megtervezett Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció (OFTK). Az OFTK elkészítése már 2012-ben elindult. Az OFTK szellemiségének megfelelően a 2010-es években gazdaságfejlesztési támogatások indultak el a külhoni magyar közösségekre irányulóan. A külhoni közösségek sajátos gazdasági szerepköreit és lehetőségeit a magyarországi befektetések számára is hasznosító befektetés-ösztönzési politika is megerősödött.³⁸ Utoljára pedig a célirányosan a magyarországi nemzeti kisebbségek által lakott térségek megőrzésére irányuló fejlesztések is megjelentek az évtized végén, igaz, csak egyetlen program keretében, amely a Vend-vidék fejlesztését szolgálja.³⁹

Talán e legutóbbi fejlesztéstípus tapasztalatai utalnak a legjobban arra, hogy bizony sok esetben nem az OFTK fejlesztési tervezési alapidokumentuma és rendszere indíthatta el a 2010-es évek számos említett, külhonra és etnikai kisebbségekre irányuló szakpolitikai törekvését, hanem inkább egyes nemzetpolitikai vagy külügyi-külgazdasági szándékok. A Vend-vidékre irányuló támogatás ugyanis pár érintett község fejlesztéséről szól csak, a közösség megmaradását így támogatja. Nincsen jelen benne markánsan az OFTK-ban szerepeltetett másik beavatkozási logika, az anyaországi erőforrások (jelen esetben szlovéniai erőforrások) bevonása és nemzetközi hálózatosodással gazdasági együttműködések

37 Bárdi Nándor – Misovics Tibor (2010): A kisebbségi magyar közösségek támogatásának politikája. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarok a 21. században*. KEH: Budapest, 2010. 66–76.

38 Meg kell jegyezni, hogy az ezirányú törekvések már 1997-től megjelentek a Corvinus Rt. megalapításakor, de a szándékok a 2010-es évekig csak elenyésző erőforrásokkal működtek (Lásd: Bárdi – Misovics, 2010. A kisebbségi magyar közösségek támogatásának politikája, i.m.)

39 A Kormány 1618/2019. (X. 28.) Korm. határozata a szlovén Rába-vidék térségfejlesztési program megvalósításának támogatásáról. *Magyar Közlöny*, 2019, 173.

generálása.⁴⁰ Jellemző továbbá, hogy e területfejlesztési szakirányításhoz tartozó (indításkor a Pénzügyminisztérium része) programot kidolgozó és végrehajtó területfejlesztési szakemberek körében sem volt ismert az OFTK említett magyarországi etnikai kisebbségekre irányuló törekvése (ahogy az egy programismertető előadáson kiderült). Sőt, az ő értelmezésükben ez a program nem is területfejlesztési beavatkozás, csak egy olyan feladat, amit a szomszédságpolitika megrendelése miatt kellett a minisztérium támogatáskezelésével végrehajtani, csupán forráskezelést nyújtva. (E programot valóban a Külügyi és Külgazdasági Minisztérium által gondozott szlovén–magyar Vegyesbizottság kezdeményezte, a Muravidékre irányuló szlovéniai és külhoni magyar gazdaságfejlesztési program példájából kiindulva.)

A szomszédságunkra és a külhoni magyarságra irányuló gazdaságfejlesztési üzenetek esetében azonban részben érthető, hogy nem az OFTK az elsődleges és egyetlen forrás. A Kárpát-medence és benne a külhoni magyarság sajátos gazdaságfejlesztési potenciáljait az OFTK elkészítését kevéssel megelőzően vezette be a hazai gazdaságpolitikai köztudatba a 2011-es Wekerle Terv.⁴¹ A Wekerle Terv kezdeményezésére pedig elindult az egyes külhoni magyar közösségek (nemzetrészek) fejlesztési stratégiáinak kidolgozása.

Az anyaországi és külhoni fejlesztési célú szakpolitikai tervdokumentumok (adataikat ld. az 1. sz. mellékletben) vizsgálata alapján az etnikai kisebbségi közösségek sajátos gazdaságfejlesztési és fejlesztéspolitikai erőforrásainak alábbi típusai különíthetők el:

- gazdasági közvetítő szerepek, gazdasági híd szerep az anyaország és az államuk piacai és gazdasági szereplői között, ebben fontos a helyismeret és a nyelvismeret;
- a vidékies közösségek különleges kulturális tradícióira és tájművelési módjaira épülő turizmus, kreatív gazdaság, versenyképes fenntartható mezőgazdaság;
- befektetésösztönzés célterületei lehetnek az anyaországból;
- piacot képezhetnek az anyaországi gazdasági szereplők számára gazdasági preferenciáik miatt;
- anyaországgal a hálózatos gazdaság szervezési megoldások kedvező terepei lehetnek (pl. klaszterek, beszállítói láncok).

40 A szlovén Rábavidék térségfejlesztési programja. *Barátság*, 2020. július 24. Letöltés helye: <https://nemzetisegek.hu>; letöltés ideje: 2023. 07. 07.

41 Ld. 1. sz. mellékletben.

Módszertan

A vizsgálatunk a dokumentumelemzés módszerére támaszkodik.⁴² Európai uniós és tagállami tervdokumentumokat elemzünk. Jellemzően fogva ugyan a dokumentumelemzés szükségszerűen retrospektív,⁴³ de a tervdokumentumok esetében a dokumentum érvényének időszakára, így akár a jelenre és a jövőre is üzeneteket hordoz. A tervdokumentum-elemzésünk előre meghatározott szempontrendszer és kulcsszavas keresés alapján már rendelkezésre álló dokumentumokra terjed ki.⁴⁴ Ez így egy adatbázishoz vezet, ami már kvantitatív elemzésre is lehetőséget ad (pl. leggyakoribb üzenetek azonosítása), a konkrét jelentés és az összefüggések kvalitatív vizsgálata mellett.⁴⁵

Az elemzett dokumentumok mintavételének kialakításában fő szempont volt, hogy a 2014–20-as időszakra vonatkozó hivatalos európai uniós fejlesztési tervdokumentumokról képet alkothassunk. Az elemzett dokumentumokat az 1. számú melléklet mutatja be.

Igyekeztünk továbbá minél messzebbre visszanyúlni az időben, és ahol lehetett, a 2014–20-as fejlesztési időszakot megelőző programidőszakban érvényben lévő dokumentumokat is bevontunk a vizsgálatba. Egyes több ciklusba rendeződő fejlesztéspolitikai dokumentumsorozatok esetében pedig bevontuk a vizsgálatba nemcsak a 2014–2020-as időszakot megelőző, hanem az ezt az időszakot követő, azaz jelenleg aktuális dokumentumverziót is, ha elérhető volt: Területi Agenda sorozat, lisszaboni stratégia és Európa 2020 stratégia, kohéziós jelentések, makroregionális stratégiák (ld. 1. sz. mellékletben).

Fontos volt továbbá, hogy az őshonos etnikai kisebbségekre irányuló tartalmat különböző területi szinteken vizsgálhassuk meg Európán belül (ld. 1. táblázat és 1. ábra). A teljes uniós szintű dokumentumok mellett így elemeztük a csak egy-egy európai nagyrégióra irányuló úgynevezett makroregionális stratégiákat is. Továbbá, tekintettel arra, hogy a Kárpát-medence Európában belül is etnikailag sokszínű térség, ahol a magyarországi szakpolitikai szándékok már bevezették az etnikai kisebbségek erőforrásként való kezelését, így megvizsgáltuk az e térségben található EU-tagállamok és EU integrációs

42 Kontra József: *A pedagógiai kutatások módszertana*. Egyetemi jegyzet. Kaposvári Egyetem: Kaposvár, 2011.

43 Mayer Péter: Dokumentumelemzés. In: Kóródi Márta et al.: *Turizmus kutatások módszertana*. Pécsi Tudományegyetem: Pécs, 2011. 24–27.

44 Lampe Károly – Horváthné Kivés Zsuzsanna: Szekunder kutatási módszerek. Dokumentumelemzés. In: Boncz Imre (szerk.): *Kutatásmódszertani alapismeretek*. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar: Pécs, 2015. 40–41.

45 Szent István Egyetem: *Módszertani segédlet szak- és diplomadolgozatok megírásához*. Egyetemi jegyzet. Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar: Gödöllő, 2017.

törekvésekkel rendelkező országok különböző elérhető stratégiáit is. Mivel a külhoni magyarság lélekszáma és aránya az erdélyi és felvidéki nemzetrészben a legnagyobb, a kutatás kiemelt figyelmet fordított a romániai és szlovákiai dokumentumokra. Ezen országok vizsgálatba bevont tervdokumentumainak túlnyomó többsége egyébként szintén európai uniós kezdeményezés miatt született meg (ld. tagállami uniós forrásfelhasználási stratégiák, egyes ágazati stratégiák, fenntartható fejlődési keretstratégiák).

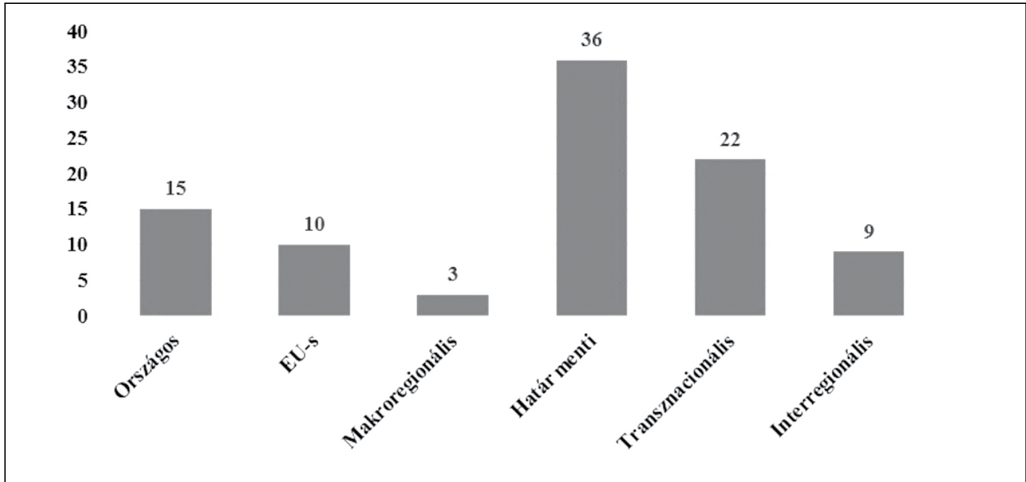
A mintavétel során kitüntetett figyelmet fordítottunk az EU kohéziós politikájának sajátos, nemzetközi terekben zajló támogatási programjaira. Ezek egyrészt az őshonos etnikai közösségekben gazdag határon átnyúló térségekre irányulnak, másrészt sajátos végrehajtási eljárásaik miatt potenciálisan sokat tehetnek az etnikai kisebbségi közösségekért. Ide tartoznak az úgynevezett transznacionális programok (amelyek több uniós tagállamot részben vagy egészben lefedő makrorégiókra irányulnak), a határ menti programok (általában két ország határvidékére irányulnak), valamint az úgynevezett interregionális programok (a teljes EU-n belüli együttműködésekre irányulnak). E három programtípus fejlesztési terei eleve etnikailag sokszínűek, és a térségen belüli hálózatépítést szolgálják. Ezért e programokból igyekeztük minél többet összegyűjteni és elemezni az EU egész területéről.

A helyzetfeltárással és javaslattétellel is foglalkozó uniós tervdokumentumok mellett megvizsgáltunk alapvetően csak a helyzetfeltárássra fókuszáló uniós szakpolitikai dokumentumokat is (pl. kohéziós jelentések, Barca-jelentés a kohéziós politikáról). Ezek a dokumentumok ugyanis kevésbé állnak a politikaalkotás fókuszában, így megvan az esélye, hogy nagyobb mozgástérrel foglalkozzanak egyes témakörökkel (és szakpolitikai javaslatokat azért e dokumentumok is megfogalmaznak).

Dokumentum típusa területi szintek szerint	Leírás
EU-szintű tervdokumentumok	A teljes EU-ra kiterjedő tervdokumentumok.
Makroregionális	Közös kohéziós jellemzőkkel rendelkező, illetve sajátos politikai, gazdasági és kulturális relációk mentén egymással kapcsolatban álló régiók, általában különböző országokban. (Csak politikaalkotási dokumentum, nincs saját költségvetése.)
Országos	Komplex vagy egy-egy ágazatra irányuló nemzeti (tagállami) stratégiák, amelyek vagy uniós irányelvek miatt (fenntarthatósági stratégiák) vagy az adott ország európai uniós tagállami forrásainak felhasználásához készültek.
Határ menti	Egymáshoz viszonylag közel elhelyezkedő területek, az államhatár mindkét oldalán. (Az itt elemzett határ menti programokhoz saját költségvetés társul.)
Transznacionális	A határ mentinél nagyobb léptékű, országhatárokon átnyúló nagyobb térségek, speciális stratégiai célokkal, pl. tengerparti gazdaságfejlesztés, természeti és kulturális örökség oltalmazása, nagyvárosi és agglomerációs térségek. (Az itt elemzett transznacionális programokhoz saját költségvetés társul.)
Interregionális	Tematikus együttműködés különböző államok vagy egy adott országon belüli régiók között, akár mozaikszerűen is, egymástól földrajzi értelemben távol és területi összeköttetés nélkül. (Az itt elemzett interregionális programokhoz saját költségvetés társul.)

1. táblázat: A vizsgált dokumentumok típusai területi szintek szerint

Forrás: saját szerkesztés

1. ábra: A vizsgált dokumentumok száma területi szintek szerint (db)

Forrás: saját szerkesztés

Fontos szempont volt a gyűjtés során, hogy valamennyi angol nyelven elérhető, így terminológia használatában feltételezhetően egységesen elemezhető dokumentumot osszeszedjünk, de néhány román, magyar és német nyelvű stratégia is a vizsgálat részét alkotja.

A szakirodalmak és hazai fejlesztéspolitikai dokumentumok vizsgálata alapján az alábbiakban foglalhatók össze az etnikai kisebbségi léthez társított gazdasági (és társadalmi) szerepek mint a kisebbségek fejlesztéspolitikai erőforrásai, potenciáljai:

- kisebbségekkel kapcsolatos szolidaritás, kisebbségek jogi védelme, identitásuk megőrzése;
- etnikai sokszínűség mint alapvető társadalmi érték (pl. toleranciára ösztönöz);
- etnikai sokszínűség mint önmagában vett fejlesztési erőforrás (pl. kreativitásra ösztönöz);
- etnikai kisebbségekhez kapcsolódó fogyasztási etnocentrizmus;
- kisebbségek nyelve, esetleg vallása (közvetítő szerep, különösen szomszédos országok);
- a gyakori határ menti településterületből fakadó lehetőségek (kooperációk, ingázás);
- általános gazdasági közvetítő, hídszerep két vagy több állam között;
- hátrányos helyzetű őshonos etnikai kisebbségi csoportok integrációs szükséglete (különösen romák Kelet-Európában, vidékies térségekben);

- eltérő etnikai háttérű, hátrányos helyzetű bevándorló közösségek integrációja (jellemzően városi környezet);
- kisebbségek eltérő népi hagyományain és örökségén alapuló turizmusban rejlő lehetőségek (pl. folklór: építészet, népszokások, viselet, gasztronómia, népi mestersegek, táj);
- etnikai kisebbségek informális hálózatai (bizalom, szociális kapcsolatok és hálózatok);
- állam politikai stabilitásának megőrzése, integráció a decentralizációs törekvések elkerülésére (pl. szeparatizmus elkerülésére).

Fontos megjegyezni, hogy az említett kategóriák jellemzően nem különülnek el markánsan egymástól, gyakoriak lehetnek köztük az átfedések. A lista a leginkább alapvető, önmagában is értelmezhető és azonosítható tényezőket sorolja fel.

A fentiekből levezetve jelen tanulmány dokumentumelemzésének kulcsszavas kereséses része ezeknek a konkrét tartalmaknak a megjelenését vizsgálja az alábbi kérdések mentén:

Kisebbségek ügyének általános jelenléte a dokumentumban.

Erre vonatkozó konkrét kérdések:

- Megjelennek a kisebbségi csoportok a helyzetfeltárásban?
- Felmerülnek a kisebbségi szempontok a javaslati részben?
- Nevesítve van-e egy konkrét kisebbségi csoport a helyzetfeltárásban?
- Nevesítve van-e egy konkrét kisebbségi csoportra irányuló szándék a javaslati részben?

Kisebbségek mint gazdasági erőforrások.

Erre vonatkozó konkrét kérdések:

- A kisebbségek gazdaságfejlesztési erőforrásként megjelennek-e a helyzetfeltárásban? (bármilyen etnikai kisebbségi szerepkörhöz csatlakozóan)
- A kisebbségekhez kapcsolódóan gazdaságfejlesztési cél jelenik-e meg a javaslati részben? (bármilyen etnikai kisebbségi szerepkörhöz csatlakozóan)

Határ mentiség szerepe.

Erre vonatkozó konkrét kérdések:

- Említik-e a határ mentén élő őshonos etnikai kisebbségek helyzeti előnyeit/hátrányait a helyzetfeltárásban?
- Említik-e a határ mentén élő őshonos etnikai kisebbségek helyzeti előnyeikhez/hátrányaihoz kapcsolható szándékokat a javaslati részben?

Etnikai kisebbségi közösségek nyelvismerete.

Erre vonatkozó konkrét kérdések:

- Megjelennek-e a helyzetfeltárásban a kisebbségi csoportok nyelvismereti készségei?
- Megjelenik-e kisebbségi nyelvi készséghez kapcsolódó szándék a javaslati részben?

A fenti kérdések szerkezetéből látható, hogy minden esetben külön vizsgáltuk a tervdokumentumok szokásos helyzetfeltáró és javaslattevő részét. Megnéztük, hogy tervdokumentumok helyzetfeltárása vajon tényezőnek tekintette-e az őshonos etnikai kisebbségi közösségeket a kiinduló területi, társadalmi, gazdasági helyzetkép vázolása során. Szintén feltártuk, hogy a tervdokumentumok javaslattevéle, azaz a tervdokumentumban megfogalmazott jövőre irányuló szándékok, irányulnak-e őshonos kisebbségi közösségekre.

Jelen tanulmány egyrészt kulcsszavasként mentén vizsgálta meg a dokumentumok tartalmát, a fenti tartalmak után kutatva. Igyekeztünk azonban feltárni azokat a helyzeteket is, amikor nem kulcsszavak mentén, hanem a szövegkörnyezetből kikövetkeztethetők voltak a kérdésekre választ adó tartalmak. Igyekeztünk elkülöníteni továbbá a közvetlenül az őshonos kisebbségi közösségekre irányuló tartalmakat azoktól, amelyek csak közvetett jelenlétként értelmezhetők. Utóbbiak is fontos gondolatok lehetnek az őshonos etnikai kisebbségek szempontjából, de alapvetően nem csak e társadalmi csoportokra irányulnak; vagy a vizsgált szempont csupán mellékesen, utalásként jelenik meg (nem egy az adott tervi üzenet, pl. egy beavatkozás, fő küldetésésként). A célirányos tartalom esetében viszont a keresett fogalmak a kisebbségekre irányulóan valóban megjelentek a helyzetfeltárásban, vagy nevesített javaslattevéli elemként tüntették fel (célkitűzésként, beavatkozási területként, konkrét nevesített javaslatként, eszközként).

A tervdokumentumelemzés eredményei

A vizsgált dokumentumok helyzetfeltáró munkarészeinek több mint ötödében megemlítik az adott programterület etnikai kisebbségi közösségeit konkrét közösség megnevezése nélkül (2. táblázat). (Ez a programterület egyes tervdokumentumok esetében egy vagy több tagállam területe vagy az EU egész területe, ld. a 2. sz. mellékletet.) A vizsgált dokumentumok helyzetfeltárásának ötödében konkrét etnikai kisebbségi közösséget is megnevez. A vizsgált dokumentumok további kétharmadában azonosíthatók nem célirányos, csak közvetetten a kisebbségi közösségekre is vonatkoztatható helyzetfeltárási megállapítások.

A kisebbségek általános jelenléte a dokumentumokban

	Kisebbségi szempontok megjelenése általában (Helyzetfeltárás)	Kisebbségi szempontok megjelenése általában (Javaslatétel)	Konkrét kisebbség említése (Helyzetfeltárás)	Konkrét kisebbség említése (Javaslatétel)
Célirányos	21	28	19	11
Közvetett jelenlét	52	8	9	11
Hiányzik	22	59	67	73
Összesen	95	95	95	95

2. táblázat: Etnikai kisebbségek jelenléte a dokumentumokban (db)
Forrás: saját szerkesztés

A programterületek etnikai kisebbségeire általában (konkrét közösségek megnevezése nélkül) irányuló javaslatok a helyzetfeltárásnál több esetben mutathatók ki. Konkrét közösségekre irányuló javaslatok azonban csak kevesebb esetben lelhetők fel, nagyjából csak minden tizedik dokumentumban. A javaslatok kulturális, munkaerőpiaci és oktatási témákat érintenek.

A kisebbségek szerepe a határ menti fejlesztésekben

Az etnikai kisebbségek határ menti együttműködésben betölthető szerepeinek feltárása szinte hiányzik a dokumentumokból. A kevés megjelenés egyenként is vizsgálható. Az Európai Bizottság által 2010-ben elkészített, az EU Duna Régió Stratégiájához kapcsolódó Akcióterv szorgalmazza a határokon átnyúló társadalmi-gazdasági kapcsolatokat, mivel a határ mentén élő kisebbségek többször is javaslatot tettek a határon átnyúló együttműködések javítására: a határ mentén élő népesség, a befektetők és az önkormányzatok szükségét érzik a jobb információáramlásnak, tájékoztatásnak és a szolgáltatások fejlesztésének. Konkrét kisebbségi közösségeket azonban e dokumentum nem említ. Románia Partnerségi Megállapodása (2014–2020) értekezik a határ mentén élő népesség helyzetéről, és előírja a térségekben az infrastruktúra javítását, valamint a hulladék- és vízgazdálkodás fejlesztését továbbá a turizmusfejlesztést; közös megoldások keresését javasolja a közös problémákra. E dokumentum ugyan megemlíti az etnikai kisebbségek jelenlétét, de konkrét kisebbségeket nem nevez meg.

Az etnikai kisebbségek és a határ menti együttműködések összekapcsolása még a határ menti programokból is szinte hiányzik. A vizsgált 33 határ menti operatív programból mindössze kettő tesz erről említést. Románia–Bulgária (2014–2020) együttműködési programban közvetetten jelenik meg e téma: cél a hátrányos helyzetű csoportok (köztük az etnikai kisebbségek) foglalkoztatásának növelése, a határokon átnyúló munkalehetőségek kihasználásával. A Németország–Ausztria–Svájc–Liechtenstein (2014–2023) határ menti program helyzetfeltáró munkarészában közvetett módon említi, hogy a határon átnyúló együttműködések, regionális és területi fejlesztések hozzájárulnak a diszkrimináció megszüntetéséhez és az esélyegyenlőséghez etnikai értelemben is. A javaslati munkarészből kiderül, hogy nem őshonos kisebbségekre gondoltak: határ menti mobilitási, munkahelyteremtési és oktatási fejlesztéseket szorgalmaznak, amelyek hozzájárulnak többek között a migrációs háttérű emberek integrálásához.

Konkrét etnikai kisebbségi közösségekre szabott tartalmak

Az etnikai kisebbségek vizsgált tervdokumentumokban felbukkanó említései túlnyomórészt csak általában szólnak az adott programterület, ország vagy térség kulturális és etnikai sokszínűségéről, konkrét etnikai közösségeket kisebb gyakorisággal neveznek meg. (Ez az arány csak a vizsgált dokumentumok helyzetfeltárásában található célirányos említések esetében más, ld. 2. táblázat.) A konkrét etnikai közösséget is említő dokumentumok közül a legnagyobb számban olyanokat találunk, amelyekben a magyarok és a romák

jelennek meg (3. táblázat). A románokat, a szlovákokat és a horvátokat említő dokumentumok száma már kisebb (2-2 db). Az összes többi etnikum megnevezése pedig már csak egy-egy dokumentumban bukkan fel.

Etnikum	Említések száma
Magyar	6
Roma	6
Horvát	2
Román	2
Szlovák	2
Cseh	1
Német	1
Olasz	1
Szász	1
Szerb	1
Szlovén	1
Szorb	1
Török	1
Bevándorlók	11

3. táblázat: Etnikai kisebbségek említése a vizsgált dokumentumokban
(előfordulás db száma – egy dokumentumban több nemzetiséget is említhetnek)

Forrás: saját szerkesztés

A magyarokat a szomszédos államok dokumentumai, a romákat pedig a közép-európai országok dokumentumai és az EU VI. kohéziós jelentése említi. A romák esetében a tervdokumentumok szinte minden esetben csak fejlesztési szükségleteket azonosítanak, nem erőforrásokat: a társadalmi integráció szükségességét, a romák körében tapasztalható szegénység kockázatait, a korai iskolaelhagyás és az átlagosnál kedvezőtlenebb foglalkoztatás kezelendő jelenségét. (A romákat érintő egyes konkrét említéseket a következő alfejezetekben még tárgyaljuk.)

A magyarokkal kapcsolatban az említések helyzetfeltáró jellegűek, a kisebbség jelenlétének tényét közlik, javaslatot nem tesznek. Ezt tapasztalhatjuk a Magyarország, valamint Szlovákia, Horvátország és Szlovénia közötti határ menti programok esetében, de a magyar kisebbség jelenlétének ténye megjelenik a Szerbia és Románia közötti határ menti programban is. A kisebbség jelenlétének említésén túli információ csak két esetben azonosítható: a határ menti ingázás jelenségét említi a magyarsággal is összefüggésben Szerbia

és Magyarország határ menti programja, valamint a kisebbségi magyarság (és románság) számarányát a magyar–román program.

A többi etnikum esetében szintén csak e közösségek jelenléte kerül szóba az adott tervdokumentum helyzetfeltárásának megállapításai között, az adott ország vagy térség etnikai megoszlásának és sokszínűségének általános bemutatása kapcsán.

A bevándorlók megjelenése a tervdokumentumokban

Amikor adott etnikai közösségeket neveznek meg tervdokumentumok, az messze a legmagasabb számban (11 db) a bevándorlók vagy migránsok esetében történik (3. táblázat). Bár a bevándorlók csoportján belül konkrét etnikai közösségeket már nem említene, érdemes ezeket az előfordulásokat is egyenként megismerni.

Az Osztrák Területfejlesztési Konceptióban megjelenik, hogy 2030-ra Ausztria lakosságának 20%-a bevándorló háttérű lesz (ezt ténymegállapításként közli). A Szlovák Regionális Fejlesztési Stratégia (2030) arra hívja fel a figyelmet, hogy ha a migránsok száma potenciális növekedésnek indulna a hazai munkaerőpiacon, az a társadalmat és a regionális politikát is felkészületlenül érné.

Az Európai Bizottság által kiadott VI. kohéziós jelentés (2014–2020) bemutatja, hogy mennyi európai uniós támogatást irányoztak elő a szegénység leküzdésére a legveszélyeztetettebb csoportok körében (pl. bevándorlók, etnikai kisebbségek). (Két további kohéziós jelentés [2018, 2022] is említi a bevándorlókat, de e tartalmakra később, a nyelvhasználat kapcsán térünk vissza.)

A szintén az EU Bizottsága által kiadott, a kohéziós politika jövőjével foglalkozó úgynevezett Barca-jelentés (2009) helyzetfeltáró munkarésze kitér arra, hogy a kohéziós politika teret ad az oktatással, egészségüggyel és közlekedéssel összefüggő projektek kidolgozására, valamint ezzel összefüggésben olyan speciális igények és szükségletek kielégítésére, amelyek például a bevándorlók és kisebbségi csoportok problémáinak megoldására irányulnak.

Az Olaszország–Ausztria (2014–2020) határ menti program olyan pilotprojektek és intézkedések bevezetését célozza meg a dokumentum javaslati munkarészében, amelyek hozzájárulhatnak a határ menti térségekben élő migránsok inklúziójához (elsődlegesen nyelvi, bürokratikus akadályok megszüntetése).

Az Interreg Europe 2014–2020 dokumentumában felsorolják a hátrányos helyzetű marginalizált csoportok között a migránsokat. A program e csoportok társadalmi integrációja szempontjából fontos prioritásokat fogalmaz meg: a kis és középvállalkozások, a

vállalkozói szellem, a munkaerőpiaci aktivitás támogatását, a diszkrimináció-mentesség biztosítását. A következő ciklus (2021–27) Interreg Europe programdokumentuma már migránsok mellett menekültekről is beszél a helyzetfeltáró munkarészában, akiknek a munkaerőpiaci integrációja eredményezhet pozitív gazdasági hatást. Megemlíti továbbá, hogy a városi és a vidéki környezet eltérő politikákat igényel a migránsok társadalmi-gazdasági integrációja szempontjából.

Az URBACT III 2014–2020 dokumentuma helyzetfeltáró munkarészában felbukkan a társadalmi kirekesztés problémája a bevándorlók és az etnikai kisebbségek tekintetében. A program felhívja az európai városok vezetőinek figyelmét ennek kezelésére, máskülönben gettók és elszegényedett övezetek jönnek létre a településeken belül. Az URBACT IV 2021–2027 szintén helyzetfeltárában tesz említést a bevándorlókról a 2014–2015-ös bevándorlási válsággal összefüggésben, ami több egyéb krízis mellett a városokra koncentrált, új kihívások elé állítva azokat.

Az őshonos etnikai kisebbségek mint gazdaságfejlesztési és fejlesztéspolitikai tényezők

	Etnikai kisebbségek mint gazdaságfejlesztési erőforrások (Helyzetfeltárás)	Etnikai kisebbségekhez kapcsolódó gazdaságfejlesztési cél (Javaslatétel)
Célirányos	6	8
Közvetett jelenlét	5	6
Hiányzik	84	81
Összesen	95	95

4. táblázat: Kisebbségi szempontok gazdaságfejlesztési jelenléte (db)
Forrás: saját szerkesztés

Az etnikai kisebbségek kifejezetten gazdaságfejlesztési vagy általános fejlesztéspolitikai szempontú értelmezése alig bukkan fel a dokumentumokban, akár a helyzetfeltáró, akár a javaslatételi részeket vizsgáljuk (4. táblázat). A kevés említés is meglehetősen általános és nem kapcsolódik konkrét őshonos etnikai kisebbségi közösségekhez. Csak a roma kisebbséget nevezik meg, valamint e közösség gazdaságfejlesztési szükségleteit – az alkalmazott megközelítések ugyanis alapvetően nem fejlesztési erőforrásként tekintenek e közösségre. (Az őshonos etnikai kisebbségi közösségeknél gyakrabban tárgyalt a bevándorlók

gazdaságfejlesztési szerepe, ahogy az a korábbiakban olvasható volt, ugyanakkor ezek az említések sem a bevándorló közösség erőforrásai, mint inkább csak a szükségletei felől közelítenek.) Az alábbiakban az egyes konkrét javaslatértékelési előfordulásokról olvashatunk.

Románia Fenntartható Fejlődési Stratégiája (2013–2020–2030-as távlatokban) megemlíti, hogy az EU-n belül Románia az egyik legnagyobb roma népességű ország és szükség van a népcsoport munkaerőpiaci integrációjára. A romániai Nemzeti Reformprogram (2015) szorgalmazza a romák foglalkoztatottsági arányának növelését. Ugyanez a törekvés olvasható egy másik romániai tervdokumentumban is (Stratégia a társadalmi integráció, befogadás és a szegénység csökkentésére 2015–2020).

Szlovákia Regionális Fejlesztési Stratégiája is foglalkozik a romák munkaerőpiaci integrációjával. Munkahelyteremtésre tesz célirányos javaslatot egyes fő gazdasági ágazatokban, mint az élelmiszer- és vegyipar, építőipar, erdőgazdálkodás és szolgáltató szektor.

Az Interreg Central Europe (2014–2020) program helyzetfeltárásában megjelenik a kisebbségi csoportok munkaerőpiaci integrációjának szükséglete a hatékonyabb gazdaság érdekében. A program szorgalmazza, hogy a vállalkozói szféra ösztönözve legyen e tekintetben.

Érdemes itt megemlíteni néhány olyan dokumentumot is, amelyek ugyan nem fejlesztéspolitikai jellegűek, így nem voltak tárgyai a dokumentumelemzésnek, de témájuk érinti az őshonos etnikai kisebbségek és a fejlesztéspolitikai viszonyrendszerét. Az európai őshonos etnikai kisebbségek védelmével kapcsolatos európai polgárjogi kezdeményezések fejlesztéspolitikai szándékai (Minority Safe Pack és Nemzeti Régiók)⁴⁶ értéként tekintenek e közösségekre, de javaslataik többsége a közösségek problémáira, a többséggel szembeni hátrányainak kompenzálására irányulnak. (Meg kell jegyezni, hogy e kezdeményezések egyelőre nem értek célta, az uniós intézmények érdemben nem reagáltak rájuk.) Hasonló mondható az EU hivatalos politikai dokumentumának tekinthető EU Roma Stratégiáról is.⁴⁷

Ha nyomokban is, de megjelennek az etnikai kisebbségeket valóban erőforrásként értelmező felfogások is néhány tervdokumentumban. A Területi Agenda 2020 (TA2020) egy érdekes gondolata a Kárpát-medencei etnikai kisebbségi közösségek sajátosságaival szoros kapcsolatba hozható: a helyi és regionális identitást megőrzendő értéként és a területi fejlesztések erőforrásaként értelmezi. Ezek a gondolatok a TA2020 frissített változatában, a Területi Agenda 2030-ban (TA2030) is megjelennek. A TA2030 szerint továbbá hidat kell képezni az eltérő jövedelmű, oktatási háttérű, kultúrájú, vallású, illetve a különböző hagyományokkal rendelkező emberek között. A sokszínűséget összekapcsolja az egyes térségek

46 Varga – Tárnok, 2017. Európai polgári kezdeményezések, i.m.

47 Európai Bizottság, 2011. COM(2011) 173, i.m.

gazdasági fellendülésével, a vállalkozások innovációjával, versenyképességével és kreativitásával. A dokumentum szerint a fejlődés függ a sajátos lokális adottságoktól, erőforrásoktól és hagyományoktól, valamint ezzel összefüggésben a térségek kulturális, társadalmi és humán tőkéjétől is.

Románia európai uniós Partnerségi Megállapodása (2014–2020) az úgynevezett LEADER programok (ld. uniós vidékfejlesztési programok) kihasználását javasolja a kisebbségi csoportok körében a helyi fejlesztésekre. E dokumentum továbbá a roma lakosság hagyományos mesterségeinek támogatását, gazdasági hasznosítását is szorgalmazza. A már említett Szlovákia Regionális Fejlesztési Stratégiája pedig hangsúlyozza az etnikai sokszínűség és tradíciókon alapuló turizmus fontosságát, bár konkrét fejlesztési javaslatok és konkrét közösségek megnevezése nélkül.

Érdekesség, hogy a problémák esetében fentebb már említett európai polgárjogi kezdeményezések közül az egyik – a Nemzeti Régiók, ill. annak előzményét képező kezdeményezés – elindításának első próbálkozását az uniós szervek azzal az indokkal utasították el, hogy az őshonos etnikai kisebbségek által lakott térségek fejlesztéspolitikai hátrányai nem kimutathatók, szemben e térségek erőforrásaival (pl. turizmus terén).⁴⁸

Az etnikai kisebbségek nyelvismerete mint fejlesztéspolitikai tényező

Az etnikai kisebbségek egyik kézenfekvő gazdaságfejlesztési erőforrása lehet a többes nyelvismeret (és például ebből fakadóan az üzletkötés jogi és kulturális kontextusában való jártasság), amely lehetővé teszi a gazdasági közvetítést. E szempont mégis rendkívül ritkán jelenik meg a vizsgált dokumentumokban, a helyzetfeltáró és javaslati munkarészekben egyaránt (akár célirányos, akár közvetett formában). Ha említik is a nyelvismeretet az etnikai kisebbségekkel kapcsolatban, az inkább fejlesztési szükségletként jelenik meg. Felbukkan a többségi társadalom nyelvének ismerete mint fontos tényező a társadalmi szegregáció megelőzésében. A nyelvismeret említései túlnyomórészt a bevándorlók nyelvi kompetenciáinak fejlesztése kapcsán bukkannak fel, illetve esetenként a határ menti együttműködésekhez kapcsolódóan. Az egyes megjelenéseket az alábbiakban ismertetjük.

Az EU URBACT 2007–2013 városfejlesztési tematikájú programja (The Urban Development Network Programme URBACT II) szerint összehangolt tervezésre lenne szükség az EU-ban élő bevándorlók és kisebbségi csoportok nyelvismereti problémáinak leküzdésében (pl. Dél-Olaszországban vagy Spanyolországban). A további ciklusok URBACT programjai már nem tesznek semmilyen említést erről.

48 Tárnok, 2020. A civil szervezetek szerepe az európai polgári kezdeményezésekben, i.m.

Az Európai Bizottság által kiadott VI. kohéziós jelentés (2014) szerint az EU-n kívüli születettek – vagyis a migránsok – és az országban születettek foglalkoztatottsági rátája közötti különbség sokkal nagyobb, aminek az oka feltehetően a nem megfelelő nyelvismeret is. Ugyanezt állapítja meg a VII. kohéziós jelentés (2018) is, ami a helyi nyelv ismeretének és a megfelelő szakképesítésének hiányával magyarázza az EU-n kívüli bevándorlók munkakeresési nehézségeit. A VIII. kohéziós jelentés (2022) ugyan hosszan foglalkozik a migránsok munkaerőpiaci nehézségeivel, de a nyelvismeret szerepéről nem tesz említést.

Németország/Szászország – Cseh Köztársaság (2014–2020) európai uniós határ menti operatív interregionális program a nyelvismeret szükségességét említi, de célirányos javaslat nélkül: a régió szomszédos népeinek nyelvismerete fontos a sikeres kooperáció és a kulturális különbségek áthidalása érdekében.

Románia Partnerségi Megállapodásában (2014–2020) már kifejezetten célirányos tartalmak azonosíthatók a nyelvi kompetenciákra vonatkozóan, mind a helyzetfeltáró, mind a javaslattevési részekben. Az őshonos kisebbségekre is utalnak ezek a szövegrészek (és nem csak a romák vonatkozásában), ugyanakkor erőforrásként nem, csak fejlesztési szükségletként közelítenek e témához. Említik a kisebbségi csoportok nyelvi készségeivel kapcsolatos problémákat, amelyek társadalmi-gazdasági egyenlőtlenséget okoznak a román anyanyelvűek és a kisebbségi nyelvet beszélők között, és megmutatkoznak az írás és olvasás terén.⁴⁹ A dokumentum szerint a nyelvi akadályok leküzdéséért már az óvodai oktatásban tenni kell, hogy elkerülhető legyen az iskolai és társadalmi szegregáció. Meg kell jegyezni, hogy az idézett fejlesztési javaslatok nem körültekintő végrehajtása nemcsak esélyegyenlőséget teremthet, de veszélyeztetheti is a kisebbség nyelvkincsének megőrzését, a tervdokumentum azonban nem említi ilyen kockázatokat.

Konklúziók és diszkusszió

Több tudományterület számos empirikus vizsgálata foglalkozik az etnikai közösségek gazdasági szerepköreivel és magatartásformáival. Ezek kisebb része – sok esetben magyar kutatókhoz köthetően – kifejezetten az őshonos etnikai kisebbségi közösségekre irányul. E korábbi vizsgálatok azonosítottak az etnikai kisebbségi közösségekhez köthető gazdasági erőforrásokat, de feltártak gazdasági hátrányokat⁵⁰ is. Bár a feltárt erőforrások a közfejlesztés

49 Ez a számvetés Románia legnagyobb etnikai kisebbségére, a magyarokra is igaz. Lásd Veres Valér: Népszámlálás 2011: A népességszám, foglalkozásszerkezet és iskolázottság nemzetiség szerinti megoszlása Romániában. *Erdélyi Társadalom*, 2013. 11 (2). 23–54.; lásd szintén Csata, 2019. Etnikai párhuzamosságok az erdélyi gazdaságban, i.m.

50 A hátrányok alatt itt nem a nem a közvetlenül a többség diszkriminációjából és a marginalizációból fakadó hátrányokat értjük, hanem a gazdasági-intézményi elvárásokból adódóakat (pl. nyelvi aszimmetria költségei).

szolgáltatába állíthatók, a hátrányok pedig a közsféra beavatkozásaival orvosolhatók, mégis a szakirodalmak kevésbé foglalkoznak az őshonos etnikai kisebbségi közösségek gazdasági szerepkörével a fejlesztéspolitika kontextusában.

Egyes fejlesztéspolitikai dokumentumok és tervdokumentumok között már találunk olyanokat, amelyek az őshonos etnikai kisebbségi közösségekre vagy az általuk megjelenített kulturális örökségre és identitásmintákra erőforrásként tekintenek. Explicit módon csak magyarországi dokumentumokban találhatunk nagyobb számban ilyen említéseket. Implicit módon pedig az EU Területi Agenda szakpolitikáiban kaptak helyet ilyen megfontolások. Ezentúl azonban az uniós szintű vagy tagállami fejlesztéspolitikai dokumentumok elemzése negatív eredménnyel járt, szinte nem lehet fellelni bennük a megközelítést (a csaknem 100 elemzett dokumentumból mindössze 3 esetben). A mégis megemlített erőforrások között szerepel általánosságban sokszínűség, mint ami kreativitást hordoz, valamint a közösségek turisztikai vagy munkaerőpiaci áruvá alakítható tradíciói. A kisebbségek közvetítő „híd” szerepe (pl. az anyaország és a bennfoglalt országok piaci között), amely egyes magyarországi szakpolitikai dokumentumok fontos eleme, egyáltalán nem jelenik meg a vizsgált európai dokumentumokban. Az említések általában utalnak etnikai kisebbségekre, konkrét kisebbséget csak egy esetben neveznek meg (romák).

Az etnikai kisebbségek problémái már több esetben megjelennek az uniós fejlesztéspolitikában, ami általában is inkább a szükségletekre, mint a potenciálokra épít. A problémák orvoslásának erősebb szándéka adódhat abból is, hogy az esélyegyenlőség horizontális cél az EU kohéziós politikájában, az EU legfőbb fejlesztéspolitikai eszközében. A problémák esetében is csak a roma kisebbséget említik a konkrét őshonos etnikumok közül. Egyes közép- és délkelet-európai tagállamok fejlesztési tervdokumentumai érintik a népcsoport hátrányos képzettségi és munkaerőpiaci helyzetét, valamint társadalmi integrációjának igényét. Ezen túlmutatóan felmerül még a többségi nyelv ismeretének hiánya is, mint az őshonos – és ezúttal nem csak roma – etnikai kisebbségek fejlesztési szükséglete. A nyelvi aszimmetria feloldásában azonban nem merülnek fel a többségi társadalom részéről a kisebbségek felé tett gesztusok, hanem csak a többségi nyelv ismeretének elmélyítése, ami önmagában az asszimiláció kockázatát fokozza.

Az etnikai kisebbségi közösségek említésekor a bevándorló közösségeket majdnem olyan gyakran említik, mint valamely konkrét őshonos európai etnikai kisebbséget. A bevándorlók esetében sem találkozunk a kisebbségi közösségek által megjelenített erőforrásokkal a fejlesztési dokumentumokban, csak integrációs problémáikkal.

Összességében tehát az őshonos etnikai kisebbségekre történő utalások nagyon általánosak, kevés konkrét tartalommal, különösen a témában részletes üzeneteket hordozó

magyarországi szakpolitikai dokumentumokkal összevetésben. Már a kisebbségek konkrét megnevezése is ritkán fordul elő, többnyire az is csak a kontextusból szűrhető le, hogy mely esetekben irányulhatott a tervi elképzelés a bevándorlókon túl az őshonos közösségekre is.

Komoly stratégiai hiány is kibontakozik a dokumentumelemzésből: több őshonos etnikai kisebbségekkel is összefüggésbe hozható gondolat található a dokumentumok helyzetfeltárásában, mint a lényegi, a fejlesztési irányokat kijelölő javaslattevési részben. Ha meg is jelenik az őshonos kisebbségekkel összefüggésbe hozható helyzetfeltérési megállapítás, arra a legtöbb esetben nem épül stratégia. Ráadásul a helyzetfeltérásban is legtöbbször pusztán a kisebbségek jelenlétét említik, ami különösen szembetűnő a határ menti programok esetében. Stratégiai téren ugyanakkor a magyarországi tervdokumentumok rendszerében is fellelhetők hiányosságok: az OFTK magyarországi őshonos kisebbségek erőforrásainak hasznosítására irányuló részletes fejlesztéspolitikai javaslatait nem dolgozták ki programszinten, továbbá a külföldi magyarságra irányuló fejlesztéspolitikai (külgazdasági) programok sem feltétlen az OFTK releváns Kárpát-medencei javaslataiból formálódtak.

Összességében tehát az őshonos etnikai kisebbségek nem gyakori alanyai az európai fejlesztéspolitikának. A tervdokumentumok ritkán és inkább csak általánosságokban említik a közösségek jelenlétét, és alapvetően csak fejlesztési szükségleteiket azonosítják, különösen a roma közösség esetében. Mindez arra is utalhat, hogy széles körben nem ismerték fel, hogy a közösségeknek sajátos fejlesztési erőforrásai is vannak, amelyek a bennfoglaló országuk, a többségi társadalom, vagy akár az egész EU számára is értéket képviselnek.

Napjaink őshonos etnikai kisebbségek ügyére egyre kevésbé fogékony európai politikai klímájában ugyanakkor különösen fontos lenne, hogy akár maguk a kisebbségek, akár a többségi társadalom felismerje a közösségek erőforrásait. Az őshonos etnikai kisebbségeket a háborús szándékokkal összefüggésbe hozó kurrens narratívák ugyanis eleve csak problémaként látatják a közösségeket. A magyarországi őshonos etnikai kisebbségi közösségekre és a külföldi magyarságra irányuló magyar fejlesztéspolitika akár európai szinten is példát adhat a helyes értelmezésre, a többség és a kisebbség számára kölcsönösen előnyös fejlesztésekre. E hazai elképzelések következetes, stratégián alapuló megvalósításáért azonban még Magyarországon is kell tenni.

Mellékletek

Dokumentum neve	Érvény	Elfogadó	Elfogadás dátuma
Országos Területfejlesztési Konceptió	2005–2020	Magyar Országgyűlés	2005
Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió	2014–2030	Magyar Országgyűlés	2014
Baross Gábor Terv (Dél-Szlovákia/ Felvidék regionális gazdasági fejlesztési terve)	2014–2029	Szlovákiai Magyar Közgazdász Társaság	2014
A vajdasági magyar közösségek terület- és gazdaságfejlesztési stratégiája	2015–2019	Prosperitati Alapítvány	2015
Egán Ede Terv (A kárpátaljai magyarság gazdaságfejlesztési stratégiai terve)	2014–2020	Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség	2014
Mikó Imre Terv (Az erdélyi gazdasági együttműködés programja)	2013–2020	Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács	2013
Magyar Nemzetpolitika (A nemzetpolitikai stratégia kerete)	2011–2020	Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Nemzetpolitikai Államtitkárság	2011
Kárpát-haza Fejlesztési Konceptió 2030	2015–2030	Nemzetstratégiai Kutatóintézet	2014
Wekerle Terv	2011–2020	Magyar Országgyűlés; Nemzetgazdasági Minisztérium	2011

**1. számú melléklet: A vizsgált anyaországi és a külböni dokumentumok
Forrás: saját szerkesztés**

Dokumentum neve	Területi szint	Elfogadás/ elkészülés éve	Érvényessége, időbeli hatálya	Elfogadó
Románia oktatási és képzési stratégiája 2016–2020	Országos	2015	2016–2020	Román kormány
Nemzeti reformprogram 2015 (Románia)	Országos		2015–2020	Román kormány
Stratégia a társadalmi integráció, befogadás és a szegénység csökkentésére 2015–2020 (Románia)	Országos		2015–2020	Román kormány
Románia fenntartható fejlődési stratégiája a 2013–2020–2030-as távlatokban	Országos	2008	2013–2020–2030	Román kormány: Környezetvédelmi és fenntartható fejlődésért Minisztérium
Nemzeti Ifjúságpolitikai stratégia 2015–2020 (Románia)	Országos	Nem derül ki	2015–2020	Román kormány
Egy egész életen át tartó tanulás stratégiája 2015–2020 (Románia)	Országos	Nem derül ki	2015–2020	Román kormány
Felsőoktatási stratégia 2015–2020 (Románia)	Országos	Nem derül ki	2015–2020	Román kormány
Románia humán erőforrás-fejlesztési stratégiája 2009–2020	Országos	Nem derül ki	2009–2020	Román kormány
Románia Partnerségi Megállapodása 2014–2020	Országos	Nem derül ki	2014–2020	Román kormány és Európai Bizottság
VI. kohéziós jelentés	EU	2014	2014–2020	Európai Bizottság
VII. kohéziós jelentés	EU	2018	2018–2022	Európai Bizottság
VIII. kohéziós jelentés	EU	2022		Európai Bizottság
European Spatial Development Perspective – ESDP	EU	1999		Az EU-tagállamok Területfejlesztésért Felelős Minisztereinek Informális Tanácskozása

Dokumentum neve	Területi szint	Elfogadás/ elkészülés éve	Érvényessége, időbeli hatálya	Elfogadó
Barca Report (2009)	EU	2009		Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy
Europa 2020	EU	2010	2010–2020	EU
Területi Agenda 2007	EU	2007	2007–2020	Az EU-tagállamok Területfejlesztésért Felelős Minisztereinek Informális Tanácskozása
Területi Agenda 2020	EU	2011	2011–2020	Az EU-tagállamok Területfejlesztésért Felelős Minisztereinek Informális Tanácskozása
Területi Agenda 2030	EU	2020	2020–2030	Az EU-tagállamok Területfejlesztésért Felelős Minisztereinek Informális Tanácskozása
Lisszaboni stratégia	EU	2000	2001–2010	EU
European Union Strategy for the Danube Region (Action Plan)	Makroregionális program	2010		EU
European Union Strategy for the Adriatic and Ionian Region (Action Plan)	Makroregionális program	2014		EU
European Union Strategy for the Alpine Region (Action Plan)	Makroregionális program	2015		EU
Austria – Czech Republic (V-A: 2014– 2020)	Határ menti programok	2015	2014–2020	EU
Austria–Hungary (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2015	2014–2020	EU
Slovakia–Austria (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2015	2014–2020	EU

Dokumentum neve	Területi szint	Elfogadás/ elkészülés éve	Érvényessége, időbeli hatálya	Elfogadó
Slovenia–Austria (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2015	2014–2020	EU
Bulgaria–Macedonia (INTERREG IPA)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Bulgaria–Serbia (INTERREG IPA)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Bulgaria–Turkey (INTERREG IPA)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Romania–Bulgaria (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Croatia – Bosnia and Herzegovina – Montenegro (INTERREG IPA 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Croatia–Serbia (INTERREG IPA)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Hungary–Croatia (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Italy–Croatia (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Slovenia–Croatia (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Poland–Denmark–Germany–Lithuania–Sweden (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Estonia–Latvia (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Greece–Albania (INTERREG IPA)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Greece–Macedonia (INTERREG IPA)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Hungary–Serbia (INTERREG IPA)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Romania–Hungary (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Slovakia–Hungary (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU

Dokumentum neve	Területi szint	Elfogadás/ elkészülés éve	Érvényessége, időbeli hatálya	Elfogadó
Slovenia–Hungary (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2015	2014–2020	EU
United Kingdom – Ireland (Ireland – Northern Ireland –Scotland) (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Italy–Albania–Montenegro (INTERREG IPA)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Italy–Malta (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Romania–Serbia (INTERREG IPA)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Joint Operational Programme Romania – Republic of Moldova 2014–2020	Határ menti programok	2015	2014–2020	EU
Joint Operational Programme Romania–Ukraine–Moldova 2007–2013	Határ menti programok	Nem derül ki	2007–2014	EU
ADRIATIC–IONIAN INTERREG V-B 2014–2020	Transznacionális program	2015	2014–2020	EU
Alpine Space Programme Cooperation Programme 2014–2020 V-B	Transznacionális program	2014	2014–2020	EU
ATLANTIC AREA PROGRAMME 2014–2020 V-B	Transznacionális program	2015	2014–2020	EU
Balkan-Mediterranean Cooperation Programme 2014–2020 V-B	Transznacionális program	2014	2014–2020	EU
Interreg Baltic Sea Region V-B 2014–2020	Transznacionális program	2014	2014–2020	EU

Dokumentum neve	Területi szint	Elfogadás/ elkészülés éve	Érvényessége, időbeli hatálya	Elfogadó
Interreg CENTRAL EUROPE 2014–2020 V-B	Transznacionális program	2014	2014–2020	EU
Danube Transnational Cooperation Programme 2014–2020 V-B	Transznacionális program	2014	2014–2020	EU
Indian Ocean Cooperation programme V-B 2014–2020	Transznacionális program	2014	2014–2020	EU
Mediterranean (MED) Cooperation Programme 2014–2020 V-B	Transznacionális program	2014	2014–2020	EU
North Sea Cooperation Programme 2014–2020 V-B	Transznacionális program	2014	2014–2020	EU
North-West Europe Cooperation Programme 2014–2020 V-B	Transznacionális program	2014	2014–2020	EU
Northern Periphery and Arctic Programme 2014–2020 V-B	Transznacionális program	2014	2014–2020	EU
Southwest Europe Programme Interreg V-B 2014–2020	Transznacionális program	2014	2014–2020	EU
Alpine Space Operational Programme (Austria, France, Liechtenstein, Germany, Italy, Slovenia, Switzerland) 2007– 2014	Transznacionális program	2007	2007–2014	EU
Atlantic Area Transnational Cooperation 2007– 2013	Transznacionális program	2007	2007–2013	EU
Operational Programme 2007–2013: Caribbean	Transznacionális program	2008	2007–2013	EU

Dokumentum neve	Területi szint	Elfogadás/ elkészülés éve	Érvényessége, időbeli hatálya	Elfogadó
Central Europe Operational Programme 2007–2013	Transznacionális program	2012	2007–2013	EU
Mediterranean Operational Program 2007–2013	Transznacionális program	2011	2007–2013	EU
North Sea Region Operational Programme	Transznacionális program	2008	2007–2013	EU
North West Europe Operational Programme (2007–2013)	Transznacionális program	2007	2007–2013	EU
Northern Periphery Programme (2007– 2014)	Transznacionális program	2008	2007–2013	EU
South East Europe Transnational Co- operation Programme 2007–2013	Transznacionális program	2007	2007–2013	EU
ESPON 2007–2013	Interregionális program	2007	2007–2013	EU
INTERACT 2007– 2013	Interregionális program	2007	2007–2013	EU
URBACT (The Urban Development Network Programme URBACT II) 2007–2013	Interregionális program	2007	2007–2014	EU
ESPON 2014–2020	Interregionális program	2014	2014–2020	EU
INTERACT 2014– 2020	Interregionális program	2014	2014–2020	EU
Interreg Europe 2014– 2020 Cooperation Programme document	Interregionális program	2015	2014–2020	EU
Interreg Europe 2021– 2027 Cooperation Programme document	Interregionális program	2020	2021–2027	EU
URBACT III 2014– 2020	Interregionális program	2014	2014–2020	EU
URBACT IV 2021– 2027	Interregionális program	2020	2021–2027	EU

Dokumentum neve	Területi szint	Elfogadás/ elkészülés éve	Érvényessége, időbeli hatálya	Elfogadó
Slovak Spatial Development Perspective (2012)	Országos program	2011		Szlovákia kormánya
National Regional Development Strategy of the Slovak Republic	Országos program	2013	2014–2020	Szlovákia kormánya
Sustainable Development Strategy for Ukraine by 2030	Országos program	2020	2020–2030	Ukrajna kormánya
Romania's Sustainable Development Strategy 2030	Országos program	2018	2018–2030	Románia kormánya
National Sustainable Strategy - Serbia (2007)	Országos program	2004	2008–2017	Szerbia kormánya
Strategy of Spatial Development of Republic of Croatia 2017	Országos program	2017	2017–2030	Horvátország kormánya
National Development Strategy 2030 (Croatia)	Országos program	2021	2021–2030	Horvátország kormánya
Slovenian Development Strategy 2030	Országos program	2017	2017–2030	Szlovénia kormánya
Austrian Spatial Development Concept	Országos program	2011	2011–2030	Ausztria kormánya
Italy–Austria (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Belgium – Germany – The Netherlands (Euregio Meuse-Rhin) (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Germany/Saxony – Czech Republic (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Poland – Germany/ Saxony (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU

Dokumentum neve	Területi szint	Elfogadás/ elkészülés éve	Érvényessége, időbeli hatálya	Elfogadó
Germany/Mecklenburg- Vorpommern– Brandenburg–Poland (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU
Germany–Netherlands (Deutschland– Nederland) (V-A: 2014–2020)	Határ menti programok	2014	2014–2020	EU

2. számú melléklet: A vizsgált európai uniós és tagállami tervdokumentumok
Forrás: saját szerkesztés

WEGHOFFER-VAD ERNA ALETTA

EGY ERDÉLYI MAGYAR MUNKAVÁLLALÓ LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI A ROMÁNIAI MUNKAERŐPIACON

Áttekintés

Az Európai Unió tagországain belül egyre nagyobb relevanciával bírnak a nyelvhasználati, azon belül kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó kutatások, hiszen az angol nyelv szupremációja mellett egyre inkább nyilvánvaló a lakosság azon igénye, hogy anyanyelvét a mindennapi élet mozzanataiban szinte korlátlanul használja. Az európai nyelvek repertoárját tekintve egyes nyelvek népszerűbbnek bizonyulnak társaiknál, és piaci értékük eltérő,¹ mégsem hagyatkozhatunk arra a természetes folyamatra, amelynek során a nyelvek különböző stratégiai beavatkozás hiányában szinte maguk alakítják sorsukat, különösen nem az etnikai kisebbségek nyelvét tekintve, hiszen ez utóbbiak piaci értéke egyenesen arányos az adott nyelvet beszélő etnikum számával és jelentőségével.

Az a feltételezés, hogy a nyelvi kérdések sorsa célirányos nyelvi tervezés hiányában megoldódik, kényelmes álláspont a nemzetállamok kormányai számára, hiszen így elkerülhető az egyes népcsoportok számára kétségkívül kényes nyelvpolitikai döntések meghozatala.² Ugyanakkor szem előtt kell tartanunk azt az egyre inkább nyilvánvaló tényt, hogy minden etnikai csoportnak joga van saját nyelvének használatához, ápolásához és megőrzéséhez nem csupán kulturális, oktatási vagy közigazgatási téren, hanem a gazdasági életben is. A másik ok, amiért nem engedhetünk szabad folyást a nyelvhasználati kérdéseknek az az, hogy egyetlen állam sem működhet legalább egy hivatalos nyelv deklarált alkalmazásának hiányában. A közigazgatás, oktatás, egészségügyi ellátás vagy a gazdaság hivatalos ügyműködésének folyamatában egy vagy több meghatározott nyelvet alkalmazunk. Egy vagy több hivatalos nyelv nemzetállami szinten való meghatározása nyelvpolitikai és nyelvhasználati döntésnek minősül, melynek során mérlegelni szükséges a döntés előnyeit és hátrányait

1 Skutnabb-Kangas, Tove: Nyelvi sokféleség, emberi jogok és a „szabad piac”. *Fundamentum*, 1998. 2 (1 –2.). 7–25, itt: 8.

2 Grin, François – Civico, Marco: Why can't language questions just be left to themselves? In: Grin, François et al. (eds.): *The MIME Vademecum. Mobility and Inclusion in Multilingual Europe*. MIME project, 2018. 30–31.

egyaránt. Ebben a döntési folyamatban két tényező játszhat közre nemzetállami jellegzetességektől függően: egyes országok hangsúlyt fektetnek a területükön élő etnikai kisebbségek nyelvének ápolására a csoport nagyságától függetlenül. Más államok esetében ez kevésbé fontos, itt általában a nemzetállami törekvések dominálnak.

Ez utóbbi jellemző általában a kelet-európai országokra, köztük Romániára is, ahol egyazon területre több nyelv használata is jellemző – a Partium és a Székelyföld esetében a román és magyar nyelv egyidejű használata – az állam gyakran kényszerül döntőbírói szerepbe nyelvpolitikai és nyelvhasználati konfliktusok esetében. Hogy elejét vegyék mindenmű nyelvi konfliktusnak, az államok kötelessége a nyelvpolitikai döntések felvállalása, járjon az bármely politikai kényelmetlenséggel és konfliktusok sorozatával. A nyelvi diverzitás szerepe azonban a nemzetállamok határozott nacionalista törekvései ellenére egyre inkább felértékelődik nem csupán kulturális, hanem gazdasági téren is.³

François Grin és Marco Civico⁴ két, a nyelvi diverzitáshoz szorosan kapcsolódó paradoxon meglétére hívja fel a figyelmet.

- a) A nyelvi diverzitás egyidejűleg növekszik és csökken: szabad szemmel érzékelhető a csökkenés elsősorban a kisebb nyelvek esetében, hiszen itt az erodáció vagy teljes megszűnés veszélye általában társadalmi, politikai vagy gazdasági szempontok miatt nagyobb, a homogenizáció veszélye reálisabb. Szubjektív megítélésben a nyelvi diverzitás növekszik, elsősorban az urbanizáció következtében. Számos kis- és nagyváros, szatellit település esetében jelentkezik a migráció diverzív hatása, mely többnyelvű, néhol párhuzamos társadalmakat eredményez.
- b) A fentihez szorosan kapcsolódik az a paradoxon, hogy a nyelvi sokszínűség egyszerre tekinthető fenyegető és fenyegetett ténynek. Néhány nyelv esetében máris a megszűnés tényével szembesülünk, ezért egyes államok valódi misszióknak tekintik a fenyegetett nyelvek megmentését. Ugyanakkor több nyelv egyazon földrajzi területen való alkalmazása nem mindig békés folyamat – lásd a román/magyar nyelvhasználati konfliktust.⁵ Az államok gyakori feladata az alkalmazott nyelvek esetében való döntőbíráskodás, melyet az alábbi ábrán vázolunk:

3 Suk, Julie Chi-hye: Economic Opportunities and the Protection of Minority Languages. *Law & Ethics of Human Rights*, 2007. 1 (1). 134–168.

4 Grin – Civico, 2018. Why can't language questions, i.m 31.

5 A Románia megalakulását eredményező történelmi folyamatok nyomán a többségi román lakosság még mindig fenyegetésnek tekinti a kisebbségi nyelvek, elsősorban a magyar nyelv használatát. Kevés valós kivételtől eltekintve a jelenség elsősorban politikai fegyverként alkalmazható, leginkább elszigetelt esetekre jellemző. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül a jelen politikai történéseit, különösen a 2024-es választások tükrében: az RMDSZ érdekvédelmi szervezet kormányból való kikerülését, valamint az AUR nacionalista politikai formáció térnyerését, szimpatizánsai számának folyamatos növekedését, ami jelentősen befolyásolhatja a magyar nyelv használatára vonatkozó nyelvpolitikákat is.

Az államok feladata

1. ábra: Az államok feladata a nyelvi diverzitás hatásainak esetében

Forrás: Grin – Civico, 2018. Why can't language questions, i.m. 31.

A fentebb meghatározott feladatok behatása nem kizáró jellegű: az erdélyi magyarok alkotmányos szintű, anyanyelvi oktatáshoz és kultúrához való jogainak biztosítása egyidejűleg tekinthető védelmi és döntőbíráskodási beavatkozásnak.

A nyelvpolitikák meghatározása, kidolgozása és a valósághoz való adaptációja minden állam feladata, mint ahogy az oktatás, közigazgatás és gazdasági élet színterein való biztosításuk és betartatásuk is.

Románia nemzeti kisebbségei az 1989-es rendszerváltást követő demokratikus folyamatoktól remélték helyzetük jelentős javulását. 2000-től kezdődően a kisebbségvédelmi intézkedések elfogadása és érvényesítése látványosan ívelt felfelé, ennek következtében a nemzeti kisebbségek helyzete jelentősen javult. Az 1990 és 1996 közötti időszakot a szélsőjobbboldali pártok és a neokommunista hatalom által támasztott elsősorban politikai nehézségek jellemezték, melyeknek csak a nemzetközi szervezetek számonkérése szabott gátat.⁶ Mivel kétségbeesetten igyekezett tudatosan javítani negatív megítélésén, Románia a lehető leghamarabb csatlakozott a legtöbb nemzetközi szervezethez, látszatintézkedésekkel igyekezvén megfelelni az Európa Unió csatlakozási feltételeinek. A román diplomáciai offenzíva célja leginkább a felszíni és látszólagos, kevésbé tartalmi és érdemi elemekre építve a romániai etnikumközi viszonyokat a legjobb színben feltüntetni. Románia a kisebbségvédelem szempontjából önmagát modellértékű országgént igyekszik értékelni. Általában két nyomós érvet hoz fel ennek bizonyítására: a romániai kisebbségek parlamenti képviselőit és az ezzel járó jelentős anyagi támogatást, valamint azokat a törvényeket, amelyek különböző jogokat biztosítanak a romániai kisebbségek számára az oktatás, közigazgatás, anyanyelvhasználat, kultúra, média területén.

⁶ Fábíán Gyula – Ötvös Patrícia: *Kisebbségi jog 1–2*. Komp-Press – Korunk Baráti Társaság: Kolozsvár, 2003. 213.

A valóság azonban többször bebizonyította, hogy a kisebbségi jogok betartása és betartatása nem minden esetben felel meg a törvényi keretek előírásainak. Az önálló magyar állami egyetem elutasítását követően Magyarország kormányának segítségével megalakult a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem és önálló magyar és német iskolák jöttek létre. A kisebbségi nyelvhasználat érdekében sikerült a közigazgatási törvény módosítása, a földtörvényt tudták a magyar nemzeti kisebbség érdekeit is szem előtt tartva módosítani. Újra elismerték és visszaállították a közbirtokosságot, ezek eshetőséget teremtve ezzel egy része visszakapta korábban államosított földterületeit. Jelentős regionális eredményként könyvelték el az észak-erdélyi autópálya munkálatainak beindítását, amelytől az elsősorban Erdély gazdasági fellendülését várták. A restitúciós folyamat eredményeként leginkább az egyházi épületek kerültek vissza eredeti tulajdonosaikhoz, lehetőséget teremtve ezzel elsősorban kulturális jellegű közösségépítő folyamatokra. A kulturális hagyományok életben tartásának alapja esetünkben a magyar nyelv használata. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy dacára minden erőfeszítésnek mind a mai napig szembetűnő az államnyelv és a kisebbségi nyelv(ek) szimbolikus státusegyenlőtlensége, és ez a romániai magyar kisebbségi nyelvpolitikák legérzékenyebb pontja. Azt, hogy milyen és pontosan mennyi részfunkciót társítunk egy adott kisebbségi nyelvhez, nem lehet elvben korlátozni. A Partium és a Székelyföld egyes területein ugyan a magyar nyelv mindennapi használata *de facto* és természetes, azonban a kormányzat és a többségi politikusok határozottan és mereven elzárkóznak attól, hogy a magyar nyelv használatát valóban és deklaráltan hivatalossá tegyék, például az egészségügyben. Szükséges és elengedhetetlen továbbá azon személyek és intézmények feltétlen elkötelezettsége a kisebbségi nyelvhasználat ügye mellett, akik a kisebbségi nyelvi jogosítványok érvényesítéséért felelnek. Napjaink látszatpozitív összképe csupán a kerettörvényekre vonatkozik, a gyakorlati alkalmazás részletes módszertana és rendelkezései nem mindig egyértelműek vagy hiányoznak.

A szabadpiac és a nyelvi diverzitás kérdései

A nyelvi tényezők sokféle módon befolyásolhatnak gazdasági döntéseket. Ugyanakkor számos, ilyen jellegű döntés pozitív módon befolyásolhatja egy adott nyelv dinamikáját: többnyelvű környezetben a viszonylag domináns nyelvek nagy valószínűséggel befolyásolhatják a gazdasági döntéseket, ezáltal az adott nyelv(ek) dominanciája tovább erősödhet. Azok a nyelvek, melyek az adott nyelvi környezetben nagyobb jelentőséggel bírnak, vagy előnyökhöz juttatják beszélőit, további nyelvhasználókat vonzanak majd, akik a nyelvi és implicite gazdasági hasznot remélve felelevenítik vagy elsajátítják az adott nyelvet.⁷ Mivel ilyen módon az adott

7 John, Andrew: Dynamic Models of Language Evolution: The Economic Perspective. In: Ginsburg, Victor – Weber, Shlomo (eds.): *The Palgrave Handbook of Economics and Language*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2016. 101–120, itt: 102.

nyelvi környezet nyelvhasználóinak száma növekszik, az adott nyelv még inkább felértékelődik. A multinacionális vállalatok általában saját belső nyelvhasználati szabályokat alkalmaznak többnyelvű környezet esetében. Esetükben a belső kommunikációt tekintve általában az angol, Európában ritkábban a német nyelv a közös nyelv, a *lingua franca*, ami hozzájárulhat az adott nyelvi közösség saját nyelvének sorvadásához.⁸ Ugyanakkor a külső kommunikáció esetében nem beszélhetünk ilyen jelenségről. A gazdasági, elsősorban kereskedelmi és szolgáltató tevékenységet végző szereplőknek igazodniuk kell az adott régió, ország, tájegység nyelvéhez vagy nyelveihez, hiszen minél több potenciális vásárlóhoz jutnak el, annál nagyobb forgalomra és nyereségre tehetnek szert. Elmondhatjuk tehát, hogy egy adott nyelvi közösség gazdasági fejlődése egyenes arányban befolyásolja az adott nyelv piaci értékét.⁹ Amennyiben a gazdasági elvek és elgondolások szerint tekintjük egy adott nyelv alkalmi vagy állandó használatát, ez a döntés jelentősen befolyásolja az adott nyelvet beszélő közösség méretét és stabilitását. Nyelvhasználati kutatások esetében bármely gazdasági szempontok szerint működő modell alapja, hogy a nyelvhasználat külső hálózati kapcsolatokat feltételez: minél nagyobb az adott nyelvet használó közösség, annál értékesebb annak tagjává válni.¹⁰

A nyelv mint erőforrás – percepciók

Az általános nyelvhasználatra vonatkozó széles körű elemzések a kisebbségi nyelveket nem csupán hagyományos értelemben ismert szociokulturális erőforrásként értelmezi. Újszerű megközelítésben az etnikai kisebbségek nyelvei gazdasági erőforrásként is tekinthetők. A többnyelvűség, azon belül a kisebbségi nyelvek erőforrásként való értelmezése újszerű szempontok alapján értékeli a nyelv alkalmazási lehetőségeit és területeit. A mindenki számára hozzáférhető kulturális és társadalmi erőforrás-percepciókhoz egy újabb társul, amely esetünkben a magyar nyelv identitásának, kultúrájának és kulturális örökségének szerves részévé válik.

8 Alesina, Alberto – La Ferrara, Eliana: Ethnic Diversity and Economic Performance. *Journal of Economic Literature*, 2005. 43 (3). 762–800.

9 Hogan-Brun, Gabrielle: *LINGUAEOMICS. What is the market potential of multilingualism?* Bloomsbury Publishing: London, 2017. 76.

10 Desmet, Klaus – Ortuno-Ortin, Ignacio – Wacziarg, Romain: Linguistic Cleavages and Economic Development. In: Ginsburg, Victor – Weber, Shlomo (eds.): *The Palgrave Handbook of Economics and Language*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2016. 425–446, itt: 434.

Az új keretek között¹¹ a nyelv életképes nyersanyag és üzleti lehetőség,¹² egyfajta hozzáadott érték, amely versenyelőnyöket biztosíthat, megteremtve ezzel a jóléti fejlődés, közösségi és egyéni gyarapodás lehetőségét. A folyamat bizonyos fokig átváltoztatja és újra-definiálja a nyelvet mint önálló entitást, „amihez megfelelő értéket társíthatunk [...] közgazdaságtani diskurzusba integrálva”,¹³ aminek eredményeképp a társadalom szereplői eltérő időben és közegben, igényeik szerint kiaknázzák a nyelvi erőforrásokat egy még inkább ügyfélorientált gazdaság érdekében.¹⁴

Jelen kontextusban fontos rámutatni az általános többnyelvűség és a kétnyelvűség közötti eltérésekre. A többnyelvűség szociolingvisztikai fogalma egy olyan személyre, társadalomra vagy közösségre érvényes, aki kettőnél több, eltérő szinten kommunikációképes nyelvet ismer vagy beszél.¹⁵ Ezzel szemben a kétnyelvűség szociolingvisztikai fogalma a mindennapok kommunikációjában két, szinte egyenértékű nyelvet feltételez. Kétnyelvű ebben az értelemben bárki, aki két nyelv folyamatos használatára képes, két nyelven kommunikálni tud;¹⁶ szűkebb értelemben pedig az az ember, aki két nyelven anyanyelvi vagy közel anyanyelvi szinten beszél.¹⁷ Ennek etnikai szempontú megközelítése esetünkben azt feltételezi, hogy az állam nyelvét és az anyanyelvét az erdélyi beszélő/munkavállaló egyaránt tekinti mindennapi kommunikációs eszközének.¹⁸

A kelet-európai munkaerőpiac az idegen nyelvi kompetenciákat általában kiválasztási kritériumként alkalmazza. Ez a nyelvtudás pozitív értelemben vett, és gyakorta lehet a karrierépítés és szakmai előmenetel záloga.¹⁹ A kisebbségi nyelv ismerete és értékelése a többségi társadalom és egy hivatalos nyelv meglétének és ismeretének függvényében többletudásnak minősül, amely nagyobb rugalmasságot és alkalmazkodóképességet, továbbá

- 11 Heller, Monica: Language as resource in the globalized new economy. In: Coupland, Nikolas (ed.): *Handbook of Language and Globalisation*. Blackwell Publishing: Oxford, 2010. 349–365, itt: 354.
- 12 Barakos, Elisabeth: Language policy and planning in urban professional settings: bilingualism in Cardiff businesses. *Current Issues in Language Planning*, 2012. 13 (3). 167–186, itt: 177.
- 13 Williams, Glyn: *Sustaining language diversity in Europe. Evidence from the Euromosaic Project*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2005. 65.
- 14 Da Silva, Emanuel – McLaughlin, Mireille – Richards, Mary: Bilingualism and the globalized new economy. The commodification of language and identity. In: Heller, Monica (ed.): *Bilingualism. A social approach*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2007. 183–206, itt: 185.
- 15 Bartha Csilla: *A szociolingvisztika alapjai*. (Magyar Nyelvészeti Továbbképző Füzetek 2.) ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék: Budapest, 1998.
- 16 Myers-Scotton, Carol: How codeswitching as an available option empowers bilinguals. In: Pütz, Martin – Fishman, Joshua A. – Neff-van Aertselaer, JoAnne (eds.): *'Along the Routes to Power.' Explorations of Empowerment Through Language*. Mouton de Gruyter: Berlin – New York, 2006. 73–85, itt: 73.
- 17 Bloomfield, Leonard: *Language*. Holt, Rinehart & Winston: New York, 1933. 56.
- 18 Skutnabb-Kangas, Tove: *Bilingualism or Not. The Education of Minorities*. Multilingual Matters: Clevedon, 1984. 13.
- 19 Toró, Tibor: Hungarian Minority Politics in Post-Socialist Romania: Interests, Strategies, and Discourses. *Acta Universitatis Sapientiae European and Regional Studies*, 2016. 10 (1). 79–106.
- 19 Aitchison, J. W. – Carter, Harold: *Language, Economy, and Society. The Changing Fortunes of the Welsh Language in the Twentieth Century*. University of Wales Press: Cardiff, 2000. 87.

nagyfokú mobilitást eredményezhet. Egyes nyelvi diskurzusok egy etnikai kisebbség nyelvét szociokulturális erőforrásként tárgyalják, és ebben a kontextusban a nyelv az identitás jellemzőjeként van jelen. Jelzői szerepét nyelv, nemzeti kultúra és identitás szoros kapcsolata eredményezi. Gazdasági szempontból ez a fajta identitás személyes, vállalati vagy nemzeti szinten nyilvánulhat meg.²⁰ Azon vállalkozások esetében, ahol a belső nyelvhasználatot semmilyen módon nem szabályozzák, a magyar nyelv mint kulturális erőforrás és örökségmegőrző faktor elsősorban egyéni szinten értékelendő. A proaktív nyelvpolitikákat megfogalmazó vállalatok a kisebbségi nyelvek használatát támogatják, és üzleti érdekeik megvalósításának céljából ki is használják mint kulturális és társadalmi erőforrást. Megnyilatkozásuk bizonyíték a vállalkozás adott etnikai kisebbség irányában való elköteleződésére, a kisebbségi nyelv használata a vállalati brand egy része lehet. Az identitáskonceptió, legyen az személyes, intézményi vagy nemzeti szinten megvalósuló, az ideológiailag megszerkesztett többség-kisebbség dichotómiában különösen bonyolultnak tűnhet *„azon nyelvi jelentések révén, amelyet egy személy, különböző idősíkokban és eltérő pillanatokban önértékeléséről vall”*.²¹

Egy kisebbségi nyelv védelmének és népszerűsítésének gazdaságtani megközelítése a beszélő mint munkavállaló szempontjából

A nyelvek közgazdaságtanára vonatkozó újszerű kutatások elsősorban a 90-es évek derekától kezdve foglalkoznak behatóbban a kisebbségi nyelvek védelmével és promóciójával. Ugyan ez a kutatási szál jelen pillanatban többé-kevésbé igen vékonyka, és bizonyos helyzetekben igen körülményes olyan kutatásoktól elszeparálni, melyek egy adott nyelv dinamikájára, elterjedésére és hanyatlására fókuszálnak. A nyelvek gazdaságtanára vonatkozó kutatások három fő irányt követnek²² attól függően, hogy milyen szerepet tölt be a kisebbségi nyelv az adott kontextusban:

- a) a kisebbségi nyelvhasználat központi eleme az adott nyelvet beszélő azon döntése, hogy alkalmazza-e vagy nem az adott nyelvet bizonyos kontextusokban;
- b) az adott kisebbségi nyelv elterjedésének vagy hanyatlásának körülményei, a hanyatláshoz vezető tényezők;
- c) a kisebbségi nyelvhasználati politikák hatékonyságának és költséghatékonyságának elemzése, az adott kisebbségi nyelv használatára gyakorolt hatások figyelembevételével.

20 Barakos, 2012. Language policy and planning, i.m. 179.

21 Clark, Julie Byrd: *Multilingualism, Citizenship, and Identity*. Continuum Publishing: London – New York, 2009. 7.

22 Fidrmuc, Jan – Ginsburg, Victor A. – Weber, Shlomo: *Economic challenge of multilingual societies*. 2006. 4. Letöltés helye: www.academia.edu; letöltés ideje: 2023. 06. 20.

A téma egyik elismert szaktekinétye, François Grin²³ arra hívja fel a figyelmet, hogy a kisebbségi nyelv használatának legnagyobb kihívása nem feltétlenül az, hogy a beszélő ismeri-e vagy sem az adott nyelvet. Inkább az, hogy adott kontextusban és körülmények között hajlandó-e azt alkalmazni, esetünkben megéri-e egy munkavállaló számára kisebbségi nyelvi repertoárját értékesíteni a munkaerőpiacon. Ezért tartja lényegesnek egy kisebbségi nyelv használati feltételrendszerének (*minority language use*) modellszerű definiálását.

A modell alapja egy hivatalos vagy a többség által beszélt nyelv (A) és az adott kisebbségi nyelv (B), melyek esetében a beszélő, körülményektől függően eldöntheti, hogy melyiket választja: a munkahelyen A nyelvet vagy A és B nyelveket egyidejűleg, a családdal és barátokkal B nyelvet. Amennyiben bizonyos tevékenységek esetében a kisebbségi B nyelvet alkalmazza, a következő három feltételnek kell teljesülnie:

- a) *Képesség*: az adott kisebbségi nyelvet anyanyelvi szinten, de legalábbis magas szinten kell beszélni ahhoz, hogy az adott tevékenységre vonatkozó kommunikáció egyenértékű és szintű legyen ahhoz, amit az A anyanyelvi szintű beszélő nyújthat ugyanebben a szituációban. Ekképp kerül a két nyelv hasonló súlycsoportba.
- b) *Alkalom*: amennyiben a beszélő képesnek ítéli önmagát az adott nyelv használatára, lehetőleg beszélt és írott formában, szükségszerű annak a lehetősége, hogy alkalmazni is tudja azt. Ezen lehetőségek természetesen azt feltételezik, hogy létezik egy adott nyelvi közösség, ahol a beszélő a B kisebbségi nyelvet alkalmazni tudja. Számos nyelvi közösség a hatóságok hatáskörébe tartozik, és ez politikai fennhatóságot feltételez: példák erre a bíróságok, tárgyalótermek. Mások a privát szektorhoz tartoznak, de bizonyos esetekben a hatóságok ellenőrzése alá esnek: a mindennapi fogyasztás bizonyos elemei, például élelmiszer-kategóriák esetében az állam előírhatja azok kisebbségi nyelven való feliratozását, vagy import termékek esetében az állam nyelvén való feliratozást.
- c) A harmadik szükségszerű feltétel a *beszélő szándéka*, *akarata* az adott kisebbségi nyelv használatára vonatkozóan. A beszélő képessége és az alkalom megléte időnként kevésnek bizonyul arra, hogy adott szituációkban felvállalja egy kisebbségi nyelv használatát, felvállalva ezzel a kirekesztés vagy megszégyenülés lehetőségét: iskolában, tömegközlekedésen volt már példa agresszív konfliktusok kialakulására.

A modell tekintetében a kisebbségi nyelvhasználat három szükséges komponense a képesség, alkalom és szándék, a három tényező együttes hatása szükséges a kisebbségi nyelv alkalmazásának megvalósulásához. Mindhárom tényező, együtt és külön-külön befolyásolható az alkalmazott nyelvpolitikák által. *A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája*

23 Grin, François: Challenges of Minority Languages. In: Ginsburg, Victor – Weber, Shlomo (eds.): *The Palgrave Handbook of Economics and Language*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2016. 616–659, itt: 623.

is tartalmaz utalásokat a három feltételre: a 8. fejezet az oktatás révén említi a képességet; a 9–12. fejezetek a közszolgáltatások révén utalnak az alkalomra; a gazdasági és társadalmi életre is vonatkozó 13. fejezet olyan nyelvhasználati kontextusokat említ, amelyek a szándékot erősítő nyelvi „promóciós” intézkedésként foghatók fel.

Vegyünk egy nyelvi felhasználót, aki magyar (német) anyanyelvű (B kisebbségi nyelv) és beszél a Romániában hivatalos román nyelvet (A nyelv). Amennyiben nem kötelezik egyik vagy másik nyelv használatára, számára megadatik a választás lehetősége egyik vagy másik nyelv napi szinten való alkalmazására. Gary Becker „household production function approach” (továbbiakban HPFA) elmélete²⁴ a nyelvhasználati kontextust fogyasztói piacként tekinti, ahol a beszélő a potenciális fogyasztó, a termékek a nyelvfüggő vagy nyelvfüggetlen (állami vagy privát) szolgáltatások: jelen közgazdasági megközelítésben a piaci fogyasztók nem maximalizálják a hasznót a piacon megjelenő közvetlen árufogyasztás esetében, ám ennek ellenkezőjeként járnak el a komplex árufogyasztás (szolgáltatás) esetében. Utóbbi a fogyasztó által összeválogatott, valamilyen szempontok alapján egyazon típusba sorolt áruk összekapcsolódását jelenti. Saját maga végzi majd az adott szolgáltatást egy olyan felhasznált technológia alapján, amelyre az adott előállítási folyamatra jellemző körülményekkel reflektál. A fogyasztó képességei befolyásolják azt a bizonyos „technológiát”: néhányan az egyén korábbi humántőke-befektetéseinek eredményei, mások csupán kontextusfüggők vagy az egyéntől teljesen függetlenek. Amennyiben Becker HPFA-elméletét összekapcsoljuk Grin nyelvhasználati modelljével, egyes, valamely A vagy B nyelvvel asszociált tevékenységet valamely piaci javakkal és a nyelvi felhasználó saját idejével asszociálják. Ezen tevékenységek az egyén hasznofunkcióját jelentik: ezek az egyén teljes jövedelmi maximalizációjában teljesednek ki, amely az egyén időkorlátait és anyagi erőforrásait vegyíti.²⁵

A nyelvhasználati modell hasznosságra vonatkozó függvényét ennek megfelelően szükséges újra definiálni. Ezek értelmében a kétnyelvű beszélőnk kvázi konkáv, kétszer differenciálható hasznossági függvénye a következőképpen néz ki:

$$U=U(Z_a(x_a, t_a, E_a), Z_b(x_b, t_b, E_b)),$$

ahol Z_a Z_b az A és B nyelv beckeri termékeit és szolgáltatásait jelöli, t_a és t_b az időbeniséget, míg x_a és x_b az „árubevitelt” jelöli. Az idő- és árubevitel a HPFA standard elemei. Az ekuáció része két kontextuális változó, E az A és B nyelvre való kitettséget reprezentálja. Az exponenciális változók összegzik mindazon szignifikáns tényezőket, amelyeket a szociológusok és geográfusok beazonosítottak a nyelvhasználati elemzések folyamataiban.

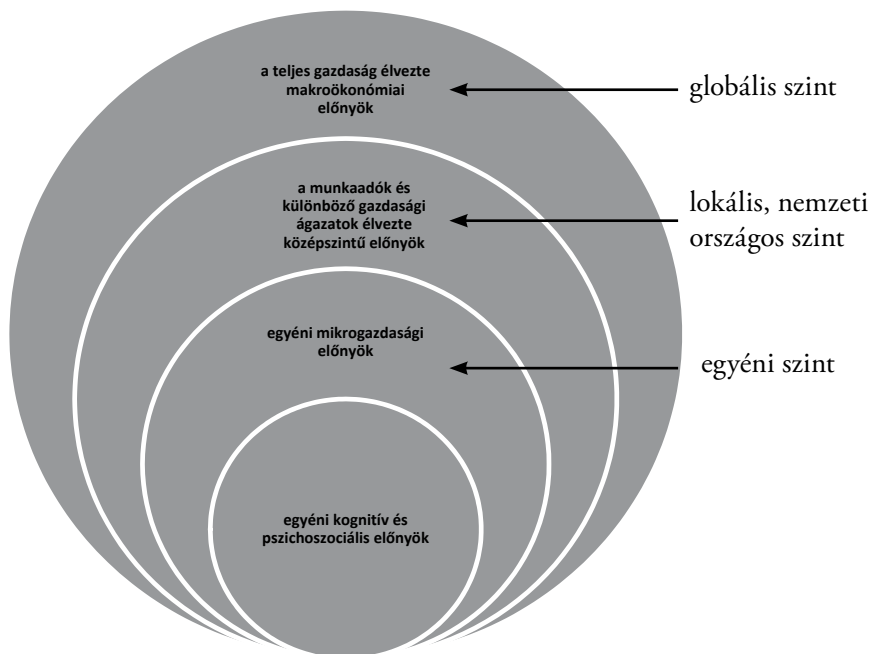
24 Bockstael, Nancy E. – McConnell, Kenneth E.: Welfare Measurement in the Household Production Framework. *The American Economic Review*, 1983. 73 (4). 806–814.

25 Grin, 2016. Challenges of Minority Languages, i.m. 626.

Ide soroljuk az adott nyelvet beszélők földrajzi megosztását, a reklámpiaci nyelvhasználatot, A és B nyelv használatának lehetőségeit, a család, baráti társaság vagy munkaközösség irányából jövő pszichológiai nyomást egyik vagy másik nyelv alkalmazása mellett.

A kétnyelvűség piaci értékének kimutathatósága

Elsősorban az egyéni képességekre épülő ismeretanyag biztosítja mindazon gazdasági előnyöket, amelyek a kétnyelvűség piaci értékét reflektálandó eltérő gazdasági szinteken jeleníthetők meg.²⁶ A 2. ábrán a kétnyelvűség eltérő gazdasági szinteken megnyilvánuló értékeinek egymásra épülését és rétegződését mutatjuk be:

2. ábra: Többynélvűségből adódó gazdasági előnyök szintenkénti ábrázolása

Forrás: Bel Habib, 2011. Multilingual Skills provide Export Benefits, i.m. elméletének alapján saját szerkesztés

- *Egyéni kognitív és pszichoszociális előnyök:* a kétnyelvűség, a gyermekkorban párhuzamosan elsajátított nyelvtudás javítja a mentális alkalmazkodóképességet és a részletek iránti fokozott figyelmet, fejleszti a kommunikációs és hallgatási készséget

²⁶ Bel Habib, Ingela: Multilingual Skills provide Export Benefits and Better Access to New Emerging Markets. *Sens Public*, 2011. október 17. 1–27, itt: 4.

valamint a különböző kultúrák közötti átjárást, az irántuk való fogékonyságot és érzékenységet.

- *Egyéni mikrogazdasági előnyök:* eltekintve az éppen aktuális politikai érdekek és megnyilatkozások időszakos fellángolásától, Európa számos országában élvezik a kétnyelvűség és az abból adódó kognitív, társadalmi és nem utolsósorban gazdasági előnyöket. A legújabb, nemzetközi szintű kutatások egyre inkább abba az irányba mutatnak, hogy kétnyelvűség egyenes arányban növeli a kétnyelvű munkavállaló javadalmazási lehetőségeit egyenlő társaihoz képest, elhelyezkedési lehetőségeit és munkaerőpiaci mobilitását.²⁷
- *A munkaadók és különböző gazdasági ágazatok élvezte középszintű előnyök (meso level):* a kétnyelvűség adta lehetőségek kiaknázása lehetővé teszi a helyi piacokon túlmutató terjeszkedést, az adott gazdasági egység tevékenységét régiós, országos vagy akár nemzetközi szintre emelve. Ez lehetővé teszi további egyenlő munkahelyek létrehozását külföldi munkaerőpiacokon is.²⁸ Ugyan a kétnyelvű munkavállalók európai szintre vetített javadalmazása igen eltérő képet mutat, általános megállapítás, hogy jelenlétük számos gazdasági ágazatban hatásos, mi több, szükségeszerű (mérnöki, egészségügyi, kereskedelmi tevékenység). További előnyként értékeljük ezen munkavállalók többlettudását, mely a kultúrák egyidejű ismeretéből és a közöttük betöltött hídszerepből, többség és kisebbség hálózati struktúrájához és normatív szabályrendszeréhez való kapcsolódási képességeiből,²⁹ munkaerőpiaci megnyilvánulásban brókerszerepből adódik.³⁰
- *A teljes gazdaság élvezte makroökonómiai előnyök:* a világpiacon való sikeres és nyereséges jelenlét egyik feltétele a gazdasági szereplők hatékony kommunikációja. A piaci szereplők számára a többnyelvűség egy adott lehetőség, melynek kiaknázása történhet munkavállalói vagy vállalati szinten. Az ebből adódó előnyök természetesen felsőbb szinteken is értékelhetők az adott régió, ország vagy transznacionális közösség (Európai Unió) gazdasági sikereinek szintjén is.

27 Wright, Sue: *Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2016.

Barakos, Elisabeth: *Language Policy in Business. Discourse, ideology and practice*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam, 2020. 98.

28 Hogan-Brun, 2017. LINGUAECONOMICS, i.m. 113.

29 Granovetter, Mark: *The Economic Sociology of Firms and Entrepreneurs*. In: Portes, Alejandro (ed.): *The Economic Sociology of Immigration. Essays on Network, Ethnicity and Entrepreneurship*. Russell Sage Foundation: New York, 1995. 128–162, itt: 156.

30 Csata Zsombor: *Etnikai párhuzamosságok az erdélyi gazdaságban*. *Regio*, 2019. 27 (1). 37–80, itt: 40.

Munkaerőpiaci etnicizmus

Az erdélyi társadalomra egyre inkább jellemző az etnikai alapon történő tagozódás. Egyes szociológusok párhuzamos társadalmak létrejöttéről beszélnek,³¹ amelyek a médiával, oktatással és a kulturális élet különböző szerveződéseivel ellentétben a gazdasági élet színterén kevésbé vannak jelen. Természetesen a kettő nem szétválasztható, hiszen az etnicitás mint rendezőelv – ugyan jóval kisebb mértékben mint a fent említett területeken – jelen van a különböző gazdasági folyamatok szervezési folyamatában, a gazdaságot szervező intézmények életében nem csupán a szórványterületeken, hanem a tömbmagyarság lakta régiókban is. Az erdélyi munkaerőpiacon jelen lévő munkaadók és munkavállalók etnocentrikus döntései jelentősen hozzájárulnak a piac jellegzetességeinek formálásához.

Az erdélyi munkaerőpiac etnikai vonatkozásainak vizsgálatakor felvetődik az a kérdés, hogy valóban olyan markánsak-e ezek a jellegzetességek, illetve hogy az etnikai fragmentáció általános jelenség-e, vagy Erdély csak bizonyos területeire jellemző.

A gazdasági élet szerveződésében az etnikai szempontok súlya eltérő feltételek függvénye: a regionális jellemzők, a jogszabályi környezet korlátozó vagy ösztönző jellege, demográfiai sajátosságok, a többség–kisebbség számaránya. Az etnikai csoportok közötti viszony érezhetően hozzájárul a munkaerőpiac ezirányú vonzatainak alakulásához. Ekképpen formálódik az „etnikai választék”, az etnikai alapú partnerségi vagy munkaerő-kiválasztási preferenciák így elégíthetők ki.³²

Mivel az erdélyi társadalomban a magyarság identitása és anyanyelve jelentős mértékben befolyásolja az egyén önmeghatározását,³³ a kisebbségi identitás elválaszthatatlan a jelenleg érvényben lévő nyelvi jogok, nyelvpolitikák és az etnikai kisebbségekre vonatkozó törvények alkotta jogi kerettől, amely meghatározza a kisebbségi nyelvhasználatot a gazdasági szakintézményekben. A vállalkozások belső nyelvhasználatára vonatkozóan nincs törvényi keret, egyes alkalmazotti állományú kkv-k esetében általában a többség nyelve, esetünkben a román az úzusnak megfelelően leggyakrabban alkalmazott nyelv.

31 Kiss, Tamás – Székely, István Gergő – Toró, Tibor – Bárdi, Nándor – Horváth, István: *Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians in Transylvania*. Palgrave Macmillan: London – New York, 2018. 17.

32 Csata Zsombor: Etnikai törésvonalak a munkaerőpiacon – a koetnikus alkalmazás jellemzői Erdélyben. *Kárpát–Haza Szemle*, 2020. 1 (1–2). 21–32, itt: 21.

33 Kiss et al., 2018. *Unequal Accommodation of Minority Rights*, i.m. 23.

A többnyelvű munkavállaló

A világgazdaság kivétel nélküli globális kihívása a legtöbb vállalkozás számára a munkaerőhiány: nehéz lehetőleg már képzett munkaerőt találni, aki nem igényel hosszú távú képzést, hanem már rendelkezik a szükséges tudással, vagy olyan többlettudással rendelkezik, ami a vállalat számára költségmentes, azonnal kiaknázható erőforrás. A 21. században a nyelv olyan értékű gazdasági tényezővé vált, mint a technológia volt a múlt században. Az elmúlt 25-30 évben a feltörekvő, terjeszkedni igyekvő piacok olyan tereket is meghódítottak, elsősorban gondolok itt a kelet-európai és balkáni államokra, ahol az angol nyelv globalitása kevésbé vagy alig tudta megszólítani a potenciális fogyasztókat.

A világgazdaság jelentős mértékű változásának hatására a legtöbb ország vezetése és a vállalatok sokkal szabadabban kezelték és kezelik a mobilitás adta lehetőségeket. Vannak olyan vállalatok és munkavállalók, akik képesek Európa egyik végéből a másikba költözni magasabb gazdasági és életszínvonalbeli nyereség reményében. Mások kevésbé vállalkoznak ekkora lépésekre, ám regionális szinten számos államban kimutatható mind a munkaerő, mind a gazdasági tőke kisebb mértékű mobilitása. Ebben a kontextusban nem szabad megfeledkeznünk a határok mentén kialakuló gazdasági övezetek jellegzetes változásairól sem.³⁴ A vállalatok igyekeznek minden piaci előnyt kihasználni, melyek hozzáadott értéket jelentenek, stratégiájuk követi a legújabb trendek, kihívások sorozatát és erőforrás-kínálatot is. Erdély hagyományosan többnyelvű régió, könnyűszerrel találunk olyan nyelvi felhasználókat, akik anyanyelvük, a magyar vagy román nyelv mellett németül, kevésbé franciául, és/vagy angolul beszélnek. Lássuk csak: felsorolva és számolva egyazon régióban ez öt különböző nyelvet jelent. Könnyűszerrel lehet call centert indítani, nemzetközi adatfeldolgozó vagy könyvelői vállalkozást, üzemeltethetünk ügyfélszolgálatot külföldi vállalatoknak (a magyarországi EON energiaszolgáltató adatfeldolgozó egységei közül egy Kisbácsban kapott helyet). Egy többnyelvű munkavállaló számára mindig több munkalehetőség adódik, mint egynyelvű társainak. Ebben a kérdésben viszont lényeges szerepet játszik az interkomprehensibilitás,³⁵ vagyis az eltérő nemzetiségű csoportok által használt nyelvek között milyen fokú az átjárhatóság, melyek az interkulturális kommunikáció lehetséges költségei, illetve a kommunikációs folyamatokban felmerülő esetleges nyelvi korlátok okozta nehézségek feloldása milyen használdozat-költséggel járhat.

34 Csurgó Bernadett – Megyesi Boldizsár: Határon: magyar–román határtelepülések társadalmi-gazdasági stratégiái a határon átívelő kapcsolatok alakítására. *Erdélyi Társadalom*, 2010. 8 (1–2). 29–46, itt: 37.

35 Meulleman, Machteld – Fiorentino, Alice: What is intercomprehension and what is it good for? In: Grin, François et al. (eds.): *The MIME Vademecum. Mobility and Inclusion in Multilingual Europe*. MIME project, 2018. 148–149.

Az európai vállalatok menedzsmentje megértette azt, hogy az angol nyelv *lingua franca* szerepe a legtöbb esetben csupán a belső kommunikációra érvényes, és egyre többször jogos elvárás fogyasztói részről az, hogy a termékeket és szolgáltatásokat saját anyanyelvén tegyék számára elérhetővé.³⁶ A fogyasztói etnocentrizmus³⁷ egyre hatványozottabban van jelen, elsősorban a kelet-európai államok piacain. Ezért azok a munkavállalók, akik a potenciális vásárlókat saját anyanyelvükön képesek megszólítani, nemcsak a vállalkozások számára bírnak hozzáadott értékkel, hanem impliciten hozzájárulnak az adott állam bruttó nemzeti össztermékének növeléséhez.³⁸

A munkavállaló mint erőforrás koncepciót tekintve a közgazdaságtan általában két tényezőre összpontosít: ezek a képességek és az emberi tudás mint erőforrás kialakulása. Az egyének minden esetben bizonyos elvárt tulajdonságokkal jönnek világra, ilyen a hang vagy a látás. Életük folyamán szert tesznek egy adott tudásanyagra, ilyen szerzett tudás egy adott nyelv elsajátítása. Egy adott nyelv elsajátításának felbecsülhetetlen költségei vannak, ezért minél fiatalabb korban és természetes módon történik, annál költséghatékonyabb. Képességeik és készségeik révén jön létre az egyének emberi erőforrásának összessége. Az individuum megvalósult értéke tulajdonképpen kétirányú „termelési folyamatként” is felfogható:³⁹ egyrészt a fogyasztói lehetőségek alakulásának és rangsorolásának fontos meghatározója, vagyis az egyén fogyasztói magatartásának „belső termelési folyamata”, másrészt befolyásolja az egyén készségeit, a termékek és szolgáltatások termelésének piaci folyamatait, amit „külső termelési folyamatnak” definiálunk. Amennyiben egyidejűleg, még ha eltérő szinten is beszélem a magyar, román és esetleg a német nyelvet, el tudok helyezkedni mindhárom államban, vagy sokkal értékesebb munkavállaló vagyok kevésbé képzett társaimnál a Magyarországgal, Romániával vagy Németországgal való üzleti kapcsolatokat tekintve. Ha alkalmazottként több nyelvet beszélek, szélesebb célközönséget tudok megszólítani, többnyelvű és több irányú ügyintézésre van lehetőségem és így „hasznosabb” tagja vagyok a vállalat munkaközösségének.

Az, hogy egy adott piacon az egyén mely termékeket és szolgáltatásokat preferálja, és melyek értékesek számára, az nagyban függ saját nyelvhasználati képességeitől és lehetőségeitől. Ebben az értelemben szólnunk kell néhány szót a beszélő nyelvi repertoárjáról, amely nem értelmezhető függetlenül a beszélőre irányuló behatásoktól és korlátoktól. Hipotetikus

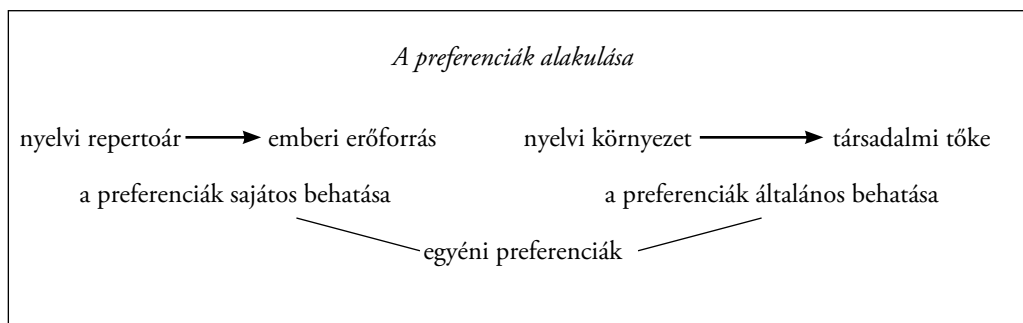
36 Piketty, Thomas: *A tőke a 21. században*. Kossuth Kiadó: Debrecen, 2013. 167.

37 A fogyasztói etnocentrizmus multietnikus környezetben megnyilvánuló magatartás, az etnicizmus gazdasági formájaként értelmezhető. A fogyasztó magatartása egyéni meggyőződésből fakad, miszerint előnyben részesíti a saját nemzetiségéhez társítható piaci szereplőket.

38 Gandára, Patrícia – Acevedo, Sylvia: Realizing the Economic Advantages of a Multilingual Workforce. *The Civil Rights Project*, 2016. június 1. Letöltés helye: www.civilrightsproject.ucla.edu; letöltés ideje: 2020. 10. 12.

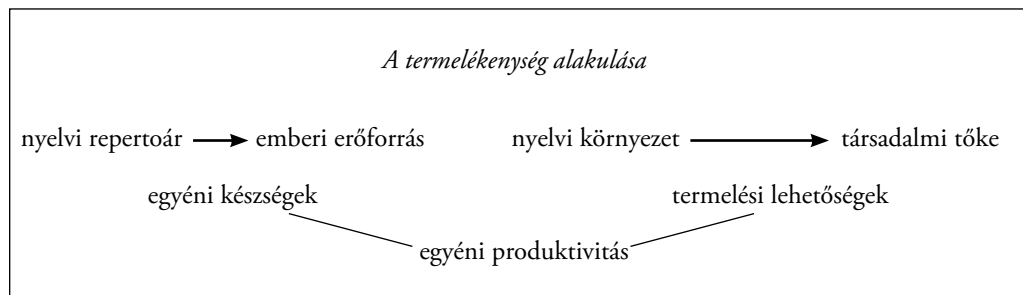
39 Wickström, Bengt-Arne – Templin, Torsten – Gazzola, Michele: *Language policy and linguistic justice. Economic, philosophical and sociolinguistic approaches*. Springer Heidelberg, 2017. 13.

esetben egy kisebbségi nyelvhasználó, akinek nyelvi repertoárját a magyar anyanyelve és a román mint az állam hivatalos nyelve alkotja, egy adott nyelvi közösség tagja, kontextustól és helyzettől függően dönti el, mikor, mely nyelvet használja. Ezen körülményeket nyelvi környezetnek nevezzük, mely a társadalmi tőke szerves részét képezi.⁴⁰ Az egyén azon képessége, hogy nyelvi repertoárjának elemeit alkalmazva képes nyelvi közösségének tagjaival kommunikálni, szintén a társadalmi tőke szerves részének tekinthető annál is inkább, mert ez a folyamat szükséges az adott közösségen belüli bizalom erősítéséhez, és a csoporton belüli kapcsolatok szorosabbá tételét eredményezi. Ebben az értelemben a nyelvi repertoár és a nyelvi környezet befolyásol bizonyos termékpreferenciákat, amelyek az adott nyelvvel kapcsolatosak. Amennyiben Szatmárnémeti nyelvi tájképének nem lennének részei magyar feliratok (nyelvi környezet), csökkenne a magyar nyelv értéke a város lakosságának körében (egyéni termékpreferenciák). Az egyén nyelvi termékekhez való viszonya jelentősen függ annak nyelvi repertoárjától és nyelvi környezetétől. E két tényező mellett szólnunk kell egy harmadikról, mégpedig a nyelvhasználatra vonatkozó közpolitikákról, amely mindkét említett tényezőt befolyásolja.⁴¹ Ezeket az alábbi ábrák segítségével mutatjuk be:

3. ábra: Nyelvhasználattal kapcsolatos egyéni preferenciák meghatározása

Forrás: Wickström – Templin – Gazzola, 2017. *Language policy and linguistic justice* i.m. 43.

4. ábra: Nyelvhasználattal kapcsolatos egyéni produktivitás meghatározása

Forrás: Wickström – Templin – Gazzola, 2017. *Language policy and linguistic justice*, i.m. 43.

⁴⁰ Jelen értelemben a társadalmi tőke egyének közötti normák és személyközi kapcsolatok összessége, amely interakciók közben nyilvánul meg.

⁴¹ Wickström – Templin – Gazzola, 2017. *Language policy and linguistic justice*, i.m. 14.

A szakirodalom egyes tételeit és modelljeit hívom segítségül gyakorlati kutatásom folyamán, amely során az erdélyi munkaerőpiac sajátosságait vizsgáltam nyelvhasználati szempontból. A kutatás során arra a kérdésre kerestem a választ, hogyan viszonyulnak egyes erdélyi közép- és felső vezetők a kétnyelvűség, azon belül az etnikai nyelvhasználat gazdasági szintén való alkalmazásához. Vizsgáltam továbbá azt is, hogy milyen szerepet játszhat a többnyelvű munkavállaló az emberi erőforrás újszerű koncepciójaként a gazdaságfejlesztésben és a költségoptimalizálási folyamatokban.

Az empirikus kutatás módszerei és megállapításai

Az empirikus kutatást elméleti szempontból megalapozó szakirodalom áttanulmányozásának alapján megállapítható, hogy az etnikai többnyelvűség és interkulturális kompetencia szerepe az egyéni versenyképességben és a munkaerőpiac bizonyos szegmenseiben egyre nagyobb szerephez jut. A kutatás célja annak megválaszolása, hogyan viszonyulnak egyes erdélyi kis- és középvállalatok közép- és felső vezetői a kétnyelvűség kérdéséhez, milyen értékkel bírnak a kétnyelvű munkavállalók az erdélyi munkaerőpiacon a kis- és középvállalatok szempontjából, van-e kapcsolat a munkáltatók nemzetisége és a vállalkozás gazdaságföldrajzi irányultsága, valamint az alkalmazotti erőforrások között, illetve munkavállalói szempontból megéri-e a többnyelvűség fejlesztése és kiaknázása, különös tekintettel az adott régió (etnikai) nyelvi sajátosságainak szempontjaihoz igazodva.

A kutatási módszer kiválasztásakor elősorban az interdiszciplinitásnak megfelelő eljárásokat vettem figyelembe: a célirányos, de ugyanakkor az egyéni véleményeknek teret adó módszerek bizonyultak a legmegfelelőbbnek. Ennek alapján 10 félig strukturált interjú és 50 kérdőívre adott válaszsorozat segítségével jutottam a szükséges adatokhoz. A kutatás alanyai Erdélyben bejegyzett román illetve vegyes tőkével működő, gazdaságilag aktívnak tekintett vállalatok közép- és felső vezetői, kiválasztásuk véletlenszerűen történt egy aktív befektetői csoport tagjai körében, akik elsősorban kkv-k menedzselésével foglalkoznak. Az interjúra vonatkozó kiválasztási folyamatban nem vettem figyelembe a válaszadók nemzetiségét.⁴² A félig strukturált interjúkat 13 előre megfogalmazott kérdés alapján készítettem, azonban megfelelő teret hagytam a személyes vélemények kifejtésére is.

A kérdőív 13 tételes kérdéssor: az első tömbben a kitöltők nemzetiségére, korára, tanulmányainak nyelvére, a képviselt cég alkalmazottainak számára vonatkozó adatokra, a

42 A történelmi Erdély 15 megyéjében 2019 végén összesen 5 663 300 munkavállalót tartottak számon adatokkal a munkavállalók nemzetiségét, anyanyelvét illetve az általuk beszélt idegen nyelveket tekintve nem rendelkezünk. Letöltés helye: <https://cluj.inse.ro/anunturi/buletine-statistice-lunare-anul-2019/>; letöltés ideje: 2020. 11. 21.

második részben a cég munkaerőpiaci profiljára, kommunikációjára valamint a munkaerő-alkalmazás bizonyos feltételeire kérdeztem rá.

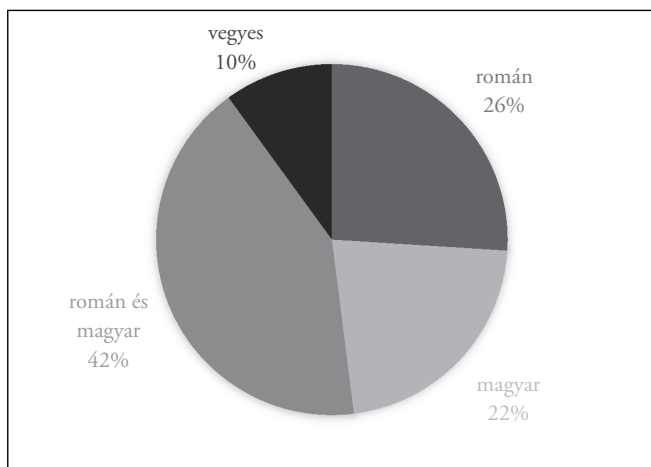
Az interjúkat 2020 októberében készítettem magyar nyelven, a kérdőíves lekérdezés 2020 október–novemberében zajlott, ez utóbbi elektronikus úton, magyar illetve román nyelvű kérdőívek segítségével. Jelen dolgozatban elsősorban az interjúk során nyert adatokra támaszkodom, a kérdőíves adatközlésnek kontrollszerpe van. A kérdőívet 50 vezető beosztásban dolgozó alany töltötte ki, a felhívást elektronikus úton tettem közzé egy zárt, üzleti címeket tartalmazó elektronikus adatbázist felhasználva, és a válaszadók anonim módon töltötték ki. A feleletválasztós kérdések megválaszolásának összegzése a Google Form és Excel-program segítségével történt. Az interjúalanyok földrajzi megosztásban a Partium, Közép-Erdély és Székelyföld területén működő vállalkozásokat, jellemzően termelési (4), szolgáltatás (6) és kereskedelmi területen (3). A kérdőíves kutatásra beérkezett válaszok földrajzilag a következő megoszlást mutatják: Székelyföldről 10, Közép-Erdélyből 16, Bánságból 5, Barcaságból 6, a Partium területéről pedig 13 válasz érkezett, és mind a 15 megyéből érkezett legalább egy válasz. Az adatközlők nemzetisége zömében román (21), magyar (18), német (7), más nemzetiségűnek (olasz és francia) pedig négyen vallották magukat, többségük életkora 30 és 55 év közé tehető, kilencen nem töltötték be 30-dik életévüket, tízen pedig meghaladták az 55 éves kort. 16 adatközlő egynyelvű hazai oktatási intézményben, román nyelven végezte tanulmányait, elsősorban az idősebb generáció, csak idegen nyelvű, külföldi képzést négyen vettek igénybe,⁴³ 30 adatközlő többnyelvű tanulmányokat folytatott, ideértve a magyar nyelven zajló kisebbségi oktatás keretein belül végzett tanulmányokat. Kutatásom ezen kérdése arra irányult, hogy kimutatható-e valamilyen összefüggés a tanulmányok nyelve és a későbbi gazdasági erőforrások nyelvi szempontú viszonyulása között. Az alkalmazottak összlétszámát tekintve a kkv-k megoszlása a következő: 19 vállalkozás kilenc alkalmazottnál kevesebbel működik, 25 gazdasági egységben a munkavállalók száma tíz és 49 közé tehető, valamint hat középvállalkozás esetében a munkavállalók száma meghaladja az 50 főt.

Az interjúalanyok kivétel nélkül a többnyelvűség értéként való definiálása mellett voksoltak: *„minél több nyelven beszél valaki, annál több a lehetősége minden téren”* – nyilatkozta B. G., aki szerint számos munkaadó szembesült már az alkalmazottak többletudásának nyelvi előnyeivel, de még nagyon távol állunk attól, hogy általános jelenségről beszéljünk munkaerőpiaci szinten. Amint B. L. megjegyezte, a jelenlegi gazdasági helyzetben, különös tekintettel a romániai munkaerőpiacra nem engedhetik meg maguknak, hogy épp a nyelvi erőforrásokat hagyják kihasználatlanul *„különösen az olyan cégek esetében, amelyek külföldi piacra termelnek, vagy importálnak.”* [...] *„Tüллépve az etnikai villongásokon sokan rájöttek,*

43 Az adatközlők ebben az esetben nem román állampolgárok, vagy életvitelszerűen korábban más államokban tartózkodtak.

hogy cégen belül könnyebb az élet, ha a magyar ügyféllel magyarul, a német beszállítóval németül beszélünk”. A válaszadók 80%-a állította, hogy tapasztalatai szerint van összefüggés a tanulmányok és a többnyelvűség kérdéséhez való pozitív hozzáállás között, hiszen „aki eljutott egy fél éves ösztöndíjra vagy külföldi továbbképzésre, saját bőrén tapasztalhatta meg, milyen világok nyílnak meg előtte [...] egyrészt te magad nyitottabb vagy más kultúrák felé, másrészt vállalkozóként sokkal könnyebb dolgod van, ha te magad vagy munkatársad otthonosan mozog azon a nyelvi piacon.” (K. K.) Amint B. E. elmesélte, tudatosan figyelnek arra, hogy munkatársaik minél több nyelvet beszéljenek, különös tekintettel azokra a területekre, ahová árut szállítanak. A. I. szerint, aki egy termelői vállalkozást vezet, fontos, hogy: „*anyanyelvükön is megszólítsd vásárlóidat, mert így többeket meg tudsz szólítani [...] tudatosan figyelünk arra, hogy mivel sok kapcsolatunk van Hargita és Kovászna megyében, mindig legyen valaki, aki magyarul is beszél, mert így időt és költséget spórolunk meg, nem is beszélve az esetleg felmerülő félreértések elkerüléséről*”. Abban mindannyian egyetértettek, hogy az erdélyi cégekre a vegyes ajkú munkaerő-állomány a jellemző, „*ezt adja a hazai munkaerőpiaci struktúra, szerintem a legtöbb cégben van legalább egy magyar*” – mondja B. M. A.

Kérdőíves vizsgálatom eredményei alapján erdélyi viszonylatban a román és magyar munkavállalókat tömörítő vállalkozásforma a legjellemzőbb. Mindazonáltal meg kell jegyeznem, hogy az alábbi ábrán összegzett adatok szerint a csak román és csak magyar ajkú munkavállalókat tömörítő vállalkozások arányaiban közelálló számadatokat mutatnak. Ez a tény arra enged következtetni, hogy noha számszerűen a nyelvileg hibrid munkaállomány a legjellemzőbb, erdélyi viszonylatban mégis számos egynyelvű, etnikai szempontból jól elkülöníthető vállalkozás működik.

5. ábra: Erdélyi vállalkozások alkalmazotti állománya anyanyelv szerinti megosztásban

Forrás: saját szerkesztés

Megjegyzés: A „vegyes” megnevezés a román és magyar nemzetiség mellett más, Erdélyben lokálisan (német) vagy egyáltalán nem őshonos etnikai hovatartozást feltételez (olasz, angol).

13 vállalkozásban csak román anyanyelvű alkalmazottakról érkezett adat, 11 cégben csak magyar, 21 vállalkozásban csupán román és magyar anyanyelvű kollégák dolgoznak, öt cégben pedig rajtuk kívül más nemzetiségű alkalmazottakat is számon tartunk. Az értékelhető válaszok tükrében a domináns modell a vegyes vagy többnyelvű (román és magyar) munkaerő-állomány amennyiben az feltételezhető, hogy minden magyar ajkú munkavállaló valamilyen szinten beszéli a román nyelvet. Ez természetesen nem zárja ki azt a feltételezést, hogy román illetve magyar nemzetiségű munkavállalók többsége beszél legalább egy idegen nyelvet.⁴⁴ A vizsgált kkv-kat tekintve a legkisebb számban azon vállalkozások képviseltetik magukat, ahol nem őshonos nemzetiségű alkalmazottak is vannak: az öt vállalkozásból egyben német és angol, háromban német, egyben német és olasz, valamint egy cégben a román és magyar alkalmazotti állományt olasz nemzetiségű kolléga erősít.

A vállalkozás belső kommunikációjában alkalmazott nyelv szorosan összefügg az állomány nemzetiségi összetételével. Azon kkv-k esetében, ahol román és magyar nemzetiségű alkalmazottak vegyesen látják el a napi feladatokat, az elmondottak alapján szinte kizárólag a román nyelvet alkalmazzák minden olyan esetben, ahol nem kizárólag magyar anyanyelvű munkavállalók személyközi kommunikációjáról van szó. A kizárólag román anyanyelvű alkalmazotti állomány esetében a cég belső kommunikációja is értelemszerűen román nyelven zajlik mind a hivatalos értekezleti, mind a személyközi kommunikációban. *„Nehéz kérdés, mert a magyarok általában beszélnek románul, de ez nem működik fordítva”* – jelentette ki B. E. Szerinte ez jelenleg másképp nem megoldható, és ezzel a véleménynel az interjúalanyok 85%-a egyetért. P. D. szerint voltak már ebből adódó személyközi konfliktusok az általa vezetett vállalkozásban, de *„jó szóval minden esetben sikerült ezeket elsimítani, legtöbbször személyes konfliktusokon alapultak ezek a szóváltások, és nem voltak hatással a részlegek vagy egységek működésére.”* K. F. szerint *„ezt csak akkor tudod elkerülni, ha csak ugyanazt a nyelvet beszélő alkalmazottaid vannak”*.

A kérdőíves kutatás alapján az alábbi adatok relevánsak: a csak magyar nyelvű alkalmazottakat foglalkoztató kkv-k esetében (11) az általános belső kommunikáció magyar nyelven zajlik. A csak román illetve kétnyelvű alkalmazotti állománnyal rendelkező vállalkozások esetében (34) kizárólag a román nyelvű kommunikáció a jellemző. Azon cégek esetében, ahol idegen nyelvű munkatársak is dolgoznak, általában az angol a kommunikációs nyelv minden olyan nem hivatalos esetben, amikor az adott munkatárs részt vesz a kommunikációs folyamatokban, a hivatalos kommunikáció ebben az esetben is román nyelvű.

⁴⁴ Az idegen nyelv fogalma alatt jelen dolgozatunkban az Európai Unióban legerjedtebb angol, német, francia, olasz és spanyol nyelveket értjük, amelyek a gazdasági folyamatok szempontjából a leginkább költséghatékony alkalmazott nyelvek.

Hasonlóan ambivalens helyzet a jellemző abban az esetben is, amikor a vállalkozás externális kommunikációját vizsgáltam. Az interjúalanyok elmondása alapján két, merőben eltérő indíttatású kategória különböztethető meg, amelyet a vállalkozás jellege, típusa és nagysága is jelentősen befolyásol. Az első kategóriába a termelő, illetve irányított tevékenységet végző szolgáltatásokat soroltam: gyártó, informatikai egységeket, ahol a kommunikáció lényegében behatárolt irányba működik: anyavállalat, megrendelő egység felé. Ebben az esetben a kommunikáció nyelvét a partner határozza meg: *„nekünk sok magyarországi partnerünk van, ezért igenis fontos, hogy magyar ajkú alkalmazottaink is legyenek. Az angol vagy francia nyelvvel szemben, ami idegen nyelv, sok kollégánk magyar anyanyelvű, és nekik nagyon könnyű a kapcsolattartás* – mondta B. G. – *Van német anyanyelvű munkatársunk, egy Brassóból és kettő Szebenből, akik szinte jobban tudnak németül, mint románul.*” B. L. szerint így sokat spórolnak a fordításokkal is, és a német partnereik is elégedettebbek. P. D. szerint így egy erdélyi vállalkozói klubnak is tagja, a befektetők szívesen jönnek Erdélybe, mert többnyelvű és multikulturális közeg. *„Különösen fontos ez akkor, ha szolgáltatóként lokális vagy mikroregionális piacra dolgozol*” – fogalmazott H. Á. Szerinte nyelvhasználat szempontjából azon kisvállalkozások a legkiszolgáltatottabbak, amelyek piaca lokális vagy regionális. Ebben az esetben igazodniuk kell a célcsoportok igényeihez, saját nyelvükön megszólítva azokat: egy többnyelvű készletet kínáló könyvesboltnak a magyar vásárlóit magyarul, a román könyvek iránt érdeklődőket románul kell megszólítani. Ennek költségeit többnyelvű munkaerő-kiválasztással lenne lehetőség csökkenteni, amikor az egyes pozíciók betöltésének feltételül az adott nyelv ismeretét szabnák, bár ez csupán a költséghatékonyságot oldaná meg, és semmiképpen sem a keresleti oldal etnikai-nyelvi igényeit elégítené ki.

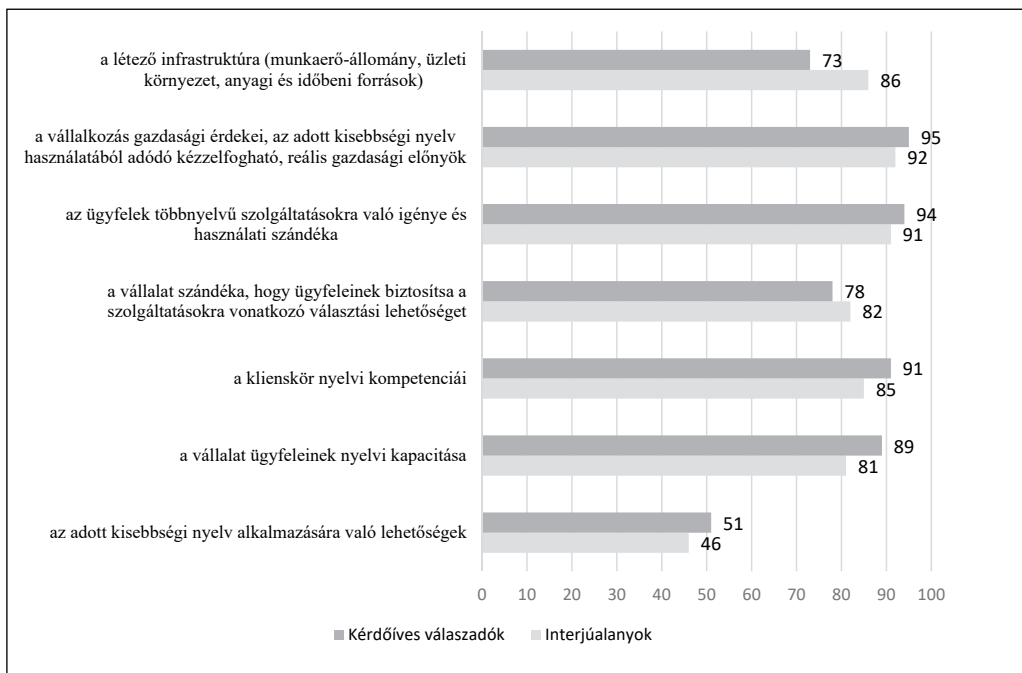
Az interjúalanyok egyetértettek abban, hogy a romániai munkaerőpiac számos limitációval rendelkezik, különösen szakemberek tekintetében. *„Ahová komoly szaktudás kell, és gondolok itt elsősorban a műszaki területekre, örülök, hogy ha talállok embert, nemhogy válogassak. Az külön szerencse, ha kétnyelvű az illető* – vallotta keserűen A. I. – *Nem szabhatok minden pozícióhoz nyelvi feltételeket, bár néha jó lenne.*” B. G. emlékeztetett arra a szomorú, néhány évvel ezelőtt megtörtént esetre, hogy Szatmárnémetiben hivatalból perbe fogtak egy vállalkozót, mert álláshirdetésben olyan munkavállalót keresett, aki a román nyelv mellett magyarul is beszél, tehát kétnyelvű. Központi ékszerüzletet vezetve fontos volt számára, hogy a határ túloldaláról érkezett vásárlóknak a lehető legteljesebb körű szolgáltatást nyújtsa. *„Nem korlátozhatom le a pozíciót nyelvi kitételrel, de nagyon figyelünk a több nyelvet beszélő jelentkezőkre. Mondjuk Szatmáron alap, hogy valaki mindkét nyelvet beszéli valamilyen szinten.*”

Hasonló képet mutat kérdőíves kutatásunk eredménye is. Az alkalmazási folyamatot tekintve a válaszadók 74%-a úgy nyilatkozott, hogy az alkalmazás során nem állítanak

kizárólagos nyelvi feltételt, vagyis nem szabják meg, hogy milyen nyelvi kompetenciákkal rendelkezzen a jelölt, ám fokozott figyelemmel vannak a többnyelvű jelöltek tekintve. Ebben az esetben több válaszadó erősítette meg azt a premisszát, hogy azon cégek, melyek elsősorban a hazai piacot célozzák meg és célcsoportjaik Erdély etnikai kisebbségek lakta területeire koncentrálnak, alkalmazáskor azon többnyelvű jelöltek mellett teszik le voksukat, akik a szakképzés mellett elsősorban az adott területek nyelvi követelményeinek eleget tesznek. *„Hogy valaki hány nyelvet beszél, és milyen szinten, arról az önéletrajz csak statisztikát ad, nem valós képet. A kolléga meg kell mutassa tudását, ahol lehet, annyiszor, ahányszor lehet”* – fogalmazott B. L. utalva arra, hogy egyéni preferenciáktól függően meg kell tudnunk mutatni értékeinket. *„Használja, amije van, én is másképp értékelem”* – mondta B. E. utalva arra a gyakori jelenségre, hogy a magyar munkavállalók gyakran meg sem szólalnak magyarul a munkahelyükön a román kollégák előtt. Ugyanakkor számos adatközlő jelezte, hogy cégen belül vannak olyan pozíciók, melyek betöltéséhez elengedhetetlen a legmagasabb szintű román nyelvtudás – ilyen a jogtanácsosi, főkönyvelői munkakör saját alkalmazásban – és ez kizáró jelleggel bír az adott jelölt esetében, legyen szó hazai kisvállalkozásról vagy nemzetközi vállalatról. *„Itt nincs pardon, kell a román nyelvtudás, – jegyezte meg K. F. – a bukkarestiek meg nem beszélnek magyarul. Adóügyekben, jogi problémák esetében egyszerűen nem tudod megoldani, ha nem beszélsz románul.”* Abban mindannyian egyetértettek, hogy ugyan a többnyelvű munkavállaló óriási érték, igazán csak azon vállalkozások tudják ezt értékelni, akik partnerkapcsolatait vagy ügyfélkapcsolatait ezt megkívánják. *„A legtöbb esetben versenyfutunk a lehetőségekkel meg az idővel, s azzal főzünk, amink van”* – jegyezte meg keserűen R. A., megjegyezve, hogy a romániai munkaerőpiac még nem fordul tudatosan a jelenség felé. *„Akiknek ez a cégükönél bejön, azok figyelnek rá ezerrel, de lehet, hogy nem mindenkinek van rá szüksége.”*

Ugyan mindannyian kihasználják a többnyelvűség és különösen az etnikai nyelvi helyzetből adódó lehetőségeket, egyikük sem honorálja ezt fizetésben megjelenő többletjutalommal. *„Nem hiszem, hogy nálunk (Románia szintjén, saját megj.) vannak olyan vállalkozások, ahol a többnyelvűség fizetésekben is visszaköszön”* – nyilatkozta P. D. *„Én a viszonteladóiमत teljesítményre fizetem, ennek érdekében azt használnak fel, amit akarnak és tudnak”* – fejtette ki R. A. Az online kutatás során vizsgált vállalkozások 40%-a nem költ általános nyelvoktatásra. Hozott anyagból dolgoznak, vagyis az alkalmazottak meglévő nyelvi erőforrásaira építenek, csupán a legszükségesebb szakirányú nyelvi továbbképzéseket biztosítják.

Az interjúk utolsó többszörös feleletválasztós kérdéseként arra kerestem választ, hogy melyek azok a legfontosabb tényezők, amelyek leginkább befolyásolják a kétnyelvű munkavállaló szükséges jelenlétét egy erdélyi munkaerőpiacon működő vállalat esetében. A 6. ábrán összesített formában foglaltam össze a legfontosabb tényezőket, amelyek a kétnyelvű munkavállaló munkaerőpiacon való szükségességét igazolják.

6. ábra: A kétnyelvű munkavállaló szükségességét befolyásoló tényezők
Forrás: saját szerkesztés

Következtetések

A globalizáció szinte mindent standardizálni akaró hulláma a gazdaság számos szintjén nem vagy alig váltotta be azt a nyilvánvaló szándékot, hogy az egységesítés egyrészt költségcsökkenést, másrészt szélesebb körű hozzáférést biztosítson az adott piachoz. Kelet-Európa gazdasági térnyerése egyre inkább előtérbe hozta azt a piaci és fogyasztói igényt, hogy gazdaságos és hatékony az adott földrajzi egység piacát saját nyelven megszólítani. Minél sokszínűbb egy vállalkozás nyelvi portfóliója, annál több célcsoportot képes megszólítani. A meglévő humán nyelvi erőforrások kihasználása gazdasági téren egyre inkább előtérbe kerül, és egyre inkább nyilvánvalóvá válik az a költség, melyet egy vállalkozás megtakarításként könyvelhet el, amennyiben többnyelvű munkavállalókat alkalmaz.⁴⁵ Noha ez a tény, amint azt jelen kutatásunk igazolta, egyelőre a fizetések szintjén nem megjeleníthető. Az államok egyik legfontosabb feladata a vállalkozások támogatásában azon nyelvpolitikai intézkedések meghozatala, amelyek támogatják az üzleti

⁴⁵ Hogan-Brun, 2017. LINGUANOMICS, i.m. 68.

szereplők lokális és regionális szinten az adott földrajzi egységre jellemző nyelvhasználati lehetőségeket.

A kétnyelvű munkavállaló mint gazdasági jelenség, elsősorban etnikai szempontú megközelítésben viszonylag új fogalomnak számít. Ahogyan egyes interjúalanyok a jelenségre reflektálva fogalmaztak, *„elindult valami, de még nem az igazi”* (B. G. és B. M. A.). Amint a viszonylag csekély számú mintából kiderült, a kétnyelvű munkavállaló egyre nagyobb értékkel bír a munkaerőpiacon, és minden nehézség ellenére egyre nagyobb népszerűségnek örvend a munkaadók körében. Igaz ugyan, hogy a munkaadók és vezetők számára jelentős kihívás a szervezetten belül az eltérő nyelvi kompetenciákkal rendelkező munkatársak tevékenységének megszervezése és összehangolása, ám egyre nagyobb figyelmet és hangsúlyt fektetnek ennek gördülékenyebbé tételére. Kiemelt figyelmet szentelnek a jelenségnek a határmenti megyékben működő kkv-k vezetői, akik határozott előnyöket és kiaknázatlan lehetőségeket látnak ebben a megközelítésben, hiszen a szervezeti teljesítmény hatékonyságának optimalizálása és szervezése többlethasszonnal jár együtt. Az erdélyi munkaerőpiacon a kisebbségi csoportok tagjait gyakran éri diszkrimináció etnikai hovatartozásuk illetve nyelvhasználatuk miatt. Ezen előítéletek feloldására jelenthet megoldást az állam nyelvpolitikai hozzáállásának proaktív irányba történő változása, amely a kisebbségi lét és nyelv jelenlétét értéként közvetíti a társadalom többségi csoportjai felé.

A rendszerváltást követően Románia rohamléptekkel indult el a piaci kapitalizmus útján. Gazdasági intézményesülése a kultúrával, oktatással ellentétben egyáltalán nem etnikai szempontok szerint szerveződött.⁴⁶ A gazdasági folyamatokat, természetesen szigorú hatósági szabályozás mellett, profitszemléletű, utilitarista szempontok határozzák meg. Ebben az értelemben a gazdaság az egyén szakmai tudását, hozzáértését és rátermettségét értékeli, a társadalmi attribútumok másodlagosak. Természetesen naivság lenne részünkről azt feltételezni, hogy a gazdasági élet mentes a társadalmi feltételektől és etnikai viszonyoktól, villongásoktól. Ugyanakkor egyes gazdasági folyamatokban, interakciókban és döntésekben gyakorta felbukkannak etnikai szempontok. Az új intézményi közgazdaságtan a szociális koordináció egyik lényeges dimenziójaként értékeli az etnicitást. Az etnicitás jelentősége olyan gazdasági környezetben válik hangsúlyossá, ahol:

- a) az etnikai csoportok kulturális és fogyasztói preferenciái eltérőek;
- b) az egyes etnikumok társadalmi pozíciói, a közöttük lévő társadalmi egyenlőtlenségek jelentős mértékben befolyásolják az etnikai csoportok egészét és tagjait;
- c) az együttélés és együttműködés felügyeletéért felelős hatóságok és intézmények alacsony hatékonysággal működnek, ennek eredményeképp

46 Csata, 2019. Etnikai párhuzamosságok az erdélyi gazdaságban, i.m. 37.

- d) mindkét csoport magasfokú bizalmatlansággal viszonyul ezen intézmények és egymás felé.

Ebben a helyzetben a legcélravezetőbb a gazdasági szereplők viselkedésének összehangolása lehet elsősorban abban az esetben, ha ezek nyelvileg és etnikailag homogén kapcsolatok szerint szerveződnek. Az együttműködésre pozitív hatással lehet az is, ha ugyanazon etnikumhoz tartozó egyének közötti valóságértelmezés és preferenciák sokkal közelebb állnak egymáshoz, mint eltérő etnikumú egyének esetében. Így a döntési helyzetekben könnyebben alakul ki konszenzusos határozat. Szintén a megoldásokat segíti a homogén nyelvi környezet, a közös nyelv használata, ezáltal a kommunikációs költségek is jelentősen alacsonyabbak.

A fentiekben láthattuk, hogy melyek egy olyan gazdaságszervezés előnyei, melyben az etnikai hasonlóságok is szerepet kapnak. Ugyanakkor nem szabad túlzásokba esni. Egy kizárólag etnikai alapon szerveződő gazdaság könnyen zárt etnikai burokká válik, ahol redundáns információk keringenek egy zárt körben, egyáltalán nem vagy kevésbé értesülnek az üzleti lehetőségekről, változásokról, a gazdasági szereplők egy adott pillanatban hátrányba is kerülhetnek. Az ilyen kizárólagosan etnikai alapon szerveződő gazdasági együttműködésekre jelentős alternatív költségek, csökkentett hatások és haszon a jellemzők. A diverzitás hiánya a jelentősebb humán erőforrást igénylő ágazatokban sem ajánlott, hiszen a homogén munkakapcsolatot kevésbé produktívak és innovatívak, az egyének problémamegoldási képességei csökkennek, teljesítményük együttesen kisebb. Javasolt az egészséges egyensúly megtartására való törekvés.

A gazdaság etnikai szempontú elemzésével foglalkozó szakirodalom a közösségen belüli szorosabb kapcsolatokat *bonding típusú kötéseknek* nevezi.⁴⁷ Alapjuk a közös hagyományok, szokások, kultúra vagy a többséggel szembeni ellenállás. Az ilyen típusú kötések nagyobb bizalmat és szorosabb együttműködést eredményeznek. Az etnikai csoporton kívülre irányuló kapcsolatokat *binding típusú kötéseknek* nevezzük, ezek az adott etnikum társadalmi integrációjának elősegítéséért felelősek. A kisebbségi szereplők gazdasági helyzete szempontjából a belső szolidaritás egyensúlyi helyzete a kívánatos.⁴⁸ A sikerességhez finom egyensúlyra van szükségük, hogy hatékonyan kapcsolódjanak rá és le a többség hálózati struktúráiról és normatív szabályrendszeréről. Tim Harford⁴⁹ közgazdász szerint ezen körülmények, *lehetőségstruktúrák* határozzák meg, hogy épp mely típusú kötések

47 Putnam, Robert D.: *E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. Scandinavian Political Studies*, 2007. 30 (2). 137–174, itt: 146.

48 Granovetter, 1995. *The Economic Sociology of Firms and Entrepreneurs*, i.m. 156.

49 Harford, Tim: *Messy. How to be creative and resilient in a tidy-minded world*. Little Brown Book Group: Hachette UK, 2016. 38–39.

alkalmazzuk, bár véleménye szerint a legtöbb esetben kombinált megoldásokra van szükség. Az erdélyi magyarság esetében a lehetőségstruktúrák egy speciális esetével is találkozunk, melyet Romániának az Európai Unióhoz való csatlakozása, és a későbbi kettős állampolgárság intézménye csak még hangsúlyosabbá tett. Mint már korábban említettük, az erdélyi magyarság bizonyos értelemben, mint a legtöbb etnikum, privilegizált helyzetben van, hiszen nem csak az állami intézményekkel áll szoros viszonyban, de a magyarországi magyarokkal, magyar állami és nem állami intézményekkel, szervezetekkel is, akik piacaik bővítésében érdekeltek. A kisebbségi magyarok, erdélyi magyar intézmények jól pozicionáltak a két ország közötti gazdasági kapcsolatok építésében, ápolásában és fejlesztésében. Viszonylag könnyen kerülnek brókerszerepbe, ezáltal számos gazdaságilag prosperáló kapcsolatot (binding típusú kötést) ápolhatnak, melyek értékes információkhoz és gazdasági lehetőségekhez juttathatják a közösség tagjait, mediátori szerepben tűnhetnek fel, hozzájárulhatnak az etnikailag homogén régiók, országok kereskedelmi kapcsolatainak élénkítéséhez. Ez nem csupán szimbolikusan, de gyakorlatban is új alapokra helyezi az eddigi többség-kisebbségi román–magyar viszonyt, kiegyensúlyozottabb partnerségi viszonyt alakítva ki.

NAGY GELLÉRT

ANYANYELVHASZNÁLAT A HELYI ÉS A MEGYEI TANÁCSOK BELSŐ MŰKÖDÉSÉBEN ROMÁNIÁBAN

A kisebbség számára biztosított jogokat a többséghez tartozó jogászok gyakran többletjogoknak értelmezik, sok esetben azon okból kifolyólag, hogy biztosításuk az állam szemszögéből nézve, többlet-erőfeszítéseket feltételez. Ugyanakkor a kisebbséghez tartozó személyek nem jutnak privilégiumokhoz jogaik biztosítása által, hiszen e jogokra azért van szükség, hogy a kisebbség is otthonának érezze az adott államot, illetve ne számítson másodrendű állampolgárnak országában. Tehát a kisebbségi jogok által a kisebbség nem jut előnyösebb helyzetbe a többséghez viszonyítva, mi több, éppen ezen jogok biztosítása révén kerül egyenlő pozícióba a többséggel.¹

Minden magát demokratikusnak valló államban, így Romániában is, a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek anyanyelvhasználatát biztosítani kell az állami szervekkel folytatott viszonyaikban, mind az igazságszolgáltatásban, mind a közigazgatásban. Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy milyen nyelvi jogaik vannak egy adott nemzeti kisebbséghez tartozó, választott helyi közigazgatási funkciókat betöltő személyeknek?

Megfigyelhető, hogy számos tanulmány és jelentés szól az állampolgár–közhivatal viszonyban felmerülő nyelvhasználatról, ugyanakkor jóval kevesebb a közhivatal–állampolgár reláció e területéről, és még kevesebb a közhivatalon belüli – közhivatalnok–közhivatalnok – kapcsolatról. Tanulmányomban mindezért a helyi, illetve megyei tanácsok üléseinek munkanyelvét és határozatainak többnyelvűségét kívánom kutatni, rávilágítva a szabályozások történelmi alakulásaira, illetve az aktuálisan hatályban lévő rendelkezések hiányosságaira és pozitívumaira.

1 Fábíán Gyula – Ötvös Patrícia: *Kisebbségi jog I. kötet*. KOMP-PRESS Korunk Baráti Társaság: Kolozsvár, 2003. 50–52.

A kisebbségek anyanyelvhasználatához való jogának jelentősége a közigazgatásban

Az anyanyelvhasználatához való jog, a kiegyenlítési jogok körébe tartozóként, a kisebbségek kulturális sajátosságai megőrzését szolgáló legfontosabb garanciaként jelenik meg. Mi több, egyes szerzők véleménye szerint a „kisebbség” kifejezés végső soron nem takar mást, mint egy közös nyelven osztozó csoportot vagy közösséget.²

Ugyanakkor, e jog érvényesítése kapcsán önmagában már az anyanyelv fogalmának meghatározása is nehézségekbe ütközik. Az Európa Tanács égisze alatt 1992-ben elfogadott *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája* 1. cikkének értelmében regionális vagy kisebbségi nyelvek mindazon nyelvek, amelyeket valamely állam adott területén az állam olyan polgárai hagyományosan használnak, akik az állam fennmaradó népességénél számszerűen kisebb csoportot alkotnak, és amelyek különböznek ezen állam hivatalos nyelvétől/nyelveitől, azonban ez nem foglalja magába sem az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek dialektusait, sem a bevándorlók nyelveit.

Egyes szakirodalmi nézetek szerint a kisebbségi nyelvet nem az adott nyelvet használó közösség száma szerint kell vizsgálni, hanem sokkal inkább a hatalomhoz való hozzáférés kontextusában, ugyanis a domináns és a kisebbségi nyelv közötti leglényegesebb eltérés a nyelvhasználati jogokra vonatkozik.³

Továbbá egy kisebbség anyanyelvét több szempontból is meghatározhatjuk: funkció szerint az anyanyelv a legtöbbet használt nyelv; a nyelvtudás foka szerint a legjobban beszélt nyelv; származás szerint anyanyelv az, amelyet az egyén először tanult meg; míg az azonosulás és azonosítás szerint az a nyelv számít anyanyelvnek, amellyel az egyént önmaga és mások azonosítják.⁴ A szakirodalomban kialakult nézet alapján az anyanyelv fogalmát legjobban a származás és az azonosítás szerinti nézőpontok egyesítésével lehet megadni, így tehát az „*anyanyelv az a nyelv, amelyet az egyén először tanult meg, és amellyel azonosul*”.⁵

A 19. század második felétől a két világháború közötti időszakig az anyanyelv meghatározására a következő módszereket alkalmazták:

„[a] Magyar Központi Statisztikai Hivatal a népszámlálásoknál az anyanyelv iránt érdeklődik, értve azt a nyelvet, amelyet az illető magáénak vall és a legjobban és a legszívesebben

2 Nic Craith, Máiréad: *Europe and the Politics of Language. Citizens, Migrants and Outsiders*. Palgrave Macmillan: New York, 2006. 67.

3 Uo. 58.

4 Andrassy György: *Nyelvszabadság. Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog*. Dialóg Campus Kiadó: Budapest–Pécs, 2013. 130.; Fábíán – Ötvös, 2003. Kisebbségi jog I. kötet, i.m. 120.

5 Fábíán – Ötvös, 2003. Kisebbségi jog I. kötet, i.m. 122.

beszél. [...] Vagy hat évtizeddel ezelőtt a németek a család nyelvének számbavételét ajánlották, a franciák és angolok pedig (H. Legoy és Stonhope az 1860-iki londoni kongresszuson) rendszerint a beszélt nyelv – lingua parlee, language spoken – mellett törtek lándzsát. Ausztriában a társalgási (érintkezési, közlekedési nyelv), az Umgangsprache szerepelt a népszámláló lapokon, mint a nemzetiség ismertető jele. Mások viszont azt találják helyesebbnek, ha ama nyelv után kutatunk, amelyben valaki gondolkodik, számol (Denksprache), vagy ha a háztartás nyelve iránt érdeklődünk (Haushaltungssprache).⁶

Az anyanyelvhasználat a kisebbségek szempontjából az élet számos területén biztosítandó. Francesco Capotorti 1979. évi jelentésében a következő területeket emelte ki a kisebbségi anyanyelvhasználat vizsgálatának szempontjából: nem hivatalos ügyek, hivatalos ügyek, média, illetve oktatás.⁷ Vitathatatlan, hogy az anyanyelvhasználat biztosításának nem pusztán a kisebbséghez tartozó személyek magánéletében kell megjelennie, hanem az állammal szembeni hivatalos viszonyok tekintetében is.

A közigazgatásban ugyanakkor nem pusztán e szervek és a kisebbséghez tartozó állampolgárok viszonyában érdemes az anyanyelvhasználatához fűződő jogokat vizsgálni, hanem a közigazgatás belső ügykezelésében is. Ahogyan Demeter János, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem egykori jogászprofesszora is fogalmazott:

„[a] nemzetiségi nyelvhasználat szabályozása a belső igazgatásban súlyosabb próba elé állítja az országok demokratikus teherbíróképességét, mint a közigazgatás külső szolgálatában. Amíg ugyanis a külső szolgálatában még néha az állami közegeknek is érdeke, hogy a közönséggel való érintkezés ne akadjon fenn teljesen, addig a belső igazgatás gyakorlati szempontjai nyelvi egységet követelnek.”⁸

A továbbiakban a romániai helyi, illetve megyei tanácsok belső ügykezelésében vizsgálom a nemzeti kisebbségekhez tartozó tanácsosok nyelvi jogait, kitérve annak történelmi fejlődésére, illetve az aktuális hiányosságokra is.

6 Dr. vitéz Nagy Iván: A nemzetiségi statisztika jelentősége a kisebbségi jogvédelem számára. *Magyar Kisebbség*. 1928. 19. 727–735, itt: 734–735.

7 Capotorti, Francesco: *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. United Nations: New York, 1979. 75.

8 Demeter János: *Nemzetiségi nyelv a közigazgatásban*. Bolyai Tudományegyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Kar: Kolozsvár, 1946. 24.

Történeti áttekintés

Romániában, már az 1923. évi alkotmány előírásainak értelmében, az ország területét közigazgatási szempontból megyékre, a megyéket pedig községekre osztották fel. Az egyes területi-közigazgatási egységek működését egy későbbi közigazgatási törvény hivatott szabályozni. Ugyanakkor szintén 1923-ban fogadták el azt a törvényt, amelynek értelmében a köztisztviselőknek kötelező nyelvvizsgát kellett tenniük.⁹ E kötelezettséget az elkövetkező években más szakmákra és tevékenységekre is kiterjesztették, így például 1925-ben a tanárookra.¹⁰

Az új alkotmány elfogadását követő években számos – sok esetben éles paradigmaváltásokat hozó – közigazgatási szabályozás követte egymást. Elsőként, a Nemzeti Liberális Párt javaslatára, 1925-ben fogadták el a közigazgatás egységesítéséről szóló törvényt, mely azonban nem lett a „*decentralizáció törvénye*.”¹¹ Ezt követően, 1929-ben a Iuliu Maniu által vezetett kormány dolgozott ki egy közigazgatási reformjavaslatot, amelyet a kormányzó Nemzeti Parasztpárt által dominált parlament ugyanazon év augusztus harmadikán el is fogadott. E törvény, az 1925-ben elfogadott „elődjével” ellentétben, jelentősebb szerepet szánt a decentralizációnak, és jobban előtérbe helyezte a helyi szükségleteket. Ugyanakkor, hét év elteltével már e törvény előírásait sem tekintették megfelelőnek, így 1936-ban, az ismételt hatalomra jutó Nemzeti Liberális Párt – Gheorghe Tătărescu vezetésével – kidolgozta és elfogadta az 569. közigazgatási törvényt, amely ismételten a központosítás szellemében íródott.¹²

Bár ezekben az években, az 1930. évi népszámlálás eredményének tükrében, Erdély lakosságának 29,1%-a magyar, míg 7,9%-a német nemzetiségű volt (ez az arány a városi lakosság körében még jelentősebb: 39,8% magyarság, 12,7% német kisebbség), a Történelmi Máramarosban 23,1%-os (városok esetében 43,7%), míg a Bánságban 10,4% a magyarok aránya,¹³ sem az 1925. évi, sem pedig az 1929. évi közigazgatási rendelkezések nem biztosították a községi tanácsok számára a kisebbségi nyelv használatát. Konkrét szabályozás hiányában gyakori volt, hogy a végrehajtó hatalom megtiltotta a kisebbségi nyelv használatát a községi vagy megyei testületek tanácskozásain, sőt mi több, az 1936. évi közigazgatási

9 Fábíán Gyula: A nemzeti kisebbségi jogok biztosításának alakulása Romániában 1918–2018, avagy „A gyulafehérvári ígéret megtagadásától a Minority SafePack ellenzéséig – 100 év romániai kisebbségjogi történet”. *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies*, 2018. 2. 165–261, itt: 174.

10 Uo. 174.

11 Fegyveresi Zsolt: Erdély Romániában (1918–): Közjogi berendezkedés. Erdély közjogi integrálása és a két világháború közötti demokratikus berendezkedés. In: Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Forum Iuris Könyvkiadó: Kolozsvár, 2018. 369–382, itt: 374.

12 Uo. 374.

13 Boia, Lucian: *Români și Europa. O istorie surprinzătoare*. Editura Humanitas: București, 2020. 44.

reform már kötelező jelleggel előírta, hogy a tanácskozás és a jegyzőkönyvezés nyelve a területi közigazgatási egységekben a román. Ezen szabályozás megsértése súlyos szankciókat vont maga után, hiszen a törvény előírásainak értelmében a minisztérium az adott tanácsot feloszlathatta és helyébe időközi tanácsot nevezhetett ki.¹⁴

1945. február 7-én fogadta el a törvényhozó szerv a Nemzetiségi Statútumot,¹⁵ amelynek teljes körű alkalmazása ugyan soha nem valósult meg – így megmaradva pusztán politikai szándékként – mégis kiemelhetjük, hogy a Statútum előírásainak értelmében a helyi közigazgatási szervek határozatait le kellett fordítani, abban az esetben, ha az adott területi közigazgatási egységben a kisebbség aránya elérte a 30%-ot.¹⁶ Szintén fontos előírása volt a Statútumnak, hogy a köztisztviselők semmilyen indokkal nem voltak román nyelvvizsga teljesítésére kötelezhetők.¹⁷

Jelentős eredménynek számított, hogy a Statútum 10. cikkének d). alpontja kimondta, hogy *„[e]zekben a körzetekben a 30%-ot elérő nemzetiségek választott vagy jogszerinti képviselői a községi vagy a megyei tanácsokban saját anyanyelvükön szólalhatnak fel.”*¹⁸ A Statútum előírásainak értelmében, mindazon községeket és megyéket, ahol a fentebb említett rendelkezések alkalmazandóak, a belügyminisztérium jelölte ki, a hivatalos népszámlálási adatok alapján.¹⁹ Ugyan mai szemszögből figyelve a Statútum e rendelkezései nem tekinthetők kiemelkedőnek, főként a kimondottan magas, 30%-os küszöb miatt, ám elfogadásukkor előrelépést mutattak a kisebbségi jogok terén, kiváltképp az elkövetkező évtizedek szabályozásának ismeretében, amelyek bebizonyították, hogy az adott korban nem tudtak konkrét kisebbségvédelmi előírások kifejeződnie.

Az 1950. évi alkotmánymódosítás a szovjet típusú rendszert vezette be a közigazgatásban, a megyék és járások helyett tartományt és a rajonokat (kisebb területi-közigazgatási egységeket) hoztak létre.²⁰ Ugyan e felosztási rendszert még fenntartotta az 1952. évi

14 Fegyveresi, 2018. Erdély Romániában (1918-): Közjogi berendezkedés. Erdély közjogi integrálása, i.m. 380.; Fábián, 2018. A nemzeti kisebbségi jogok biztosításának alakulása Romániában 1918–2018, i.m. 178.

15 1945. február 7-én kelt 86. számú Nemzeti Statútumról szóló törvényrendelet

16 Fábián, 2018. A nemzeti kisebbségi jogok biztosításának alakulása Romániában 1918–2018, i.m. 186.

17 Uo. 186.

18 *A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában.* A Nemzetiségi Minisztérium: Bukarest, 1948. 6.

19 Uo. 6.

20 Jól szemlélteti a kor közigazgatási változásait, hogy a francia közigazgatási modelltől szovjetre való áttérés technikai dokumentációját szovjet hivatalnokok készítették elő, majd ezt románra lefordítva továbbították a Román Munkáspárt vezetőinek. Az átszervezés következtében olyan – történelmi és kulturális szempontból jelentős – városok jelentéktelenedtek el, mint Nagyszeben, Segesvár vagy a görögkatolikus püspökség székhelyeként szolgáló Balázsfalva. A közigazgatási átszervezésről bővebben lásd: Bottoni, Stefano: *Moștenirea lui Stalin în România. Regiunea Autonomă Maghiară 1952–1960.* Editura Humanitas: București, 2021. 77–83.

alkotmány, ám az 1968. évi 1. alkotmánymódosító törvény megszüntette azt, és a tartományok helyett bevezette a megyét mint közigazgatási egységet.²¹

Ezen időszak ugyanakkor – a magyar kisebbség szempontjából – nagymértékben összefonódik a Magyar Autonóm Tartomány (a továbbiakban: MAT) létrejöttével és fennállásával.

1951-ben két szovjet szakértő (P. Arhipov és P. Tumanov) érkezett Romániába, hogy az itt végbemenő közigazgatási átalakulást, a szovjet modellre történő átállást kiértékelje. A két szakértő kifogásolta, hogy a közigazgatás átalakítását Romániában a nemzetiségi arányok figyelembevételének mellőzésével hajtották végre, és egy memorandumban javaslatot tettek a MAT létrehozására. Arhipov és Tumanov két lehetőséget javasolt: egy szűkebb értelemben vett MAT létrehozását, Marosvásárhely központtal, illetve egy nagyobb területet lefedő, Kolozsvár központú tartomány autonómiáját.²²

Végül az 1952. évi alkotmány 19. cikke értelmében az újonnan létrejövő MAT kilenc rajont foglalt magába (Csík, Gyergyó, Udvarhely, Régen, Erdőszentgyörgy, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely, Kézdivásárhely és Maroshévíz), területe pedig 13 500 km² volt.²³ A hirtelen létrehozott MAT körül kialakult közjogi helyzet rendezetlenségét jól szemlélteti, hogy – a MAT tényleges létrehozását pár héttel megelőzően – a marosi rajon egyik ülésén Alexandru Cărdan, a régió néptanácselnöke azt próbálta kideríteni, hogy a tanácsülések átiratait a MAT létrehozását követően milyen nyelven kell elkészíteni.²⁴ A MAT ideiglenesen már 1952 júliusától működött, ám létrehozását hivatalosan pusztán 1952 szeptemberében, az új alkotmány közzétételével mondták ki.²⁵ A MAT ideiglenesen kinevezett vezetői hűen tükrözték annak nemzetiségi összetételét: mind a főtitkár (Csupor Lajos), mind annak négy helyettese magyar nemzetiségűek voltak, akárcsak a Néptanács elnöke (Bugyi Pál).²⁶

Ugyanakkor, minden kezdeti pozitív várakozás ellenére, a MAT nem tudta ellátni a tőle várt feladatot, amelyben nagy szerepet játszott, hogy egészen 1960 decemberéig, az új alkotmány elfogadásáig, nem történt semmilyen előrelépés a MAT intézményesítése terén, mi több, még annak státútumát sem sikerült elfogadni.²⁷ Az új alkotmány megszüntette a MAT-ot és annak egy részén létrehozta a Maros–Magyar Autonóm Tartományt, amely ugyanakkor már nem tükrözte a MAT etnikai összetételét (a közigazgatási határok

21 Veress Emőd: Erdély Romániában (1918–): Közjogi berendezkedés. A szovjet típusú diktatúra közjoga. In: Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Forum Iuris Könyvkiadó: Kolozsvár, 2018. 393–411, itt: 403.

22 Bottoni, 2021. *Moștenirea lui Stalin în România*. Regiunea Autonomă Maghiară 1952–1960, i.m. 83–85.

23 Uo. 100–101.

24 Uo. 108.

25 Uo. 111.

26 Uo. 109.

27 Uo. 173., 175.

átrajzolása következtében több mint 10%-kal csökkent a magyar lakosság aránya). Végül, a már említett 1968. évi 1. alkotmánymódosító törvény megszüntetett minden nemű autonómiát, és visszatért a francia közigazgatási modellre jellemző megye-község/város felosztásra.

E periódusból szükséges kiemelni továbbá az 1968. évi 57. néptanácsok létrehozásáról és működéséről szóló törvényt, amely egyrészt előírta, hogy mindazon területi-közigazgatási egységekben, ahol más nemzetiségű lakosság is él, e nemzetiség tagjaiból is válasszanak dolgozókat.²⁸ Másrészt – és ez vizsgálódásunk tárgya szempontból talán még lényegesebb – 23. cikkében kimondta, hogy a néptanácsok ülésein a román mellett az adott nemzetiség nyelvét is használhatják, mi több, a néptanácsok határozatait e nyelven is közzéteszik.²⁹

Az 1980-as években a nacionalizmus vált a román állam meghatározó jellegzetességévé.³⁰ Ugyan a magyar kisebbség aránya még az évtized elején is elérte az ország összlakosságának 9,1%-át³¹, az állam működését egyre jobban átszövő nacionalizmusból kifolyólag az említett időszakban nem beszélhetünk a kisebbségi jogok érvényesítéséről, ennek köszönhetően pedig a helyi és megyei tanácsok ülésein történő anyanyelvhasználatról sem.

A rendszerváltozást követően ugyanakkor, bár teljesen nem szűntek meg, mégis nagymértékben enyhültek a nacionalista nézetek, amelynek köszönhetően a 2001. évi 215. törvény, amely a helyi közigazgatási egységek megszervezéséről és működéséről rendelkezett, tartalmazott a nemzeti kisebbségek szempontjából, az önkormányzati tanácsok számára releváns rendelkezéseket. A törvény 39. cikkének (7) bekezdése értelmében mindazon községek, illetve városok esetében, ahol az egy adott nemzeti kisebbséghez tartozó személyek aránya meghaladja a területi-közigazgatási egység összlakosságának a 20%-át, a helyi tanács üléseinek napirendjét az adott kisebbség anyanyelvén is nyilvánosságra kell hozni. E rendelkezés mentén a törvény 94. cikkének (8) bekezdése hasonló kötelezettséget ír elő a megyei tanács üléseinek napirendjére vonatkozóan is.

Ugyanakkor a törvény 50. cikke kimondja, hogy a fentebb említett 20%-os küszöböt meghaladó területi-közigazgatási egységekben, a tanácsüléseken elfogadott normatív jellegű határozatokat a nemzeti kisebbség anyanyelvén is közzé kell tenni, valamint az egyéni határozatokat, az érintett fél kérése, annak anyanyelvén is tudomására lehet hozni.

Ami a tanácsülések menetét és munkanyelvét illeti, a 2001. évi törvény 42. cikkének (2) bekezdése kimondja, hogy az ülések során a munkanyelv román, ugyanakkor mindazon helyi tanácsok esetében, ahol az egy adott nemzeti kisebbséghez tartozó tanácsosok száma eléri a tanácsosok összlétszámának egyötödét, az ülések keretében a kisebbséghez tartozó

28 Fábíán, 2018. A nemzeti kisebbségi jogok biztosításának alakulása Romániában 1918–2018, i.m. 194.

29 Uo. 194.

30 Veress, 2018. Erdély Romániában (1918–): Közjogi berendezkedés. A szovjet típusú diktatúra közjoga, i.m. 410.

31 Kővágó László: *Kisebbség-nemzetiség*. Kossuth Könyvkiadó: Budapest, 1978. 125.

tanácsstagok az adott kisebbség anyanyelvét is használhatják. Ilyen esetekben a polgármestereknek biztosítaniuk kell a felszólalások román nyelvre történő fordítást, valamint az üléseken elfogadott dokumentumokat továbbra is az állam hivatalos nyelvén, románul kell kiállítani.

Megfigyelhető, hogy a törvény csak a helyi tanácsok vonatkozásában rendelkezik, a megyei tanácsok üléseiről nem szól. Ugyanakkor a 2001. évi 1206. kormányrendelet, amely a 2001. évi 215. törvény gyakorlatba ültetésének szabályait hivatott megadni, (3) bekezdése révén kiterjeszti a szabályozás körét a megyei tanácsok üléseire is, ám meglepő és érthetetlen módon az előírás módosítja a törvényben foglalt küszöböt, mondván: mindazon helyi és megyei tanácsüléseken, ahol az egy adott nemzeti kisebbséghez tartozó tanácsstagok száma eléri az tanácsstagok összlétszámának egyharmadát, az üléseken az adott nemzeti kisebbség anyanyelvét is lehet használni.

Aktuális szabályozás

Figyelembe véve a Románia által az Európai Unió irányában tett vállalásokat, valamint az ezek be nem tartásával járó következményeket, illetve a területi-közigazgatási egységek részéről jelentkező, egyre gyakoribb kezdeményezéseket, Románia kormánya 2019. július 3-án kihirdette az 2019. évi 57. sürgősségi kormányrendeletet, amely az új Közigazgatási Törvénykönyvként szolgál, és amely segítségével az elmúlt évek gyors iramú változásaira kívánt a kormány reagálni.

A helyi és megyei tanácsok működésére vonatkozó rendelkezések kapcsán megjegyezhetjük, hogy az új szabályozás, nyelvi jogok szemszögéből, nagyrészt megegyező a régi 2001. évi 215. helyi közigazgatási egységek megszervezését és működését szabályozó törvény előírásaival.³²

Az 2019. évi 57. közigazgatási törvénykönyvről szóló sürgősségi kormányrendelet 135. cikkének (5) bekezdése értelmében mindazon falvak, községek és városok esetében, ahol az egy adott kisebbség számaránya, a legutóbbi népszámlálás alkalmával, meghaladta az adott területi-közigazgatási egység összlakosságának 20%-át, a tanácsülések napirendjét az adott kisebbség anyanyelvén is nyilvánosságra kell hozni.

Fontos kiemelni, hogy amíg a 2019 előtti közigazgatási törvény a 2001. évi demográfiai adatokhoz rendelte a kisebbségek számarányát, addig az új közigazgatási törvénykönyv

32 Bethlendi András: Drepturile lingvistice în administrația publică. In: Făbián Gyula (szerk.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*. Editura Hamangiu: București, 2020. 141–187, itt: 168.

értelmében mindig a legfrissebb népszámlálási adatokat kell figyelembe venni. Ezen – látószólag nem túl jelentős – változás hátrányosan érinti a magyar kisebbség helyzetét, hiszen számos olyan településsel találkozhatunk, ahol a 2001. évi népszámlálás alkalmával a magyarok aránya elérte a 20%-os küszöböt, ám a folyamatos kivándorlásnak és az ehhez szorosan kapcsolódó népességfogyásnak köszönhetően manapság nem közelíti meg e számarányt, így ezen települések vonatkozásában nem bír kötelező erővel a fentebb említett előírás (bár semmi nem zárja ki, hogy az adott területi-közigazgatási egység vezetői ne döntsenek másként). Kijelenthető tehát, hogy a 2001. évi 215. a helyi közigazgatási egységek megszervezéséről és működéséről szóló törvény 39. cikkének (7) bekezdésében foglaltakhoz képest jogvesztés állt be, a nemzeti kisebbségek szempontjából, az új előírások hatálybalépésével.

A 2001. évi törvény hatályon kívül helyezése előtt a megyei tanácsok üléseinek napirendjét a törvény 94. cikkének (8) bekezdése értelmébe, az adott megyében élő nemzeti kisebbség anyanyelvén is nyilvánosságra kellett hozni. E rendelkezéssel szemben az új szabályozás figyelmen kívül hagyta a megyei tanácsok ezen kötelezettségét, nem rendelkezett e kérdéssel. Ugyanakkor, a szakirodalomban kialakult – általam is megalapozottnak vélt – álláspont szerint³³ a 2019. évi kormányrendelet 195. cikkének (6) bekezdése, amely a közérdekű információk, felhívások közlésére vonatkozik, lefedi a fentebb vázolt joghézagot, hiszen a megyei tanács üléseinek napirendje közérdekű információnak számít.

A 2019. évi 57. kormányrendelet 138. cikke is tartalmaz egy lényegesnek mondható rendelkezést a nemzeti kisebbségek szempontjából. E cikk (3) bekezdésének értelmében, a területi-közigazgatási egységek tanácsüléseinek munkanyelve román, ugyanakkor, mindazon tanácsi testületek esetében, ahol az egy adott nemzeti kisebbséghez tartozó tanácsstagok száma eléri a tanácsstagok összlétszámának 20%-át, a tanács ülésein az adott nemzeti kisebbség anyanyelvét is lehet használni. Mindezen esetekben, a polgármesterek kötelesek gondoskodni az ülésen elhangzottak román nyelvre történő fordításáról,³⁴ valamint a tanácsülések dokumentumait továbbra is román nyelven kell kiállítani és nyilvánosságra hozni.

33 Uo. 169.

34 A tekintetben, hogy milyen komoly nehézségekbe ütközhet egy fordító vagy tolmács lásd bővebben: Várady Tibor: Patterns on Cohabitation of Languages Under Globalization – With Special Focus on the Anchor Language. In: Veress Emőd (szerk.): *Multilingualism and Law*. Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem – Forum Iuris – Robert Schumann Association: Kolozsvár, 2016. 185–193, itt: 186–189. A szerző az általa bemutatott példában a Jugoszlávia területén elkövetett cselekmények kivizsgálása érdekében létrehozott Nemzetközi Törvényszék előtt, Radoslav Brđanin ellen folyamatban levő ügy kapcsán mutatja be, hogy egyetlen szó (esetünkben a ribanje, amelynek jelentése lehet 'horgászat' és 'dörzsölés' is) félrefordítása milyen következményekkel járhat. Ugyan a szerző – a fordítások akkurátusságát alátámasztandó – az igazságszolgáltatásból hoz példát, ám a helyzet hasonlóan kardinális a közigazgatásban is.

E törvényi előírás számos esetben megjelenik a romániai bíróságok joggyakorlatában is. Például egy 2022 januárjában hozott ítéletében a Kovászna Megyei Törvényszék kimondta, hogy az adott ügyben érdekelt helyi tanács ülésein a magyar nyelvet is lehet használni, mivel a területi-közigazgatási egység összlakosságának több mint 20%-a magyar ajkú.³⁵

Kérdésként merül fel ugyanakkor, hogy a tanácsülések dokumentumait kizárólag román nyelven lehet kiállítani, vagy a törvényi keret lehetőséget nyújt-e dokumentumok kétnyelvű kibocsátására? E tekintetben a Marosvásárhelyi Ítéltábla 2014. évi 4232. döntésében³⁶ megfogalmazott elvi tételt szükséges kiemelni. Az adott döntésben – amelyet egy felfolyamodás keretében hozott az Ítéltábla – Hargita megye prefektusának azon észrevételét vizsgálta, hogy a Csíkszeredai Helyi Tanács egy tanácsülés során a határozatot mind román, mind magyar nyelven elfogadta, holott – a prefektus meglátása szerint – a törvényi előírások értelmében a tanácsülések dokumentumait román nyelven kell kiállítani, a kisebbségi nyelven kibocsátott fordítás pusztán csatolmányként jelenhet meg.

Az Ítéltábla – amellet, hogy felhívta a felperes figyelmét: a helyi tanács határozatai nem összetévesztendőek a tanácsülések dokumentumaival – megállapította, hogy a kifogásolt határozat kétnyelvű, a magyar mellett román nyelven is kiállították, így megfelel a törvényi előírásoknak, hiszen a törvény nem tartalmaz olyan rendelkezést, amelynek értelmében a tanácsülések dokumentumait „kizárólag” román nyelven kell kibocsátani.

Ugyan jelen döntés 2014-ben született, ám a 2019. évi 57. kormányrendelet releváns, 138. cikkének (3) bekezdése sem tartalmaz ilyen nyelvi kizárólagosságot keletkeztető előírást, hiszen mindössze azt írja elő, hogy *„a helyi tanács üléseinek dokumentumait minden esetben román nyelven kell megszerkeszteni és nyilvánosságra hozni”*, ami nem zárja ki, hogy a román mellett más nyelven is megszerkesszék és nyilvánosságra hozzák-e dokumentumokat.

Hasonló körben a – már fentebb idézett – Kovászna megyei Törvényszék által kibocsátott ítélet értelmében a tanácsülés folyamán a jegyzőkönyv vezetője által magyar nyelven írt pizkozatok nem tartoznak közirati kategóriába, ily módon nem szükséges azokat román nyelven vezetni. A konkrét ügyben a pizkozatok, a kibocsátott tanácsülési jegyzőkönyv alapjául szolgáltak, amelyet ugyanakkor román nyelven adtak ki, így megfelelve a törvényi előírásoknak.³⁷

A munkanyelvre vonatkozó előírások tekintetében összességében megfigyelhető tehát, hogy a jelenleg hatályban levő szabályozás szinte teljes mértékben megegyező a 2001. évi törvényben foglalt rendelkezésekkel.

35 Kovászna Megyei Törvényszék 2022. évi RJ 72d5e2d38. ítélete. Letöltés helye: www.sintact.ro; letöltés ideje: 2023. 04. 21.

36 Marosvásárhelyi Ítéltábla 2014. évi 4232. döntése. Letöltés helye: www.sintact.ro; letöltés ideje: 2023. 03. 02.

37 Kovászna Megyei Törvényszék 2022. évi RJ 72d5e2d38. ítélete. Letöltés helye: www.sintact.ro; letöltés ideje: 2023. 04. 21.

Kisebbségi szempontból szintén releváns, hogy a kormányrendelet 198. cikkének (3) bekezdése értelmében, mindazon területi-közigazgatási egységekben, ahol az egy adott nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok aránya, a legutóbbi népszámlálás fényében, eléri a közigazgatási egység összalakosságának 20%-át a tanácsok normatív jellegű határozatait mind román, mind az adott nemzeti kisebbség nyelvén nyilvánosságra kell hozni, míg a 199. cikk (3) bekezdésének tükrében a tanács egyéni jellegű határozatait, a fentebb említett küszöb teljesítése esetén, az érintett fél kérésére, az adott kisebbség nyelvén is tudomására lehet hozni.

E tekintetben – a közérdekű információk nyilvánosságra hozatalának nyelve kapcsán – érdemes röviden említést tennünk a Bukaresti Ítéltábla 2021. évi 831. ítéletéről, amelyben megállapította, hogy egy adott önkormányzat által kibocsájtott, információközlést szolgáló hírlap (jelen ügyben a *Csomafalvi Hírlap*) kizárólag magyar nyelven történő közzététele hátrányosan érinti a többséghez tartozó állampolgárokat, illetve mindazokat, akik nem ismerik a magyar nyelvet, hiszen e személyek nem értesülhetnek a területi-közigazgatási ügyeket érintő információkról, eseményekről.³⁸

A tanácsok határozatainak nyilvánosságra hozatala kapcsán is megfigyelhető, a tanácsülések napirendje kapcsán már említett jogvesztés, hiszen immár nem a 2001. évi demográfiai adatokhoz rendelvén kell teljesülnie a 20%-os küszöbnek, hanem a mindenkor, épp aktuális népszámlálás kapcsán kell vizsgálni az adott nemzeti kisebbség arányát.

Mintegy érdekességképp hasznos vizsgálni a helyi, illetve megyei tanácsosok eskütételére vonatkozó előírásokat is, az új Közigazgatási Törvénykönyv rendelkezéseinek fényében. A helyi, választott testületek tagjai – a kormányrendelet 116. cikkének (5) bekezdése értelmében – mandátumuk jóváhagyása után kötelesek a beiktatásról rendelkező tanácsülés keretében hivatali esküt tenni. Ugyanakkor a 117. cikk a hivatali eskü kapcsán leszögezi, hogy annak szövegét a tanácsosok csak és kizárólag román nyelven mondhatják el. A Törvénykönyv 172. cikke pedig a helyi tanácsosok eskütételére vonatkozó rendelkezéseket kiterjeszti a megyei testületek tagjainak beiktatására is. A fentebb kiemelt rendelkezések alapján tehát sem a helyi, sem a megyei tanácsosok esetében nincs lehetőség a kisebbségi nyelven történő eskütételre.³⁹

38 Bukaresti Ítéltábla 2021. évi 831. ítélete. Letöltés helye: www.sintact.ro; letöltés ideje: 2023. 04. 21.

39 A kisebbségi nyelven történő eskütétel kérdése már az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt is felmerült, amely az 1987. évi Mathieu-Mohin és Clerfayt v. Belgium döntésében kimondta: azon tény, hogy Mrs. Mathieu-Mohin és Mr. Clerfayt francia nyelven tette le hivatali esküjét és így nem lehetett a Flamand Tanács tagja, választókerületük (Halle-Vilvoorde) társadalmi, nemzetiségi összetétele, illetve a belga közjogi berendezkedés folytán nem sérti e két képviselő alapvető emberi jogait. Case of Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium, Application no. 9267/81, Strasbourg, 1987. március 2.

Ugyan a nemzetközi szerződések, amelyekhez Románia is csatlakozott, nem tartalmaznak ezirányú rendelkezéseket, mégis a nemzeti kisebbség nyelvén történő eskütétel lehetőségének biztosítása jelzésértékű gesztus lenne, amelynek sokkal inkább szimbolikus, együttélést jelképező hozadéka lenne, mintsem konkrét jogi relevanciája. Ezen okból kifolyólag megfontolandónak vélem a kisebbségi nyelven történő eskütétel lehetőségének törvénybe foglalását.

Románia által ratifikált nemzetközi szerződések

Nyelvi jogok tanulmányozása kapcsán nem szabad figyelmen kívül hagyni mindazon nemzetközi szerződések releváns rendelkezéseit sem, amelyeket Románia, ugyan sok esetben fenntartásokkal és megkötésekkel, de ratifikált és beépített belső jogába.

A kisebbségi nyelvi jogok védelmének mintegy sarokköve az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által, 1992. június 22-én elfogadott *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája* (továbbiakban: Charta vagy nyelvi Charta). Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a Charta csak olyan állami kötelezettségeket tartalmaz, amelyek tekintetében széles körű választást enged a részes állam számára.⁴⁰ Mi több, a részes tagállamok a tekintetben is dönthetnek, hogy területükön mely regionális vagy kisebbségi nyelv számára biztosítják a vállalt kötelezettségeket. Ugyanakkor e nyelvek kijelölésekor mindenkor a Charta szellemével, céljaival és elveivel összhangban kell eljárniuk az ratifikáló államoknak.⁴¹ A Charta kapcsán a részes államoknak meg kell alkotniuk a vállalt kötelezettségek beültetéséhez szükséges szabályozást, illetve a „gyakorlati végrehajtáshoz szükséges infrastruktúrát”.⁴²

A nyelvi Charta 10. cikk (2) bekezdése konkrét előírásokat tartalmaz a regionális és helyi tanácsok üléseire és határozataira vonatkozóan, amelyeknek a szerződésben részes feleknek – amennyiben vállalják azokat – eleget kell tenniük. A (2) bekezdés a következőképpen rendelkezik a tanácsok munkanyelvéről és a kibocsátott határozatokról:

„[a]zon helyi és regionális hatóságokat illetően, melyek területén olyan számú regionális vagy kisebbségi nyelvet használó él, ami indokolja az alábbi intézkedéseket, a Felek vállalják, hogy megengedik és/vagy bátorítják: [...]

- c). a regionális közösségektől származó hivatalos szövegeknek általuk történő közzétételét a regionális vagy kisebbségi nyelveken is;

40 Kardos Gábor: A kisebbségi kultúrák védelme a nemzetközi jogban: a nyelvek. *Kisebbségvédelem*, 2019. 1 (1). 27–40, itt: 36.

41 Kovács Péter: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*. Osiris Kiadó: Budapest, 1996. 75.

42 Kardos Gábor: Mérlegen a nyelvi charta. *Kisebbségi Szemle*, 2017. 2 (3). 33–41, itt: 40.

- d). *a helyi közösségektől származó hivatalos szövegeknek általuk történő közzétételét a regionális vagy kisebbségi nyelveken is;*
- e). *hogy a regionális közösségek testületi ülésen a regionális vagy kisebbségi nyelveket használják, ami azonban nem zárja ki az állam hivatalos nyelve(i)nek használatát;*
- f). *hogy a helyi közösségek testületi ülésen a regionális vagy kisebbségi nyelveket használják, ami azonban nem zárja ki az állam hivatalos nyelve(i)nek használatát”.*

A fentebb vázolt előírásokat Románia a területén élő magyar kisebbség vonatkozásában mind elfogadta, és azok gyakorlatba ültetését vállalta.

A Chartát aláíró tagállamokat – a vállalt kötelezettségek teljesítése szempontjából – *monitoringeljárás* keretében meghatározott időközönként felülvizsgálja az Európa Tanács. Az eljárás során az államok kötelesek jelentéseket benyújtani, amelyben összefoglalják és kiértékelik, hogy a Chartában vállaltak miként valósultak meg a gyakorlatban. Az állami jelentésekkel párhuzamosan – mintegy az ebben tett sokszor túlzó megállapítások ellensúlyozásaként – a jogvédő civil szervezetek úgynevezett „árnyékjelentéseket” juttatnak el a Tanácshoz. E jelentés(ek) alapján egy szakértői bizottság jegyzőkönyvet állít ki. E tagállami szakértői bizottságok függetlenek, tagjait az államok nevezik ki, mandátumuk hat évre szól.⁴³ A szakértői bizottság jegyzőkönyvéhez hasonlóan állít ki – szintén a jelentésben foglalt állításokat alapul véve – az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága is. Románia mindezekig három jelentést nyújtott be, az elsőt 2010-ben, a másodikat 2016-ban, a legutóbbit pedig 2022-ben.

A 2016-os jelentésében a Románia, a Charta 10. cikkének (2) bekezdésében vállalt c). és d). pontok kapcsán kijelentette, hogy a jelenleg hatályban lévő szabályozás értelmében (amelyet azóta felváltott ugyan a 2019. évi 57. sürgősségi kormányrendelet, ám ez nem hozott lényeges változásokat a vizsgált jogok tekintetében) a területi-közigazgatási egységeknek lehetőségük van a hivatalos dokumentumok, beleértve a tanácsi határozatok, magyar nyelven történő közlésére is. A jelentés, mintegy pozitív példaként kiemeli Sepsiszentgyörgy Polgármesteri Hivatalának weboldalát, amelyen az érdeklődők magyar nyelven is fellelhetik a helyi tanács határozatait, üléseinek jegyzőkönyvét. Továbbá, mint ahogyan azt a jelentés megalkotói a 18. mellékletben is feltüntették, Arad, Bihar, Beszterce-Naszód, Brassó, Kovászna, Hargita, Máramaros és Temes megyékben helyi vagy megyei tanácsok is közzéteszik magyar nyelven határozataikat, sok esetben olyan településeken is, ahol a magyar kisebbség aránya nem éri el a törvényben foglalt 20%-ot (példaként az aradi városi tanácsot, illetve a Bihar Megyei Tanácsot emelte ki a jelentés).⁴⁴ A szakirodalomban kialakult vélemény szerint,⁴⁵ amely a re-

43 Kovács, 1996. Nemzetközi jog és kisebbségvédelem, i.m. 76.

44 Al doilea raport periodic prezentat de Guvernul României către Secretarul General al Consiliului European în baza Articolului 15 al Cartei Europene a Limbilor Regionale sau Minoritare. Letöltés helye: www.coe.int; letöltés ideje: 2023. 01. 21.

45 Bethlendi, 2020. Drepturile lingvistice în administrația publică, i.m. 169.

alításokat figyelembe véve megalapozottnak tekinthető, a jelenlegi román szabályozás eleget tesz a Románia által a Charta 10. cikkének (2) bekezdésében vállalt c). és d). pontoknak.

A Chartában vállalt e). és f). pontok tekintetében a Románia által benyújtott második, periodikus jelentés kiemeli, hogy mindazon helyi tanácsok esetében, ahol a magyar kisebbséghez tartozó tanácstagok száma eléri a törvény által előírt küszöböt, a magyar nyelvet használják a tanácsok ülésein.

A jelentéshez Románia – a Belügyminisztérium adatai alapján – csatolt egy kifejezetten a tanácsülések munkanyelvét tárgyaló részletes mellékletet. E mellékletből kitűnik, megyékre lebontva, hogy hány olyan területi-közigazgatási egység van, ahol a magyar nyelvet is alkalmazzák a tanácsülések során, illetve, hogy ezen területi-közigazgatási egységek közül melyek azok, ahol bár a törvény által előírt tanácsosi arányt nem éri el a magyar kisebbséghez tartozó tanácstagok száma, mégis használják a magyar munkanyelvet is az üléseken. A 15. számú mellékletből a következő eredmények szűrhetők le:

Megye	Azon helyi tanácsok száma, ahol a magyar tanácsosok aránya meghaladja a törvény által előírt küszöböt és használják a magyar munkanyelvet a tanácsüléseken	Azon helyi tanácsok száma, ahol a magyar tanácsosok aránya nem haladja meg a törvény által előírt küszöböt, ám mégis használatos a magyar munkanyelv a tanácsüléseken
Arad	4	-
Bákó	-	1 (Gyimesbükk)
Brassó	4	-
Kovácsna	35, valamint a megyei tanács	-
Hargita	57, valamint a megyei tanács	-
Máramaros	-	2 (Koltó, Hosszúmező)
Maros	34, valamint a megyei tanács	-
Szatmár	28	-
Szilágy	14	-
Temes	-	1 (Csene)

1. táblázat: Magyar munkanyelv használata a helyi tanácsok ülésein

Forrás: Anexa 15, Al doilea raport periodic prezentat de Guvernul României către Secretarul General al Consiliului European în baza Articolului 15 al Cartei Europene a Limbilor Regionale sau Minoritare.
Letöltés helye: www.coe.int; **letöltés ideje:** 2023. 01. 21.

A csatolt melléklet nem tartalmaz információkat Bihar, illetve Kolozs megyékre vonatkozóan, ugyanakkor a demográfiai adatokból, illetve az egyes területi-közigazgatási

egységek tanácsainak összetételéből feltételezhető, hogy e megyékben is találunk olyan testületeket, ahol gyakorlatban is alkalmazzák a magyar nyelvet az ülések során.

Érdekességgéppen a melléklet adatai alapján megfigyelhetjük, hogy Romániában más kisebbségek nyelveit is – ugyan megközelítőleg sem olyan gyakorisággal, mint a magyart – használják a helyi tanácsok ülésein. A szerb nyelvet két Temes és egy-egy Krassó-Szörény illetve Mehedinți megyei területi-közigazgatási egység választott testülete alkalmazza, az ukrán nyelv négy máramarosi és egy szucsávi; az orosz két tulceai illetve egy konstancai; a horvátot egy Krassó-Szörény megyei, míg a romanit egy Ialomița megyei helyi tanács üléseinek keretében használják. Konstanca megyében továbbá található egy község (Independența), ahol mind a török, mind a tatár nyelv alkalmazott a tanács ülésein.⁴⁶

Az Európa Tanács szakértői bizottsága, a 2016. évi állami jelentés, illetve az árnyék-jelentések alapján kiadott jegyzőkönyvében megjegyzi, hogy Románia, teljesítette a vállaltakat, és eleget tett a Charta 10. cikk (2) bekezdésében foglalt e), illetve f). pontokban foglaltaknak. Ugyanakkor, véleményem szerint, a jelenlegi szabályozás által meghatározott arányt hasznos lenne újragondolni, és esetlegesen árnyalni egy alternatív küszöbvel, mint ahogyan azt a jogalkotó megtette például az egészségügyi szolgáltatásokat szabályozó törvény kapcsán.⁴⁷

A legfrissebb, 2022. évi állami jelentésében Románia lényegében megismételte a 2016. évi jelentésében foglaltakat. A tanácsülések keretében használt munkanyelv tekintetében a jelentés hangsúlyozza, hogy Kovászna, illetve Hargita megyékben a helyi és megyei tanácsok ülésein a magyar nyelvet is használják. Továbbá e területi-közigazgatási egységekben a tanácsülések napirendjét minden olyan esetben magyar nyelven is a helyi közösség tudomására hozzák, amikor erre igény merül fel.⁴⁸

Ugyanakkor a 2022. évi, legfrissebb jelentés kapcsán még sem az Európa Tanács szakértői bizottsága, sem az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága nem publikálta – jelen tanulmány kéziratának lezárásáig – jegyzőkönyvét. Ily módon e jelentés széles körű vizsgálatára és bemutatására jelenleg nem áll módomban kitérni.

46 Anexa 15. Al doilea raport periodic prezentat de Guvernul României către Secretarul General al Consiliului Europei în baza Articolului 15 al Cartei Europene a Limbilor Regionale sau Minoritare. Letöltés helye: www.coe.int; letöltés ideje: 2023. 01. 21.

47 A 2006. évi 95. számú egészségügyi szolgáltatásokat szabályozó törvény a 2017. évi 110-es törvény által lett kiegészítve, oly módon, hogy a 20%-os küszöb mellett egy 5000 fős alternatív küszöb is beépült a szabályozásba. Ezen alternatív küszöbvel szemben a politikum, pontosabban a többségi pártok képviselői, már kezdetben az alkotmánybírósághoz fordultak, mondván az alternatív küszöb bevezetése ellentétes Románia alkotmányával. Ugyanakkor Románia Alkotmánybírósága, teljesen megalapozottan, a 2017. évi 328. számú döntésében kimondta, hogy az alternatív küszöb nem sérti az alkotmányos alapelveket.

48 Al treilea și al patrulea raport periodic prezentate de Guvernul României către Secretarul General al Consiliului Europei în baza articolului 15 al Cartei Europene a Limbilor Regionale sau Minoritare. Letöltés helye: www.coe.int; letöltés ideje: 2023. 01. 21.

Nemzetközi kitekintés: Finnország

A Románia által biztosított, e kutatás szempontjából releváns kisebbségi jogok pontosítása, illetve árnyalása érdekében érdemes megvizsgálni olyan államok anyanyelvhasználatra vonatkozó jogszabályait, ahol egy adott nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok aránya szintén jelentős.

Kisebbségi jogok tárgyalása kapcsán mindenekelőtt Finnországot kell pozitív példaként felhozni, ahol a svéd nemzeti kisebbség az összlakosság mintegy 6%-át teszi ki. Mi több, az Åland-szigeteken élő mintegy 24 000 svéd nemzetiségű személynek köszönhetően e területen több mint 90%-os számaránnyal rendelkeznek.

A jelenleg hatályos finn törvények, nyelvi szempontból két municípiumot különítenek el: az egynyelvűt, illetve a kétnyelvűt, ahol egyaránt használatos a finn és a svéd nyelv. Egy közigazgatási egység akkor számít kétnyelvűnek, ha mind a finn, mind a svéd nemzetiségű állampolgárok aránya eléri az összlakosság 8%-át, vagy mindkét közösség legkevesebb 3000 lakossal rendelkezik az adott municípiumban. Egy municípium csak abban az esetben veszíti el kétnyelvű státuszát, ha az adott közigazgatási egységben a kisebbség aránya 6% alá csökken. Ugyanakkor a finnországi jogszabályok lehetővé teszik, hogy az egynyelvű municípiumok is kétnyelvűvé váljanak, függetlenül az ott élő kisebbség arányától, ha a kétnyelvűséget a központi hatóságok is jóváhagyják.⁴⁹ Speciális helyzettel bír az Åland-szigetek, ahol az ott megvalósuló területi autonómiának köszönhetően, a svédek törvényhozói illetékességekkel is rendelkeznek (jogalkotói szervük a Tartományi Törvényhozó Gyűlés).⁵⁰

Az anyanyelvhasználatra vonatkozó szabályozások jogi keretét Finnországban a 2003. évi 423. nyelvi törvény (*Kielilaki*) adja. E törvény 29. cikke értelmében a helyi választott testületek nyelvi jogai kapcsán fontos kiemelni, hogy e testületek határozataikat kötelesek mind finn, mind svéd nyelven nyilvánosságra hozni, ha az adott municípium kétnyelvű. Továbbá, a municípiumok munkanyelve a finn, ugyanakkor minden olyan esetben, amikor az adott hatóság úgy véli, hogy ez célszerű, a munkafolyamatok mindkét nyelven végbe mehetnek. Az ülések során a kétnyelvű municípiumok helyi testületeinek tagjai egyaránt használhatják a finn, illetve a svéd nyelvet mind szóban, mind írásban. Abban az esetben, ha valamely fél nem érti az elhangzottakat, vagy az írásban foglaltakat, kérésére rövid magyarázattal szolgálnak.⁵¹ Fontos továbbá, hogy mind az ülések meghívói, mind a

49 Bethlendi, 2020. Drepturile lingvistice în administrația publică, i.m. 177–178.

50 Fábán – Ötvös, 2003. Kisebbségi jog I. kötet, i.m. 175.

51 Bethlendi, 2020. Drepturile lingvistice în administrația publică, i.m. 179.

jegyzőkönyvek két nyelven íródnak,⁵² illetve azon tény is, hogy a tolmácsolás mindkét irányba – a többségi nyelvről kisebbségre, illetve kisebbségi felszólaló esetén többségre – biztosított.⁵³

A legmarkánsabb különbség a román és a finn szabályozás között a Finnországban szabályozott alternatív küszöb. Hiszen míg Romániában egy terület-közigazgatási egység esetében csak akkor kell az adott kisebbség nyelvén is közzétenni a helyi vagy megyei tanács határozatait, ha az adott nemzeti kisebbséghez tartozók aránya meghaladja az összlakosság arányának 20%-át, addig Finnország esetében egy municípium kétnyelvűnek számít (és így a testületek határozatai is kétnyelvűek) akkor is, ha a svéd kisebbség aránya nem éri el a 8%-ot, ám az adott közigazgatási egységben legalább 3000 lakossal rendelkezik.

Megfigyelhető különbség továbbá, hogy Romániában a területi-közigazgatási egység választott testületeinek keretében történő kisebbségi nyelvhasználatot a törvény a kisebbséghez tartozó tanácsstagok számához köti (az ösztanácsstagok egyötöde), míg Finnországban az adott közigazgatási egység kisebbséghez tartozó lakosainak arányához (8% vagy legkevesebb 3000 fő).

Összegzés

A kisebbségvédelem két fontos eleme az anyanyelvhasználat, illetve a helyi, kisebbségek lakta települések védelme. Tanulmányomban e két elemet összekapcsolva kívántam vizsgálni a helyi, illetve megyei választott testületek nyelvi jogait és ezek érvényesülését Romániában.

Úgy vélem, hogy a jelenleg hatályban levő romániai jogszabályi előírások eleget tesznek a Románia által a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája kapcsán vállaltaknak, és ennek fényében mondhatni megvalósul a nyelvi jogok védelme a helyi, illetve megyei tanácsok tevékenysége kapcsán, hiszen lehetőség van mind a kisebbségi munkanyelv használatára, mind a tanácsülésen elfogadott határozatok kisebbségi nyelven történő közzétételére. Ugyanakkor, *de lege ferenda*, a jogalkotónak érdemes lenne felülvizsgálni a törvényben meghatározott kisebbségi küszöböt, és bevezetni egy alternatív küszöböt is, amelynek köszönhetően kiterjesztené a kedvezményezettek körét, mint ahogyan azt teszi más jogszabályok esetében (pl. 2006. évi 95. számú egészségügyi szolgáltatásokat szabályozó törvény).

52 Szilágyi István: Összehasonlító elemzés a finnországi svédek és a romániai magyarok nyelvi és oktatási jogairól. In: Fábri István – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium: Budapest, 2010. 213–237, itt: 223.

53 Uo. 224.

Hasonló alternatív küszöbvel találkozhatunk Finnország esetében is, amely ezáltal pozitív gyakorlati példaként mutatkozik.

Ahogy az a szakirodalomban is megfogalmazódott: „[a]z egyik lényeges és lehetséges akadálya az anyanyelvi jogok alkalmazásának a további szabályozás szükségessége”.⁵⁴ Véleményem szerint e megállapítások a jelen kutatás fényében is helytállóak, a jelenlegi szabályozás ugyan szükséges, megfelelő, ugyanakkor korántsem elégséges a nemzeti kisebbségek védelme szempontjából, hiszen az – a fentebb vázoltak mentén – további pontosításra szorul.

Ugyanakkor, meglátásom szerint, a jelenlegi szabályozás kétes részeit feloldaná, mint ahogyan megoldást jelentene a Romániában élő nemzeti kisebbségek problémáinak többségére, a „romániai nemzeti kisebbségek jogállását” szabályozó organikus törvény elfogadása, amely a 2003-as alkotmánymódosítás keretében alkotmányba foglaltatott (Románia alkotmányának 3. címében található 73. szakasz r). alpontjában), ám elfogadására mindmáig nem került sor.

⁵⁴ Varga Attila: Az anyanyelvi jogok szabályozása Romániában. *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny*, 2006. 2. 29–33, itt: 33.

IZING MÁTÉ

HIÁNYPÓTLÓ, ÚJSZERŰ MONOGRÁFIA
A KÁRPÁT-MEDENCÉRŐL

Molnár József – Papp Géza (szerk.): *A Kárpát-medence földrajza – természet, gazdaság, társadalom, néprajz*. Termini Egyesület – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola: Budapest–Beregszász, 2022. 505 oldal¹

„Kérdezzük csak végig Európa népeit szomszédaikról – majd mindenki keleti szomszédját barbárnak, vagy legalábbis nem magával egyenértékű európainak tartja.”² Teleki Pál szavai ismerősen csengenek egy kelet-közép-európai, hovatovább, egy Kárpát-medencei fülnek is. A Kárpát-medence sok különböző népcsoport, nyelv, vallás és államhatalom otthona, így az olyan monográfiák szerepe, amelyek időről időre számot adnak e régió természeti, társadalmi és gazdasági képéről, mindig kiemelkedően fontos és aktuális.

A Molnár József és Papp Géza szerkesztette kötet a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola kiadványa, a szerzők, szerkesztők között szép számmal találunk kárpátaljai magyar kutatókat, főiskolai és egyetemi oktatókat. A kötet ettől függetlenül természetesen arányos mértékben és mélységben vizsgálja a Kárpát-medence minden területét, térben és időben egyaránt. A szerkesztőpáros mellett huszonkilenc szerző munkáját olvashatjuk, akik különböző hazai egyetemek és kutatóközpontok munkatársai. A szerzők célja, hogy a földrajzi területet korábban már vizsgáló monográfiákhoz³ hasonló, ám – 2022-es e-kiadvány lévén – frissebb adatbázisokat alkalmazzanak, segítve ezzel a főként egyetemi tanulmányaikat folytató célközönséget. Egyetemi jegyzet lévén az egyes szakkifejezésekhez a szerzők lábjegyzetben adtak rövid megfogalmazást. Olykor ezek a jegyzetek a hallgatói és oktatói célközönséget tekintve túlságosan is alaposak, hiszen középiskolai szinten is evidensnek tekinthető fogalmakhoz adnak magyarázatokat, ugyanakkor – ismeretterjesztő munka lévén – érthető a szerzők részéről a szándék. A szerzők a mű elején rögzítik, hogy

1 Letöltés helye: <https://kmf.uz.ua/hu/kiadvanyaink/a-karpat-medence-foldrajza-termeszet-tarsadalom-gazdasag-neprajz-monografia/>; letöltés ideje: 2023. 07. 21.

2 Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Osiris Kiadó: Budapest, 2005. 97.

3 Dövényi Zoltán (főszerk.): *A Kárpát-medence földrajza*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 2012.

az Akadémiai Kiadó által megjelent könyvhöz képest e munka kevésbé alapos és mély, tartalmi és szakmai nyelvezetét tekintve a témában kevésbé jártas olvasók számára is érthető, élvezhető.

A könyv tehát az egyes szakterületek átfogó ismertetésére épül, megfelelő számú hazai és nemzetközi szakirodalom bevonásával. A Kárpát-medence természeti, társadalmi és gazdasági viszonyait ismerők számára a munka kiváló kiindulási alap. A fejezetek végén található bibliográfia jól válogatott, nemrégiben megjelent primer és szekunder forrásokra épít, amely azok számára, akik szeretnék belemélyedni valamely témába, további iránymutatást jelenthet. Kiemelendő a számos, kiválóan megszerkesztett színes térkép, amely részletgazdagságával, jelmagyarázataival önmagában is rengeteg hasznosítható adatot tartalmaz. Emellett számos, igen jól megkomponált fénykép is gazdagítja a könyvet, főként a Kárpát-medence geomorfológiai felszínformáit bemutatva. A legtöbb kartográfiai munka e könyvbe készült, viszonylag kevés az átvett térkép, amelyek jobbára a 2018-ban megjelent *Magyarország Nemzeti Atlaszából* származnak.

A jól strukturált kötet három nagy fejezetre (*Természeti viszonyok; Népség és települések; A Kárpát-medence gazdasága*) arányos mértékben tagolt.

A *Természeti viszonyok* c. fejezet alatt olvashatunk a Kárpát-medence egészének és egyes részeinek geológiájáról és természetföldrajzi viszonyairól. A földtani ismereteket követően a természeti erőforrások, a domborzat és a vízrajz is bemutatásra kerül. A monográfia nem tört lándzsát a Kárpát-medencei tájhierarchia, lehatárolás konfliktusa fölött, a rendszertant azonban kiválóan bemutatja a könyv. A földrajztanításban – köz- és felsőoktatási szinten is – komoly kihívást okoz a tanároknak, oktatóknak a nevezéktan következetes használata.⁴ A monográfia segítségükre lehet, hiszen következetesen egyfajta módszert alkalmaz a nagytájak leírásakor. Különösen az 1.9.2.1. fejezet átláthatóan, térképek és táblázatok segítségével teszi egyértelművé a magyar tájrendszert az olvasó számára. Az országhatárok – ahogy a szerzők fogalmazzák – „légiesítésével” lehetőség adódott a tájak valóban természetföldrajzi adottságuk alapján történő lehatárolására, hiszen az államhatárok nem szabhatnak ennek gátat. Külön kiemelendő, hogy a szerzők szót adtak annak, milyen összevonásokat kellett végezniük az egyes kis- és középtájak bemutatásakor. Szintén előremutató, hogy a monográfiában elemezték a klímaváltozás jelenlegi és jövőbeni, modellezhető hatását, kiemelve a medencejelleg szerepét.

A *Népség és települések* c. fejezetben az előzőkhez hasonló következetességet, logikus felépítést láthatunk. A demográfiai adottságok mellett a településhierarchiát is ismertetik

4 Makádi Mariann: Más tájak más szemlélettel? – Javaslatok a hazai tájak tanításának szemléleti és nevezéktani problémái kapcsán. *Geometodika*, 2020. 4 (1). 35–48. Letöltés helye: <https://geometodika.hu>; letöltés ideje: 2023. 05. 08.

a szerzők. Az egyes demográfiai mutatóknál a szerzők a teljes Kárpát-medencére allokált megállapításokat tesznek, összefésülve ezzel több állam statisztikai adatbázisait, demográfiai alapvetéseit. A könyvben vázlatpontokba szedve bemutatják – Beluszky Pál munkásságára alapozva – az egyes Kárpát-medencei településtípusokat, kitérve többek között arra is, hogy melyik településtípusban a lakosság mekkora része él a Kárpát-medence különböző régióiban. A szerzők kitérnek a falvak városiasodására, illetve a falvak elsorvadásának trendjeire és okaira: például, hogy a munkahelyek hiánya jelentős elvándorlást okoz. A szerzők következtetése alapján az elnéptelenedésnek hosszú távon a jövedelemszerzés helyi lehetőségeinek a megteremtése, fejlesztése lehet a gátja, amely a hatékony mezőgazdaságra, turizmusra, illetve az egyre nagyobb mértékben jelen lévő távmunkára építhet.

A Kárpát-medence gazdasága c. fejezetben rövid, de jól tagolt gazdaságtörténeti áttekintés után a gazdasági fejlődés általános tendenciái kerültek bemutatásra: igen részletgazdag, minden régióra kiterjedő gazdaságföldrajzi elemzést láthatunk. A szerzők a dualizmus kora után a Monarchia felbomlását, az I. világháború lezárását, a II. világháborút követő időszakot, majd a rendszerváltást tekintik fontos gazdasági mérőföldköveknek. Az egyes régiókról külön-külön alfejezetekben, de hasonló módszertannal és mélységben olvashatunk, az egyes gazdasági szektorokat górcső alá véve. A demográfiai változókat bemutató fejezethez képest tehát egy részletesebb könyvrészlet olvasható, amely kevésbé a szintézisre, sokkal inkább az egyes régiók külön-külön történő elemzésére fókuszál, természetesen friss adatokkal alátámasztva.

A Kárpát-medence néprajzi sajátosságai c. fejezet kiváló keretet ad a monográfiának. A természeti viszonyok, gazdasági és társadalomföldrajzi adottságok szimbiózisaként, hosszú évszázadok alatt alakult ki a Kárpát-medence néprajza. A nemzetek, nemzetiségek, etnikumok generális ismertetését az egyes kultúrtájak rövid bemutatása követi. A természetföldrajzi tájrendszerhez hasonlóan itt is magas színvonalú tájrendszer-alkalmazással találkozunk.

A szerzők célja egy olyan monográfia megalkotása volt, amely a köz- és felsőfokú tanulmányokat folytató diákoknak nyújthat támpontot. A műnek nem volt deklarált célja a tíz évvel korábbi, azonos címmel megjelent, fentebb már hivatkozott monográfia szintjére lépni. Ugyanakkor összességében elmondható, hogy megközelítésében, módszertanában, kartográfiai munkájában, képeiben olyan megközelítést nyújt, amely meglátásom szerint legalább oly értékekkel bír, mint az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent monográfia. A könyv komoly hátránya azonban, hogy idáig kizárólag online formában jelent meg. Bízom benne, hogy mihamarabb a könyvespolcokra kerülhet a kiadvány, amely méltán lehet számtalan szakdolgozat, diploma- vagy kutatómunka alapja.

SULLIVAN FERENC

A KÜLHONI MAGYAR OKTATÁS ÉVTIZEDE
A SZÁMOK TÜKRÉBEN

Tátrai Patrik – Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián – Márton János: *Közoktatási kör(tér)kép: a tanulói létszámok változása a Kárpát-medencei külhoni magyar közösségeiben a 2010-es években*. Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont – Gondolat Kiadó: Budapest, 2022. 231 oldal¹

A külhoni magyar közösségek megmaradásának záloga a minden Kárpát-medencei magyar kötődésű gyermek számára elérhető, jó minőségű anyanyelvi oktatás. A formális szocializáció első színtereiként a magyar óvoda és iskola – a családi nyelvhasználatot kiegészítve – különösen fontos szerepet tölt be az anyanyelv elsajátításában és átörökítésében, ezzel hozzájárulva a nemzeti-etnikai megerősítéséhez. A témával foglalkozó kutatások sokasága bizonyítja,² hogy óvodás és kisiskolás életkorban a tudás elsajátításának leghatékonyabb és a gyermek pszichés fejlődése szempontjából legelőnyösebb módja az anyanyelven történő tanulás. Ugyanakkor az a gyermek, akit szülei nem magyar nyelvű intézménybe íratnak, a későbbiekben jó eséllyel elvész a magyar közösség számára.

Az utóbbi bő egy évtizedben e felismerés mind a magyar állam által nyújtott támogatások és programok, mind a szakmai, civil és egyházi szervezetek tevékenysége terén meghatározta a magyar nemzetpolitika csapásirányát. Az anyaországból érkező támogatások – többek között a Szülőföldön magyarul program keretében biztosított oktatási-nevelési támogatás, a 2016-ban indult Kárpát-medencei Óvodafejlesztési Program, illetve a Rákóczi Szövetség támogatásai – mind azt a célt szolgálják, hogy a külhoni régiókban stabilizálódjon a magyar óvoda- és iskolaválasztók száma és aránya, ezen keresztül pedig fenntartható legyen a magyar lakta területeket átszövő oktatási intézményrendszer. Ezzel párhuzamosan a magyar iskoláügy kérdése – különösen az ukrainai kisebbségi oktatást ellehetetlenítő törekvések fényében – a témával foglalkozó kutatók, szakemberek homlokterébe került.

¹ A kötet a www.mtafk.hu/oktatasi-atlasz/ címen online is elérhető.

² Ld. például: Papp Z. Attila: Iskola és képesség: egy 2013-as pilot kutatás tanulságai. *Kisebbségkutatás*, 2014. 23 (4). 93–125.

Ugyanakkor a Kárpát-medencei magyar közösségek általános demográfiai jellemzői – természetes fogyás, elvándorlás, asszimiláció, vegyes házasságok, a magyarajkú népesség körében a roma származásúak növekvő száma –, illetve a főként Kárpátaljára jellemző kedvezőtlen jogi-politikai környezet, a 2022 februárjában kitört háború és a sokszor településről településre eltérő helyi sajátosságok miatt egy adott településen, térségben a tanulói létszám csökkenése, vagy éppen növekedése gyakran számos, sokszor rejtett, tényező együttes eredménye.³ Így az egyes, magyar iskolaválasztást ösztönözni hivatott programok, kezdeményezések hatása a szakavatottak számára is nehezen szétszálazható.

Mindennek okán a szélesebb tudományos nyilvánosság mellett a helyben lévő szakmai közösségek és a nemzetpolitika döntéshozói számára is elengedhetetlen, a nemzetpolitika döntéshozói, a helyben lévő szakmai közösségek és a szélesebb tudományos nyilvánosság számára is elengedhetetlen, hogy átfogó, összegző képet kapjunk a 2010-es évtized folyamatairól, a négy legnagyobb lélekszámú külhoni magyar közösség (a romániai, a szlovákiai, a szerbiai és az ukrainai) anyanyelvi oktatásának helyzetéről a magyar intézményeket látogató diákok számának változása tükrében. Ezt az eddig jobbra hiányzó áttekintést pótolja a *Közoktatási körtérkép – A tanulói létszámok változása a Kárpát-medence külhoni magyar közösségeiben a 2010-es években* című kötet, mely egységes, összehasonlítható szerkezetben szemlélteti az egyes külhoni régiók létszámadatait a közoktatás különböző szintjein. A szerzők által közzétett és térképeken ábrázolt adatok jelentős része a nyilvánosság számára eddig nem volt hozzáférhető, illetve a hivatalos adatközlés hiányosságai, az országonként eltérő közigazgatási modellek és azok változásai, illetve az oktatási rendszerek különbözősége (kötelező óvodalátogatás bevezetése, minimumlétszámok, egyes intézmények megszűnése) miatt összehasonlításuk mindaddig problémás volt.

A kötet létrejöttében számos szakmai szervezet, illetve elismert szakértő működött közre. Előbbiek közé sorolhatjuk a kárpátaljai és a felvidéki pedagógusszövetséget, a vajdasági Magyar Nemzeti Tanácsot, illetve a pozsonyi Comenius Pedagógiai Intézetet, illetve azok vezetőit, míg utóbbiak között kiemelendő a kötetet lektoráló Kocsis Károly, Morvai Tünde és Papp Z. Attila. A könyv anyaga a szomszédos államok vonatkozó jogszabályai mellett támaszkodik a vonatkozó szakirodalom megállapításaira, így többek között Badis Róbert, Kapitány Balázs, Kiss Tamás és Orosz Ildikó tanulmányaira.

A módszertant is tartalmazó bevezető fejezetet az óvodai és iskolai (általános és középiskolai) tanulói létszámok alakulásának bemutatása követi. A kötetet Kárpát-medencei összegző helyzetkép, köszönetnyilvánítás, irodalomjegyzék, valamint összesen mintegy száz oldalt kitevő melléklet zárja. A magyar oktatás szlovákiai, ukrainai, romániai és szerbiai

3 Ld. a *Kisebbségkutatás* c. folyóirat 2012/3-as számában Bodó Barna, Ferenc Viktória, Morvai Tünde, Papp Z. Attila és Szügyi Éva tanulmányait.

helyzetét taglaló tanulmányok Tátrai Patrik, Ferenc Viktória, Rákóczi Krisztián és Márton János munkáját dicsérik.

Az atlasz összesen 90, rendkívüli igényességgel elkészített térképe Tátrai Patrik geográfus munkája. Ezek a magyar oktatásban részesülő óvodások és iskolai tanulók létszámára, beiskolázási arányára vonatkozó információkat települési és regionális szinten ábrázolják. A térképeket a részletes adatokat tartalmazó, összesen 97 táblázat egészíti ki. Az adatokból kirajzolódó folyamatok körvonalazását, a következtetések levonását magyarázó szövegrészek segítik. A kiadvány értékét, áttekinthetőségét gazdag adatoltságán és igényes kivitelezésén túl növeli, hogy az országonként összegyűjtött adatokat a szerzők minden esetben azonos módszertan szerint dolgozták fel.

A kötet legfontosabb megállapítása – a négy nagy magyar közösség általános iskolai tanulói létszámának viszonylag csekély, 3,9%-os csökkenése mellett – a 2010-es évtizedben a kárpátaljai magyarul tanuló általános iskolások számának növekedésével párhuzamosan a Vajdaság drasztikus, illetve Erdély és a Felvidék mérsékeltebb fogyása (109. o.). A városi és falusi iskolai létszámok közötti egyensúly eltolódása (a városi iskolák létszáma az évtized folyamán 1,9%-kal nőtt, míg a falusi térségek létszáma 8,3%-kal csökkent) számos térségben már középtávon felveti az alacsony létszámmal működő kisiskolák fenntarthatóságának kérdését, ezzel párhuzamosan pedig egyes regionális hatósugarú, tehetséggondozó iskola-központok megerősítését, a megszűnő intézmények miatti létszámvesztés minimalizálását. Míg a vizsgált évtizedben a városi növekedést elsősorban a kárpátaljai városok (és az ott nagy számban megjelenő vegyes, illetve homogén többségi háttérű tanulók megjelenése), valamint a felvidéki és erdélyi nagyvárosok magyarázzák, rurális térségekben egyedül Kárpátalján és Kelet-Szlovákiában mutatható ki növekedés, melynek mozgatórugója főleg a magyarajkú roma lakosság növekvő jelenléte. Mindenképpen figyelmet érdemel, hogy Kárpát-medencei szinten a magyar osztályba iratkozott elsősök számának változása (-9,4%) jelentősen meghaladja az összes általános iskolai tanuló létszámának változását. Ugyancsak szembeötlő 2010 és 2019 között a határon túli magyar középiskolások számának közel 20%-os csökkenése, illetve valamennyi régióban a magyar oktatás fokozódó tömbösödése, a szórányterületek tanulói létszámának rohamos visszaesése.

A 2010/2011 és 2019/2020 közötti időszakot felölelő atlasz értelemszerűen nem terjedhet ki a koronavírus-járvány, illetve Kárpátalján a 2022 februárjában kitört orosz–ukrán háború tanulói létszámot befolyásoló hatására. Az előző évtizedben a jelentős elvándorlás dacára létszámnövekedést produkáló, a magyar nyelv és kultúra növekvő presztízséből és gazdasági hasznából profitáló kárpátaljai magyar oktatás létszámváltozása a háború alatt, illetve a harci cselekmények lezárását követően kulcsfontosságú a nemzetrészt fennmaradása szempontjából, és ezért értékes jövőbeni kutatások tárgyát képezheti.

MOLNÁR CSONGOR

DISZKRIMINÁCIÓ DÉLEN

Margittai Linda: „Zsidókérdés” a Délvidéken 1941–1944. Kronosz Könyvkiadó: Pécs, 2023. 499 oldal

Léderer Ödönnének sikerült megmenekülnie a deportálások elől. A nyugat felé tartó vonaton is, a poros-boros Szabadkára gondolt. *„Elhagytuk a határt. Miért fáj úgy a szívem? Mit jelent még nekem Magyarország? Olyan messze vannak már a napok az Állami Felsőbb Leányfőiskolában, ahol különös kitüntetésképpen a katedráról mondtam el Kossuth Lajos véd-erő-beszédét. A háború után, hány éven keresztül a revízió volt az álmunk, a békés revízió, amely után útlevél nélkül lehetne Pestre menni s mindenütt újból magyarul beszélhetünk. Azután jött egy nap, amikor fáklásmenet ünnepelte a nemzetiszínű zászlók alatt a »felszabadulást«; én sírva néztem végig, mind a két bátyám túszként internálva volt már, s a lakásunk nagyobbik felét hangoskodó, magyar tiszték lakták. Azután... azután elvették az iparendélyeinket, a kényerünket. A gyerekeinket eltiltották az iskolától, s a gyerekkori jó barátok, a hajdani iskolatársak nem köszöntek vissza többé. Lassan páriákká csúszunk le. Jöttek az újvidéki mérsárlások, a Sárga-ház rémségei,¹ csendőr-brutalitás és korrupció, végül március 19. S most mégis furcsa szorongó érzéssel nézem a közeledő zöldlankás tipikusan osztrák vidéket. Mi vár ránk, ilyen messze az otthontól?”* (421. old.) Az idézet hűen rajzolja meg azokat az eseményeket, amelyek megannyi bácskai, döntően magyar identitású zsidó családot érintettek. 1941 áprilisának napjai kevésbé örömteli pillanatokat hoztak a bácskai zsidóság számára, hiszen a bevonuló magyar honvédséggel, a katonai közigazgatással és közvetlenül utána helyüket elfoglaló polgári hatalommal együtt megérkezett a zsidó lakosságot diszkrimináló törvénykezés és az intézményesített antiszemitizmus a Délvidékre.

1 A Sárga-ház egykori banképület Szabadka központjában, 1941 és 1944 között a magyar bevonulást követően a különleges rendőrség székháza. Az említett periódusban számos kivégzés és kínzás színhelye, amelyek közül talán a legismertebb Mayer Ottmár a *Híd* folyóirat szerkesztőjének, a Jugoszláv Kommunista Párt szabadkai titkárának és az ellenállás szervezőjének kivégzése.

Az utóbbi években, évtizedekben több magyar történeti szakkönyv vállalkozott a bácskai zsidóság történetének feldolgozására. Elég Pejin Attila 2003-ban kiadott a zentai zsidóság történetét bemutató kötetére,² a 2015-ben Ózer Ágnes szerkesztésében megjelent az *Élettől az életig a holokauszton át* című tanulmánykötetre³ vagy Dévavári Zoltán kutatásaira és 2020-ban megjelent *Egy elmesélhetetlen történet* című könyvére⁴ gondolni. Margittai Linda műve nagy hiányt pótol, hiszen egyedülálló módon a teljesség igényével, szinte minden lényeges résztemára kitérve mutatja be a bácskai zsidó lakosság sorsát a terület 1941 áprilisában történt Magyarországhoz való visszacsatolásától 1944 tavaszáig.

A szerző eredményeit a magyarországi, szerbiai, izraeli és az egyesült államokbeli levéltári források alapján elvégzett kutatásaira alapozta. A levéltárak és a könyvben idézett fondok listája jól tükrözi a szerző odaadását és alapos kutatását. Nemcsak a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött magyar minisztériumok iratait, vagy a Vajdasági Levéltárban és a Vajdasági Múzeumban megtalálható, az 1941–1944 közötti magyar polgári adminisztráció és karhatalmi egységek dokumentumait tekintette át, hanem az újvidéki, szabadkai és zentai városi levéltárakban található kisebb települések korra vonatkozó fondjait is. A kutatás emellett *oral history* anyagokkal egészült ki. A tartalomjegyzék tovább árnyalja a szerző igényességét, hiszen a könyv tíz fejezete – a bevezetés és az összegzés nélkül – minden releváns témára kitér. A könyv a két világháború közötti állapotok bemutatása után szemlélteti a visszacsatolt Bácskában berendezkedő magyar hatalom viszonyát az ott élő zsidó lakossághoz. Az ezt követő fejezetek minden fontos „szcénára” – ahogy a szerző sokszor fogalmaz – kitérnek, így az állami és magánhivatalnokok kizorítására, a közéletből és munkából való eltiltására, a zsidó tulajdonban levő cégek kisajátítására és „árjásítására”, a közoktatás korlátozására, az ingatlan birtokviszonyok átrendezésére tett kísérletekre, a munkaszolgálatra, az ellenállási és önszerveződési stratégiákra.

A szerző határozott célkitűzése, hogy a témát az újvidéki razzia – már csak a feldolgozottsága miatt is – eseménytörténeti árnyékából kimozdítsa. Margittait nemcsak az egyedi esetek érdeklik, hanem az április 11-től berendezkedő magyar hatalom a teljes lakosságot érintő intézkedései. A magyar hadsereg egységeinek megjelenésével egyidejűleg került sor a zsidó lakosság elleni atrocitásokra. Margittai ennek megértéséhez komplex módszertant alkalmaz. Példás, hogy nemcsak feltárni és leírni akarja a visszacsatolt Bácskában élő zsidók 1941-től 1944-ig tartó történeteit, hanem kirántetett célja, hogy ezt, a régió és

2 Pejin Attila: *A zentai zsidóság története*. Thurzó Lajos Közművelődési Központ: Zenta, 2003.

3 Ózer Ágnes (szerk.): *Élettől az életig a holokauszton át*. Forum Könyvkiadó – Szabadkai Zsidó Hitközség: Szabadka, 2015.

4 Dévavári Zoltán: *Egy elmesélhetetlen történet*. Magyar Napló Kiadó: Budapest, 2020.

holokausztudatás legújabb tudományos eredményeit felhasználva, új kontextusba helyezze. Ezt mutatja az is, hogy a holokauszt nemzetközi és hazai kutatóinak meghatározó művei felhasználása mellett a megértés érdekében olyan elméletekre is alapoz, mint a határvidékek irodalma – jelen esetben Holly Case Erdélyről szóló kötete.⁵

Az elmélet mentén a Bácska tipikus határvidékként tűnik fel, amely a különböző nemzetépítési stratégiák és gyakorlatok színtere. A visszacsatolt Bácska kapcsán a magyar vezető politikai eliteknek határozott elképzeléseik voltak. A budapesti kormányok társadalmi mérnökösködése az addigra kidolgozott módszerek széles tárházából merített úgy, mint az etnikai csoportok ki- és betelepítése, de felmerült egy átfogó lakosságcseré gondolata is, ahogy a gazdasági szektor „nemzetiesítéséből” is kivették a részüket a különböző „keresztény” szervezetek. A szerző érvelésében a régió egyfajta próbaterepként szolgált Budapest számára ezen elképzelések megvalósítására. A szerző a „zsidókérdést” is ezen elméleti keretrendszeren belül vizsgálja, és ezáltal sikeresen szemlélteti azokat a folyamatokat, amelyek a zsidó lakosság a közélet minden területéről való kiszorítására irányultak a régió gondosan kitervelt, de legalábbis elképzelt „elmagyarosítása” mentén. Külön erőssége a könyvnek, hogy jól árnyalja ezeket a történéseket azzal, hogy folyamatosan szem előtt tartja a visszacsatolt Felvidéket és Észak-Erdélyt. Amellett, hogy ezzel elkerüli a Bácska esszencializációját, a három régió közötti párhuzamokból jól kirajzolódik a szerző fenti tézise a magyar kormányok törekvéseiről. A könyv jól reflektál arra is, hogy a határvidékek, nem pusztán a szélsőségek terepei, hanem az ellenmondásoké is. Ellentmondásból pedig akadt bőven. Miközben a magyar kormány egy átideologizált térben a zsidótörvények szigorúbb alkalmazását hajtotta végre a bevonuló honvédség és a polgári hatóságok sem rendelkeztek egyértelmű utasításokkal a zsidó lakosság kapcsán – ez a szervezetlenség pedig bőven lehetőséget adott a zsidókkal szembeni atrocitásokra. Ez általánosságban igaz volt nem csak az állami szervek által alkalmazott zsidótörvényekre, amelyek 1941 tavaszától ugyan sokkal radikálisabban végre lettek hajtva, mint a trianoni Magyarországon, hanem a hétköznapiakra is. Ezt a szövevényes viszonyrendszert további részleteire bontva kirajzolódik az is, hogy például hogyan gondolkodott és mit próbált tenni a Bácska visszatérésével hatalomra kerülő helyi magyar elit a két világháború között a magyar kisebbség ügyében fellépő és a Magyar Pártban fontos szerepet vállaló zsidók esetében. Hasonló ellentmondásokkal teli volt az „örségváltás” is, hiszen szakképzett emberek hiányában, például számos zsidó orvos megtarthatta állását. Az is az adminisztratív káoszra mutat rá, hogy a kirekesztő zsidótörvények ellenére a visszacsatolt Bácska sokszor biztonságosabb területnek számított,

5 Case, Holly: *Between States. The Transylvanian Question and the European Idea during World War II*. Stanford University Press: Stanford, 2009.

mint a szomszédos Független Horvát Állam vagy a Bánát, ahol az usztasa, illetve bánáti német vezetés kompromisszumok nélkül vette célkeresztbe a helyi zsidó lakosságot.

A könyv további módszertani megoldásainak köszönhetően jól mutatja azt, ahogyan a „zsidókérdést” a magyar kormány nemcsak elméleti síkon, hanem antiszemita társadalompolitikájának gyakorlatán keresztül alkalmazta. Budapest célkitűzése az „örségváltás” jegyében zajlott, amely által a zsidók kiszorítását remélte a kulcsfontosságú köz- és magánhivatalnoki szférából, a meghatározó vállalatok éléről és az oktatásból is. A könyv ezt a legfelső politikai döntéshozataloktól – mint a zsidótörvények életbeléptetése – egészen azoknak hétköznapi lecsapódásáig szemléleti. A társadalomtörténeti fogásokkal és táblázatokkal az olvasó végigkövetheti a zsidótörvények érvénybe léptetését és egyéb diszkriminatív eljárásokat. Ezekre pusztán egy-egy eseménytörténeti leírásból csak részben derülne fény, akárcsak arra is, hogyan radikalizálta tovább a bácskai magyarságot a kormánypolitika vagy hogyan csökkentette a vegyes lakosságú, a délszláv állam alatt megizmosodott, 1941 után határvárossá vált Újvidék szerepét a „magyarabb” Szabadka javára. Emellett a könyvben felidézett és beépített személyes történeteken keresztül a szerző arcot ad a közösségnek, ahogy arra a bevezetőben vállalkozott. Különösen példaértékűek ezek a megoldások, hiszen olyan kutatásokat mutatnak be, amelyek tárgyát eddig homály fedte és további elemzésekre szorult, mint például a két világháború vagy az 1941–1944 közötti oktatás helyzete – vagy ennél messzemenőbben a visszacsatolt Bácska társadalomtörténete. Ez a figyelmes eljárás nemcsak a magyar kormányok politikájának bemutatására igaz, hanem a vele szembenálló tevékenységekre is. A szerző hasonló aprólékossággal mutat rá az ellenállás formáira és a menekülésre, valamint az *oral history*-nak köszönhetően az azok mögött álló személyes motivációkra.

A könyv majdnem 500 oldala után nem igazán marad kérdése az olvasónak, mégis némi hiányérzete lehet, hiszen viszonylag kevés szó esik a szegényebb társadalmi csoportokhoz tartozó zsidók életéről ebben az időszakban, akiket nem társadalmi szerepvállalásuk és az „örségváltás” miatt ért diszkrimináció, hanem pusztán származásuk miatt. A téma számára kiváló választás a határvidékekkel kapcsolatos módszertan, ugyanakkor Pieter Judson⁶ vagy Tara Zahra⁷ kutatási eredményeinek beemelésével, még részletesebb képet lehetett volna rajzolni a Bácska „elmagyarosítására” felelkű gondolati koncepcióiról, a határvidékek szerepéről, hagyományáról a korabeli nemzetépítők esetében és mindezek sokszor antiszemita éléről.

6 Lásd: Judson, Pieter: *Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Harvard University Press: Cambridge, 2006.

7 Lásd: Zahra, Tara: *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. Cornell University Press: Ithaca, 2008.

Margitta Linda könyve hiánypótló mű, hiszen végre a visszacsatolt Bácska teljes egészét vizsgálva mutat rá az 1941-től 1944-ig tartó „magyar idők” antiszemita rendelkezéseire. A kizárólag politikatörténetre fókuszáló könyvekkel ellenben a különböző módszertani megoldások ötvözésével, mint az adatgazdag társadalomtörténeti áttekintései vagy a túlélők és szemtanúk vallomásai átfogó képet adnak a holokauszt bácskai vonatkozásairól. Margittai könyve pont emiatt új fejezetet nyit(hat) a déli végek kutatásában, és további feltáratlan történetek feldolgozására inspirálhat. Több ilyen könyvre van szükség.

RESUME

Márton PÉTI – Gábor MOZGA

**Native ethnic minority communities as factors and resources
of the European development policy**

This study seeks to determine whether those engaged in development-oriented European policy interpret native ethnic minority communities and their values as development resources. It examines literature in the fields of anthropology and economic sociology that makes hypotheses or claims in this regard. This study's empirical research consists of an analysis of more than a hundred development policy planning documents of the EU and its member states, primarily since 2014. Only a small portion of these documents mentions native ethnic minority communities and generally does so without specific reference to development. When they do discuss these communities in the context of development, it is usually only to identify problems and development needs and only very rarely to identify resources and potentials. This study found only a few good policy efforts: Hungary's regional development concepts and the EU's Territorial Agendas.

Erna Aletta WEGHOFER-VAD

**Opportunities and limitations of a Transylvanian Hungarian worker
on the Romanian labour market**

In recent years, language resources for workers of ethnic minorities have emerged as a significant addition to multi-ethnic labour environments. Such resources impact not only the employees who make use of them, but also the economy at large. Prejudice and the general attitude of the state toward multi-ethnicism significantly affect the uptake of minority language resources. This study reviews the current situation of the Transylvanian multi-ethnic labour market and brings attention to the opportunities for improving effective implementation of these resources.

Gellért NAGY

The use of mother tongues in local and county councils in Romania

This study examines the use of minority languages in the context of local and county council meetings, especially in relation to their use in documents and their role as the working language. It analyses the historical development of relevant legislation from the end of the World War II to the present day, the current provisions in force, and relevant portions of international treaties that Romania has signed and incorporated into domestic law. After a brief presentation of international practice illustrated by the example of Finland, it presents conclusions that could contribute to the protection of national minorities in Romania.

SZÁMUNK SZERZŐI

IZING Máté

Földrajz-történelem szakos tanár, Szegedi Tudományegyetem Gyakorló Gimnázium és Általános Iskola; doktorandusz, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola

MOLNÁR Csongor

Kutató, Nemzetpolitikai Kutatóintézet; PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

MOZGA Gábor

Doktorandusz, Budapesti Corvinus Egyetem ÚNKP

NAGY Gellért

Doktorandusz, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; gyakornok Közép-európai Akadémia

PÉTI Márton

Oktató, Budapesti Corvinus Egyetem, kutató, Nemzetstratégiai Kutatóintézet

SULIVAN Ferenc

Kutató, Mathias Corvinus Collegium Ifjúságkutató Intézete

WEGHOFER-VAD Erna Aletta

Közgazdász, doktorandusz, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi